ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

BÜYÜK İSKENDER DÖNEMİNDEN MÖ 30 YILINA KADAR MISIR'IN SİYASİ VE SOSYAL YAPISI

Emine ERSOY

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Tülin CENGİZ

YÜKSEK LİSANS
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

OCAK 2022

ankara
HBM

BÜYÜK İSKENDER DÖNEMİNDEN MÖ 30 YILINA KADAR MISIR'IN SİYASİ VE SOSYAL YAPISI

Emine ERSOY

YÜKSEK LİSANS
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

OCAK 2022

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Emine ERSOY
19.01.2022

Büyük İskender Döneminden MÖ 30 Yılına Kadar Mısır'ın Siyasi ve Sosyal Yapısı
(Yüksek Lisans)

Emine ERSOY

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
Ocak 2022

ÖZET

Mısır, dünya tarihinde gelişmiş bir medeniyetin ilk örneklerindendir. Mısır'ın Akdeniz bölgesinde yer alması deniz ticaretinde etkin bir güç olmasının yanı sıra bu bölgede yaşayan medeniyetlerle ilişkilerinin artmasına ve kültürler arası etkileşim yaşanmasına vesile olmuştur. Büyük İskender'in Doğu Seferi'nin bir parçası olan Mısır, MÖ 332 yılında fethedilmesi sonucunda Mısırla olan ilişkiler başlamış oldu. Bu durum daha sonra onun generali ve aynı zamanda arkadaşı olan I. Ptolemaios (Soter) döneminde daha da artarak, 275 yıllık bir süre boyunca Mısır'ı hâkimiyeti altında tutmasıyla devam etmiştir. Mısır coğrafyasında en uzun süre yaşayan ve Hellenistik krallıklarının en uzun süre hayatta kalan Ptolemaioslar'ın siyasal ve sosyal yaşamda uyguladığı politikalar neticesinde bölgede uzun süre etkili olmuştur. Bu çalışmamızda Mısır'ın Akdeniz'deki konumu, ticaret ağı, diğer medeniyetlerle olan ilişkileri, İskender'in Doğu Seferi, Hellenizm'i yayma politikası, İskender'in ölümü sonrası yaşanan karışıklar, diadokhlar arası savaşlar ve Ptolemaioslar'ın etkin olduğu Mısır coğrafyasındaki değişimler ele alınmıştır.

Bilim Kodu : 1108

Anahtar Kelimeler : Akdeniz, Mısır, Nil, İskender, Ptolemaios, Hellenizm.

Sayfa Adedi : 85

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Tülin CENGİZ

The Political and Social Structure of Egypt from The Time of Alexander the Great to 30 BC

(M.Sc. Thesis)

Emine ERSOY

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES
January 2022

ABSTRACT

Egypt is one of first examples of a developed civilization in history. Beging located in Mediterranean region helped Egypt to be an effective power in marine trade as well as helped Egypt and other civilsations which located there have cultural interactions. Alexander the Great conqured Egypt in 332 BC as a part of his East Expedition which his establish a relation with in Egypt. Later his a commander and friend Ptolemy (Soter I) and Egypt has been help under control for 275 years. Ptolemy I, Which ruled in Egyptian region and being the longest survived Hellenistic Kingdom, was an effective power due to the policies implamented in political an social lives. In this study we examine Egypt's position in Mediterranean region, its trade network, relations with other civilisations, East expedition of Alexander the Great and his policy on spreading Hellenism, the chaos after the death of Alexander the Great,wars between diadokhs and the changed were caused by Ptolemic Egytpion region.

Science Code	:	1108
Key Words	:	Mediterranen, Egypt, Nile, Alexander the Great, Ptolemy, Hellenism.
Page Number	:	85
Supervisor	:	Dr. Öğr. Üyesi Tülin CENGİZ

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans eğitimim ve çalışmalarım süresince tecrübe ve bilgilerinden yararlandığım, bana tüm çalışmam boyunca destek olan danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Tülin CENGİZ'e, bilgi ve desteğini esirgemeyen hocalarıma teşekkür ederim. Eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi destek verip, yanımda olan aileme ve tez çalışması sürecinde bana yardım eden arkadaşlarıma teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

Emine ERSOY

Ankara, Ocak 2022

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET iv

ABSTRACT v

TEŞEKKÜR vi

İÇİNDEKİLER vii

TABLOLARIN LİSTESİ ix

HARİTALAR LİSTESİ x

LEVHALAR LİSTESİ xi

KISALTMALAR xii

1.GİRİŞ 1

2. AKDENİZ DÜNYASINDA MISIR'IN YERİ 3

2.1. Akdeniz Coğrafyası 3

2.2. Akdeniz'de Ticaret 4

2.3. Amphoralar ve Ticareti Yapılan Ürünler 5

2.4. Mısır 8

2.5. Nil Nehri 12

3. TARİHSEL SÜREÇTE MISIR'A YÖNELİK GÖÇLER 15

3.1. Büyük İskender'in Fethi Öncesi Mısır'ın Siyasi Durumu 15

3.2. Büyük İskender ve Pers Savaşları 19

3.2.1. Granikos (Biga Çayı) Savaşı 19

3.2.2. İssos Savaşı 20

3.2.3. Mısır'ın İşgali 21

3.2.4. Gaugamela Savaşı 22

3.1.5. Hindistan Seferi 23

3.1.6. Büyük İskender ve Mısır 24

4. İSKENDER'İN ÖLÜMÜ VE DİADOKHLAR DÖNEMİ 27

4.1. İpsos Savaşı 28

4.2. Korupedion Savaşı 29

5. HELENİSTİK DÖNEMDE MISIR'IN SİYASİ YAPISI 31
5.1. I. Ptolemaios (Soter: Kurtarıcı) 31
5.2. II. Ptolemaios (Philadelphos: Kardeşseever) 33
5.3. III. Ptolemaios (I.Euergetes: Hayırsever) 34
5.4. IV. Ptolemaios (Philopator: Babasever) 35
5.5. V. Ptolemaios (Epiphanes: Ünlü) 36
5.6. VI. Ptolemaios (Philometor: Annesever) 37
5.7. VII. Ptolemaios (Neos Philopator: Yeni Babasever) 38
5.8. VIII. Ptolemaios (II. Eurgetes, Physcon: Hayırsever, Göbekli) 38
5.9. IX. Ptolemaios (II. Soter: Kurtarıcı) 39
5.10. X. Ptolemaios (I. Alexander) 40
5.11. IX. Ptolemaios (II. Soter: Kurtarıcı) İkinci Saltanat Yılları 40
5.12. XII. Ptolemaios (Dionysos) 41
5.13. VII. Kleopatra (Philopator: Babasever) 42
6. HELENİSTİK DÖNEMDE MISIR'IN SOSYAL YAPISI 45
6.1. Toplum 45
6.2. Din 49
6.2.1. Hükümdarlık Kültü 49
6.2.2. Mısır'da Tanrı Anlayışı ve Kültler 51
7. SONUÇ 57
KAYNAKÇA 61
ÖZGEÇMİŞ 85

TABLOLARIN LİSTESİ

Tablo			Sayfa
Tablo 1	**:**	Büyük İskender'in Mitolojik Soyağacı……	67
Tablo 2	**:**	Ptolemaioslar'ın Soy Ağacı……	68

HARİTALAR LİSTESİ

Harita			Sayfa
Harita 1	**:**	Antikçağ'da Doğu Akdeniz Haritası……	69
Harita 2	**:**	Eski Mısır Haritası……	70
Harita 3	**:**	Nil Nehri Haritası……	71
Harita 4	**:**	Uluburun Batığı Konumu ve Doğu Akdeniz Ticaret Yolları…	72
Harita 5	**:**	İskender Sonrası Hellenistik Krallıklar……	72

LEVHALAR LİSTESİ

Levha **Sayfa**

Levha 1 : Medinet Habu Tapınağı: Deniz Kavimleri III. Ramses Dönemi…… 73

Levha 2 : İsis ve Horus…… 74

Levha 2 : İsis, Osiris ve Horus…… 75

Levha 2 : İsiac düğümlü elbisesi ile İsis…… 76

Levha 3 : Abydos Tableti…… 77

Levha 3 : Sakkara Tableti…… 77

Levha 4 : İskenderiye'deki Sarapis Tapınağı…… 78

Levha 5 : Sarapis Heykeli…… 79

Levha 6 : Uluburun Batığında Bulunan Amphora…… 80

Levha 6 : Uluburun Batığı Kargo Bölümü Rekonstrüksiyonu…… 80

Levha 7 : I. Ptolemaios Soter Heykeli…… 81

Levha 8 : İskenderiye Feneri İllüstrasyonu…… 82

Levha 9 : Ptolemaioslar Döneminde İskenderiye Planı…… 83

Levha 10 : Büyük İskender Amon-Zeus Tasviri Sikkesi…… 84

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
c.	Cilt
M.Ö.	Milattan Önce
s.	Sayfa
TTK	Türk Tarih Kurumu

1.GİRİŞ

Eski Mısır tarihinin bir kesitinin ele alındığı bu çalışmada Büyük İskender ve Ptolemaioslar dönemine odaklanılmıştır. Antik Çağ çalışmalarında en çok araştırılan bölge olan Mısır hakkındaki bilgiler Rosetta Taşının bulunmasına kadar Yunanlı yazarların eserleriyle sınırlıydı. 1882 yılında ele geçirilen ve üzerinde "Demotik, Hiyeroglif ve Antik Yunanca" olmak üzere 3 ayrı dilde metinlerin bulunduğu bu taş, Mısır hiyerogliflerinin çözülebilmesini sağladı. Yine Arkeoloji alanında gerçekleştirilen sistematik kazılar Mısır'ın tarihsel gelişimini aktaran birçok belgeyi ortaya çıkardı. Mısır tarihi ve kralları hakkında bilgi içeren bu belgeler Abidos Tableti, Karnak Tableti, Sakkura Tableti, Torino Papirüsü, Palermo Taşı'ydı. [1]

Eskiçağ coğrafyasında Akdeniz'de büyük kıyı uzunluğuna sahip ülkelerden biri olan Mısır stratejik konumu ve Nil'in getirdiği zenginlik nedeniyle tarih boyunca çekim merkezi oldu. Mısır'ı hâkimiyet alanlarına dâhil etmek isteyen devletler Libyalılar, Deniz Kavimleri, Asurlular, Kuş Krallığı (Kuşitler), Babiller, Persler ve Makedonlardı.

Makedonya Kralı Büyük İskender'in MÖ 334 yılında başlattığı Doğu Seferi Mısır'a ulaştığında ülke Pers İmparatorluğu'nun egemenliğindeydi. Pers yönetiminden hoşnut olmayan Mısır halkı, Büyük İskender'in gelişini coşkuyla karşıladı. Daha önce Sümer, Asur, Babil ve Akad krallarında görülen "Dünya İmparatoru Olma " ideali, İskender'in de yayılma politikasının temel güdüleyici unsuruydu. İskender, Mısır'ın fethinden sonra krallığını Hindistan'a kadar genişletmeyi başarmış bu arada tanrısal bir karaktere bürünmeye başlamıştı. Siva Tapınağının ziyareti sırasında ona Ra'nın oğlu olarak sesleniliyordu. Bu Mısır'ın firavunluk tradisyonunun İskender üzerinden yürütülmeye devam etmesi anlamına geliyordu. Yunan kültür ve düşüncesinin Doğu kültürü ile birleşmesini isteyen İskender, bu doğrultuda kendi adında şehirler kurmaya başladı ve yaratmak istediği sentez kültürü yerleştirmeye çalıştı. Mısır'da "Hippodamos ızgara planlı" ve genellikle Yunan polisi tarzında yapılan İskenderiye bu şehirlerden en ünlüsüydü. Ancak İskender şehrin tamamlandığını göremeden 33 yaşında öldü.

İskender'in ölümünden sonra diadokhları arasında çıkan savaşlar imparatorluğun önce 5 parçaya bölündü. İskender'in arkadaşları ve aynı zamanda komutanları olan

[1] Gündüz, A. (2002). Mezopotamya ve Eski Mısır, Büke Yayınları, s. 89.

bu insanlar, tahtta bir varisin bulunmayışını kullanarak kendi egemenliklerini sağlamak istediler. Roxana' nın hamile olduğu sırada aralarında bir anlaşma yapmış olsalar da bu geçici bir durumdu.

Aralarında ilk olarak İpsos sonrasında Korupedion Savaşları yapıldı. Korupedion Savaş'ından sonra imparatorluk son halini alarak üçe bölündü:

Mısır'da Ptolemaioslar

Ön Asya'da Seleukoslar

Makedonya'da Antigonoslar

I. Ptolemaios'un İskender gibi dünya imparatorluğu kurma ideali olmadığı için Mısır'la yetinerek ülkenin ticaret ağını güçlendirme yoluyla Akdeniz'de hâkim güç olmayı hedefledi. Bölünme sonrası Diadokhlar arasındaki mücadele devam ettiği için Ptolemaios stratejik konumundan dolayı Kıbrıs'ı ele geçirdi. Ayrıca Suriye için Ptolemaioslar ve Seleukoslar arasında 6 savaş gerçekleşti ve savaşın galibi Ptolemaioslar oldu.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan Ptolemaioslar Dönemi, Mısır tarihi ve kültürünün dönüm noktalarından biridir. Bu dönem, Hellenizm düşüncesinin yoğun bir şekilde yayılmaya çalışıldığı bir zaman dilimini karakterize eder. Hellenizmin yayılması, bu amaçla oluşturulan Yunan ve Makedon kolonileri ile aracılığı ile olmuştur. Kolonileşme Mısır'daki demografik yapının değişmesine neden oldu. Örneğin, öncesinde paralı asker olarak Mısır'da yaşayan Yunanlılar, İskenderiye şehrinin kurulmasıyla birlikte bölgeye yoğun olarak göç etmeye başladı. Ptolemaios, bu değişimden rahatsız olan yerli halkın isyanlarına karşı çözüm geliştirdi. Bu çözüm yeni ve sentez bir tanrı kültü oluşturmaktı: "Sarapis Kültü". Grek ve Mısır tanrılarının alaşımı olan Sarapis, Mısır halkı tarafından çok fazla benimsenmemesine rağmen Yunan ve Roma halkı tarafından kabul gördü ve Akdeniz'de yayıldı. Ptolemaioslar her ne kadar yeni kültler oluşturmaya çalışsa da Mısır'ın yerli kültürüne saygı göstermekten, yerel festivallere katılmaktan kaçınmadılar. Bu durum Ptolemaiosların, diğer Hellenistik krallıklardan daha uzun süre iktidarda kalmalarını sağlayan unsurlardan biri oldu.

2. AKDENİZ DÜNYASINDA MISIR'IN YERİ

2.1. Akdeniz Coğrafyası

Akdeniz dünyasını coğrafi ve tarihsel açısıyla ele aldığımızda Herakles Sütunlarından/Cebelitarık Boğazı ve Ortadoğu içerisinde bulunan "Bereketli Hilal" yani Dicle ve Fırat vadisine kadar uzandığı söylenebilir. Bir ırmağın denize ulaşması gibi Eskiçağı oluşturan kültürel damarlar, ticaret ağı ve siyasal akımlar da Akdeniz'e öyle ulaşmıştır. Akdeniz'i oluşturan bu unsurlar beraberinde birçok devletin varlığını araştırmak amacıyla yeni bilimlerin ortaya çıkarmasını sağlamakla birlikte geniş uzmanlık alanlarını kapsayan, Asuroloji, Egyptoloji, Hititoloji, Yunan ve Roma Tarihi konuları ele alan uzmanlıklar meydana getirmiştir.

Akdeniz, eskiçağdan beri önemli bir ticaret yolu hatta Eskiçağın en önemli ticaret yollarını içinde barındıran bir bölgeydi. Bu yüzden onu hâkimiyet altına almak için birçok devletin mücadelesine sahne oldu. Bu mücadeleler Tunç Çağı'nda Miken ve Fenike olmak üzere ilk ticaret ağlarının ve ilk ticaret imparatorluklarının oluştuğu dönemde başladı. Ancak Akdeniz'de deniz ticareti daha eski dönemlerde de yapılıyordu. Palaeolitik Çağ buna en büyük örnekti. Bu döneme ait Argolist'e yapılan çalışmada ele geçirilen obdisyen kabuk buluntuları bunun en iyi kanıttır. Akdeniz denizciliği böylece şekillenmeye başladı, bunun neticesinde doğal koşulların etkisi yani dönemin hava koşulları denizde hareket etmek ve bu gidişin kısa sürmesi için belirli zaman aralıkları takip edilmesini gerektiriyordu. Pusulanın bulunmadığı bu dönemde yön bulma işi genellikle gündüz, gece ise gökcisimleri ve yıldızlar sayesinde yapılıyordu. Yön bulma yöntemlerinin kullanılması ilk olarak Mısır ve Lübnan arasında yapıldığı bilinmekle birlikte rota belirleme işi rüzgâr esaslı olarak yapılmaktaydı. Bunun neticesinde Rüzgâr Gülü ortaya çıktı[2]. Girit- Mısır seferinin sadece beş gün sürmesi, ilkbahar sonu ve yaz rüzgârları sayesinde oluyordu. Kıyı yerleşimleri ve limanların bulunduğu bu güzergâh denizciliğin ana unsuru olmuş ve Akdeniz'in en sık kullanıldığı dairesel güzergâhının sağdan sola doğru rota izlenerek oluştuğu düşünülmektedir[3].

[2] Tufanoğlu, E.H.(2017)."Antikçağ'da Batı Anadolu'da Deniz Ticareti ve Limanlar",Doktora Tezi, İÜ. s. 29-30.

[3] Abulafia, D. (2005). *Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları*, İstanbul: Oğlak Yayınları, s. 67-73.

Akdeniz coğrafyasında yer alan birçok uygarlık tarım, ekonomi ve sanat ürünlerinin ihraç noktası durumunda olan Doğu Akdeniz ticaret yollarını içinde barındırıyordu. Bunlar çeşitli buluntular sayesinde belgelenmiş olup günümüze kadar geldi. Yapılan çalışmalarda bir sünger avcısının Uluburun batığını bulması sualtı arkeolojisi önem kazanmasına ve Doğu Akdeniz'in ticaret yaşamı gözler önüne serilmesine vesile oldu. Bu batığın rotasını belirlemek için batık alanında bulunan unsurlardan yararlanılarak ve Suriye-Filistin'den denize açılarak ilk önce Kıbrıs'a sonra da Ege'ye ve oradan da Mısır'a uğradığı belirlendi. Bu yolculuk yukarıda belirtildiği gibi sağdan sola rota çizilerek yapıldı. Batıkta bulunan ürünler şu şekilde sıralanabilir: Kıbrıs kaynaklı bakır külçeler, Kenan ve Miken ürünü iki tunç kılıç, yine tunçtan balta ve ağırlıklar, Suriye işi altın takılar, Mısır işi altın yüzük ve Mısır kraliçesinin adının işlendiği altın mayısböceği, gümüş alaşımdan iki bilezik, fildişi, keramikler, yağ kandilleri. Bu buluntular dönemin önemli ticaret malları hakkında bilgi edinilmesine yardımcı oldu[4]. MÖ 2. bin yılına tarihlenen bu araç-gereç arasında mühür, metal, taş ve organik malzemeler bulundu. Yine bu batıkta ham cam, zeytin çekirdeği, incir çekirdeği, nar taneleri, kuş üzümü ve su aygırı dişleri gibi farklı türden malzemeler bulundu. Uluburun'un yanı sıra Gelidonya ve Argos Körfezi'ndeki İria Burnunda bulunan batıklarda da deniz yolunun nasıl işlediği ve bölgeler arasındaki ticaretin nasıl devam ettiği hakkında önemli bilgiler verdi. Ancak bu batıklar Uluburun batığı kadar malzeme çeşitliliğine sahip değildi.[5]

2.2. Akdeniz'de Ticaret

Akdeniz'de denizciliğin o bölgede yaşayan toplumlar için önemli bir yeri vardı. Bu yüzden limanlar inşa edildi ve bu limanlar ticaretin gelişimine katkı sağlamakla birlikte kültürler arası etkileşimin yaşanmasına olanak sağladı. Daha öncede belirttiğimiz gibi Akdeniz'de deniz taşımacılığı Tunç Çağı'nda başladı, bu deniz taşımacılığı bölgeler arası ticari malların çeşitliliğine sebep oldu. Demir Çağında Mısır, Fenike ve Yunan gemilerinin hızlı gelişimi ve yapım tekniklerinin gelişmesiyle eski dönemde yapılan ticaret gemilerine oranla devasa boyutlara ulaştı. Bu dönemde kargo gemilerinin yanı sıra savaş gemileri de ortaya çıktı[6]. Mısırlılar

[4] Desti, M. (2013) *Anadolu Uygarlıkları*, Ankara: Dost Kitapevi, s. 101-103.

[5]Matthaus, H. (2006). *Geç Tunç Çağında Akdenizde Kültürler Arası İlişkiler, Ticaret ve Deniz Seferleri, Uluburun Gemisi,3000 Yıl önce Dünya Ticareti*, İstanbul: Ege Yayınları, s.341,342.

[6]Yalçınkaya, D. (2016). Antik Çağ Akdeniz Medeniyetlerinde Kullanılan Denizcilik Terimleri İncelemesi. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya. s.25.

keten yetiştirerek, ip yapmış ve bu ipleri keten bez biçimine getirmeleriyle teknelerde yelken kullanımını başlattılar. Böylece Akdeniz ticaretinde yelkenli gemiler kullanılmaya ve ticaret ağının hızlı bir şekilde gelişme yaşandı[7].

Ticaret gemilerinin ilk yapanlar Mısırlılar olarak bilinir ancak gemicilikte üstün olan Fenikelilerdi. Fenikeliler, filoları sayesinde denizlerdeki egemenliği büyük oranda sağladı. Mısır ile Fenike arasındaki ticaret sadece deniz yoluyla yapılıyordu. Fenike ekonomisinin bağlı olduğu esas kaynak kereste yapımında kullanılan servi ve köknar ağaçlarıydı. Bu yüzden Mısır kaynaklarında Fenike gemilerine ait en erken tasvirlere rastlanır[8]. Asur kralı Sennaherib'in sarayındaki kabartmalarda da Fenikelilere ait gemi tasvirleri bulunmaktadır. Ticaret gemilerinin yapım tekniğinde değişim MÖ 4. yüzyılda görüldü. Bu değişim sayesinde korsanlık arttı ve yağmalama hız kazandı. Ticaret gemilerinin yanı sıra savaş gemileri yapılmaya başlandı ve böylece Akdeniz'de korsanlık hız kazandı. Korsan gemisi olarak yapılan ilk gemi Samania ve Hemiolia adılı gemilerdi[9].

Ticaret gemilerinin biçimsel özellikleri hakkındaki bilgiler bize Sualtı Arkeolojisinin çalışmaları ile tasvirli sanat eserlerinden gelmektedir. Tasvirlerde gemilerin gerçek boyutları ve şekilleri tam olarak anlaşılamasa da teknelerin ayırt edici özelliklerine dair bilgilere rastlanılmaktadır. Genellikle kavisli bir yapıya sahip olan tekneler ve büyük gemilerden değişik bir pruvaya sahipti: yan taraftan bakıldığında içbükey görünmekte ve kadırgalarında mahmuza benzeyen bir çıkınıyla bitmekteydi. Yine tasvirlerde üst güvertenin kıça doğru yapılan kıç kamarasının resmedildiği görünmekteydi. Ticaret gemilerinde taşınan ürünler amphoralar içine yerleştirilerek ürünün zarar görmemesi amaçlanmıştı. Amphoraların zarar görmemesi için yanlarına saman ve çalı çırpı yerleştiriliyordu.

2.3. Amphoralar ve Ticareti Yapılan Ürünler

Ticaret gemilerinin yük taşıması için kullanılan malzemeler *amphora* olarak adlandırılmaktadır. Etimolojik olarak amphora ismi "iki tarafından da taşınan" anlamına gelmektedir. Amphoralar gerek kara gerekse deniz yolu taşımacılığı için kullanılmakta ve taşınan malzemenin zarar görmesini engellemesi amaçlanarak yapılıyordu. Amphoralar üretildikleri yerler hakkında da bilgi vermekte ve

[7] Tufanoğlu, H. E. (2017). a. g. t., s. 67.
[8] Moscati, S. (2004). *Fenikeler*, Ankara: Dost Kitapevi, s.124.
[9] Tufanoğlu, H. E. (2017). a. g. t., s. 66-67.

üretildikleri kent veya bölgenin adıyla sınıflandırılmaktadır. Arkeolojik çalışmalar sayesinde çıkarılan birçok amphora günümüze ulaştı. Genellikle 1 metre yüksekliği ve 22 ile 45 litre arasında değişen hacimleri vardır[10]. Kısa mesafede insan uzun mesafede ise yük hayvanları ve arabalar tarafından taşınıyordu. Gemilere yerleştirilmesi ise istif yöntemi kullanılarak yapılıyordu. Zarar görmesini engellemek içinse aralarına ve etraflarına saman, çalı çırpı yerleştiriliyordu. Ancak yapılarının kırılgan olmasından dolayı kara taşımacılığı için çok fazla tercih edilmemekle birlikte aynı şekilde deriden yapılma tulumlar sayesinde de yapılan amphorlar vardı[11].

Doğu Akdeniz'de amphora üretiminde Kıbrıs, Pamphlyia, Kilikia, Antiokheia, Suriye-Filistin, Mısır ve Fenike bölgelerinde MÖ 8. yüzyılını sonuna kadar üretimi devam ettiği bilinmektedir. Mısır'da ise amphora üretimi MÖ 4. binyılın sonunda kullanılmaya başlandığı bilinmekle birlikte Akdeniz'de kullanılan Kenaan amphoralrının benzerleri, Suriye-Filistin, İspanya hatta Kıbrıs'ta da üretilip deniz ticaretine kazandırılıyordu. Akdeniz'deki güç dengesinin bozulması ile birlikte amphora üretimi de değişime uğradı. Mısırlılar, Kenan amphoralarından geliştirilerek silindir gövdeli, karnından kulplu formlar oluşturan Suriye-Fenike amphorlarını kullanmaya başladılar. Bu form Doğu Akdeniz pazarlarında rağbet görmeye başladı. Daha sonra Mısır'ın Pers egemenliğine girmesiyle amphora tipleri değiştiğini öğrenmekteyiz. Bu amphoraları geniş ağızlı, torba formlu ve kulak şeklindeki kuplara sahipti ve Hellenistik dönemin başına kadar kullanılmaya devam etti. Hellenistik dönemde Mısır'da amphora üretimi değişim yaşadı, Suriye-Fenike tipi ve Grek tipi taklitlerin (Pseudo Rhodos) yanı sıra kendi geleneklerine göre üretilen kanonik Mısır amphoralarını ticaret için kullanıyorlardı[12]. Amphoralar genellikle içinde şarap, zeytinyağı, defne yağı ve salamura balık gibi temel ihtiyaç ürünlerini taşımak amacıyla üretilmişti ancak içerisine ana yaşam kaynağı olan su da konuluyordu.[13] Antikçağ yazarlarının da kitaplarında amphoralar sıkça geçer. Ksenophon, Anabasis adlı eserinde amphoralarda tuzlanmış yunus eti ve şarapların saklandığını belirtmektedir.[14] Amphoralar ürün taşımasının yanı sıra farklı amaçlar

[10] Casson, L. (2002). *Antik Çağda Denizcilik ve Gemiler*, İstanbul: Homer Kitapevi, s.112
[11] Tufanoğlu, H, E. (2017). a. g. t., s. 81-82
[12] Şenol, A. (2010). "Hellenistik Dönemde Mısır'da Amphora Üretimi", OLBA XVIII, s.142-144.
[13]Cankardeş, Ş. (2009), "Amphoralarda Taşınan Ticari Ürünler ve Pazarlama Teknikleri", Ed. Şenol, A. K., AETAM'da Bulunan Ticari Amphoralar ve Akdeniz'de Ticaretin İzleri, Mersin s.12.
[14] Ksenophon. (2017). *Anabasis*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, v.4.28.

içinde kullanıyordu. Arkeolojik kazılarda bulunan bazı amphoraların çocuk mezarı olarak kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca para sandığı, saksı, kireç taşıyıcı, soğutucu ve pisuar olarak kullanılan amphoralarda vardır.[15]

Akdeniz'de amphoralar sayesinde ticareti yapılan başlıca ürünler hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz. Bu ürünler arasında şarap ve zeytinyağıdır. Zeytinyağının antik dönemde kullanım alanı çok yönlüydü bu yüzden ticareti çok yapılmaktaydı. Zeytinyağı; parfüm, merhem, sabun, aydınlatma amacıyla kullanılıyordu. Şarap ise ziyafet, dini ziyaretlerde tanrılara sunulmanın yanı sıra rahiplere hediye olarak kullanılan bir ürünüdür. Şarabın halk tarafından tüketimi çok zaman sonra gerçekleşti. Halkın şarap tüketmesiyle birlikte Akdeniz pazarında alınan ürün sıralamasında başa geçti[16]. Ticareti yapılan diğer bir ürün ise baldı. Bal Prehistorik çağlardan beri en önemli beslenme kaynağı ve bundan dolayı da ticareti çok yapılan ürünler arasındaydı. Bal tatlandırıcı olarak kullanılıyordu. Ancak bu amacının dışında da kullanımına rastlanmakta; parfüm yapımında, kozmetikte, boya işlerinde, kuyumculukta, mumyalama ve tarımda da kullanılmaktadır[17]. Antik dönemde baharatlar çok zor elde edilen ürünlerdi. Bu yüzden lüks tüketim ürünü olarak bilinmektedir. Baharatlar yemek malzemesi olarak kullanılıyordu. Bu dönemde başlıca baharatları, biber, zencefil, kişniş, kekiktir. Baharatlar mutfak malzemesi dışında kozmetik ve tıpta kullanılmaktadır. Bitkisel ilaç olarak ise yaban fesleğeni, yaban kerevizi, sedefotu ve andız otu kullanılmaktaydı[18]. Amphoralar aracılıyla taşınan ürünler arasında balık ürünleri de vardır. Balıklar özellikle salamura olarak, sos yapılarak ithal ediliyordu. Akdeniz'de kabuklu canlılarında çok olmasından dolayı bunların kalıntılarına arkeolojik kazılar aracılığıyla çıkarılan amphorlarda rastlanıldığını bilinir.

Yukarıda adı geçen ürünlerin bulunmasını yapılan arkeolojik kazılardan elde edildi. Akdeniz'de bulunan birçok gemi batığında bulunan amphoralarda bu ürünlerin kalıntılarına rastlanıldı. Akdeniz için en önemli ve en çok ürün bulunan batık Uluburun batığı olduğunu daha önce de belirttik. Uluburun batığına ek olarak Gelidonya, Taşlık Burnu, Yassıada, Serçe burnu Cam Batığı, Çamaltı gemilerinin

[15] Tufanoğlu, H. E. (2017). a. g. t., s.89.
[16] Cankardeş, Ş. (2009). a. g. m., s.11-12.
[17] Lenger, D. Ş. (2011). "Antik Çağda Karia Bölgesinde Bal", *ACTA TURCICA*, s. 29.
[18] Tufanoğlu, H. E. (2017). a. g. t., s. 116.

batıklarında bulunan amphoralarda taşınan ürünler konusunda bilgi edinmemizi sağlamıştır.

2.4. Mısır

Eskiçağın en önemli uygarlıklarından biri ve hatta en eski uygarlığı olan Mısır'ın Akdeniz coğrafyasında yer alması, onun bu ticaret denizini iyi bir şekilde kullanmasına olanak sağladı. Mısır Uygarlığında, yaşam Nil Nehri sayesinde devam ediyor ve yine onun çevresinde yoğun yerleşim görülüyordu. Mısırlıların ticarete başladığı zamanları Aşağı ve Yukarı Mısır'ın birleştiği Thinit döneminde, yaptığı ve bu dönemde almak istediği ticari metalar için Ortadoğu limanlarına birçok aracı gönderdiğini, bir süre sonra takas usulünü kullanarak istediği şeyleri ele geçirdiğini arkeolojik kazı buluntuları sayesinde öğrenildi. Ayrıca Suriye'de, Mısır'da yapılmış ürünlerin bulunması neticesinde Mısır'ın iyi bir ticaret ağına sahip olduğunu görülmektedir[19].

Yaşamın devamlılığını sağlamak amacıyla Nil nehri sayesinde gerek nehir taşımacılığı gerekse deniz taşımacılığı için Mısırlılar ilk başta tekneler inşa ettiler. Bundan dolayı en çok tekne/gemi betimlemesini Mısır sanatında görürüz. Mısır'ın sanatta da ileri bir uygarlık olduğunu yapılan arkeolojik çalışmalarda gözler önüne serdi[20]. Mısır sanatını diğer uygarlıkları da etkilediği bilinmektedir. Ancak elbette bu sanat ile tanışmak için devletlerin birbiriyle münasebet içinde olması gerekiyordu. Daha önce de belirtildiği gibi Mısır ilk tekneleri inşa etti. Bu tekneler sayesinde deniz aşırı merkezlere ve kıyılara ulaşımı rahat bir şekilde sağlıyordu. Yine Mısır, bu gemiler sayesinde Doğu Akdeniz bölgesinde faaliyet göstermeye başladığını görülmektedir. Doğu Akdeniz, dünya tarihinde önemli bir yere sahipti ve bu yüzden ona verimli toprakları içinde barındırdığından "*bereketli hilal"* deniliyordu. Bilindiği üzere dünya ticareti ilk olarak bu bölgede gelişti, bu gelişim sadece kara yolunda değil aynı zamanda deniz yolunda gelişim yaşandı. Bu yüzden deniz ticaretinin daha güvenli bir ulaşım yolu olduğu kavranmakla birlikte, gerek gıda ürünleri ve gerekse madenler deniz yoluyla ulaştırılıyordu. Deniz ticaretinin yaygınlaşması beraberinde siyasi ve bölgesel çatışmaların artmasına neden oldu[21].

---

[19] Desti, M. (2004). *a. g. e.,* s. 89.
[20] Casson, L. (2002*). a. g. e.*, s. 11.
[21] Baysoy, E. (2015). Antik Dönem Doğu Akdeniz Jeopolitiği, *Balkan Journal Of Social Sciences* Cilt: 4, Sayı-8, s. 13.

Bu çatışmalar ilk olarak Hititler, Asur, Mısır, Mitanni, Babil uygarlıkları arasında başladı.

Yukarıda adı geçen bu uygarlıklar Doğu Akdeniz'de Orta Tunç ve Geç Tunç Çağında ticaret yapmaya başladılar. Mısır, Doğu Akdeniz politikasında Orta Tunç ve Son Tunç Çağına kadar yaşanan önemli olayların merkezinde yer aldı. Gerek Mitanni göçleri gerekse Asur devletinin etkisi dönemin önemli olaylarını içerisinde barındırıyordu. Doğu Akdeniz bu dönemde Hitit, Mitanni, Babil ve Asur gibi büyük devletlerin tüm yönüyle etkili olduğu bir bölgeydi. Mısır'da XVIII. Hanedan'ın hâkimiyetine kadar, Mitanniler Kuzey Suriye'de egemen güç konumundaydı. XVIII. Hanedan ile birlikte hem Kuzey Suriye hem de Doğu Akdeniz, Mitanniler ile Mısırlılar arasında yaşanan mücadelenin sahnesini oluşturdu. Mısır, giderek gücünü artırmaya başladı ve üç garnizon merkezi kurdu. Bunlar; Suriye'nin merkezi olan "Kumidi", Filistin sahil şeridinin güneyi "Gaza", Amurru bölgesinin merkezi olan "Sumur(a)" idi. Mitanni bu yenilgiden sonra güney sınırlarını diğer devletlerden korumak maksadıyla IV. Tutmosis ile anlaşma yaptı ve kızını Mısır kralı ile evlendirdi. XIV. ve XX. Hanedanlar devrinde Mısır krallığı, Kenan topraklarında etkin olmaya başladı. Bölgede Mısır tarafından dengeli bir emperyalist faaliyet gösterildi ve zaman içinde Mısırlı temsilciler, Kenan kültürünü benimsedi. Ancak ilk olarak hangi kültürün birbirini etkilediği belirlenemiyor, yine de bu kültürler arası etkileşimin en önemli nedeni deniz ticareti ve kara ticaret ağının işlek noktaları olması sebep gösterilebilir[22].

Geç Tunç çağında ticaret genellikle saray tarafından yönetiliyordu, bu yüzden eskiden var olan küçük tüccarların yerini büyük yönetimler aldı. Amarna mektuplarının çözümlenmesiyle bu dönemi daha ayrıntılı bir şekilde öğrenildi. Amarna Mektuplarında elde edilen ve bizzat kralla yollanan hediyeler sayesinde ticaretin saray kontrolüyle yapıldığını bilinmektedir. Yine bu dönemde deniz filoları etkin bir şekilde ticaret yapmakta ancak bir deniz birliğinden bahsedilmemektedir. Bunu Mısır filosu ile Suriye-Filistin bölgesindeki kıyı kentlerine ait birçok gemi filosunun, Kıbrıs (Alaşia), Kilikya ve Miken donanmalarının Akdeniz'de dolaştıklarını elde edilen arkeolojik kanıtlar sayesinde kesinleşti. Ayrıca Urgarit'te ele geçen ve MÖ 13. yüzyıla ait bir belgede Hitit kraliçesi Puduhepa'nın ve

[22] Yılmaz, C., Arçın, Ş. (2020). "Salimum Ve Amarna Mektuplarına Göre Devletlerarası İlişkilerdeki Yeri", *Cedrus VIII*, s. 77-79.

Kargamış Kralığının, Urgarit limanında gemilerinin bulunduğu söylenebilir. Doğu Akdeniz'in ticaret yapan gemilerinin asıl limanı Urgarit'ti. Bu yüzden Urgarit'in, Mısır'dan Suriye ve Filistin'in limanlarına, Kıbrıs'tan ve Ege merkezli Mezopotamya'dan gelen tüccarların uğrak noktası olması ve üstelik yine burada tersanenin varlığı yapılan araştırmalar sayesinde bilinmektedir[23].

Ticaretin saray tarafından yönetildiği Geç Tunç Çağında bir ilerleme kaydedilmekle beraber, dönemin önde gelen hükümdarları arasında hediyeleşmeler de hız kazandı. Bunun amacı güç gösterisinden başka bir şey değildi, zira Mısır firavunundan Yakındoğu'daki hükümdarlar hediyelerini genellikle altından yapılma ürünlerden istiyordu. Çünkü Mısır, altın yatakları bakımından zengindi ve bu durum diğer kralların dikkatinden kaçmadı. Ancak Mısır'ın gönderdiği tek şey altından yapılma eşyalar değildi, keten, fildişi ve abanoz kakma eşyalar da çok gönderiliyordu. Yakındoğu hükümdarları buna karşılık Mısır'a tekerlekli araba, lacivert taşı, demirden yapılma silah ve süsler yolladı. Bu dönemde demir yayılmaya ve kullanılmaya başlanan pahalı bir metal olarak biliniyordu. Pahalı olması neticesinde ise bu metale ulaşımı sadece hükümdarlar karşılayabiliyordu. Bakır üretimi hala devam ediyordu. Bakır yatakları bakımından zengin olan bölge Kıbrıs'tı. Mısır'ın Kıbrıs'tan bakır aldığını Uluburun batığı buluntuları sayesinde öğrenilmektedir[24].

Geç Tunç çağını bitiren ve bu uygarlıklar üzerinde derin bir etki yaratan deniz kavimlerinden bahsetmek gerekir. Zira Akdeniz ticareti sekteye uğratan bu kavmiler Hititler'in yıkılmasına sebep oldu. Deniz kavimlerinin gelişiyle beklenmedik bir şekilde yararlanan Asurlular, Miken ve Hitit imparatorluklarının çöküşünü ve Mısır'ın Filistin'den geri çekilmesini, Fenikelilerle kendi bulunduğu konum için bir avantaj olarak gördü. Böylece Fenikeliler önemli tüccarlar haline geldi[25]. Mısırlıların "Kuzey ve Deniz Kavimleri" dedikleri bu halklar MÖ 13. yüzyıldan MÖ 1. binin başlarında kadar sürecek olan kitlesel bir göç hareketini başlattı. Deniz Kavimleri, Muşkiler, Akalar, Libya, Fenike ve Kenan kıyılarına, bu kavimlerin içinde yer alan

[23] Taş, İ. (2010). "Geç Tunç Çağın'da Doğu Akdeniz Bölgesindeki Deniz Ticaretinde Deniz Taşımacılığını İşler ve Aktif Hale Getiren Yönetim Sistemlerinden Bahsedilebilir mi?, *XVI. Türk Tarih Kongresi 20-24 Eylül*, s. 146-147.

[24] Tufanoğlu, H. E. (2017). a. g. t., s. 16.

[25] Freeman, C. (2003). *Mısır, Yunan ve Roma (Antik Akdeniz Uygarlıkları)*, Ankara: Dost Kitapevi, s. 88.

Dorlar, Yunanistan'a, Anadolu'da Mysia, Lydia, Karia ve Lykia Libya'ya sızmaya başladılar. Bu göçten etkilenen Hititler ve Mısırlılar aralarında devam eden savaşları bitirerek ve barış anlaşması imzaladılar.

Mısır'ın Deniz Kavimleri ile mücadelesi, iktidarının dördüncü yılında olan Merenptah zamanında arttı. Kavimlerin bir kısmı Libya'da yıkımlara neden oldu ve Merentaph hem Libya'da hem de Nübye'dekilere karşı mücadeleye girişti. Libya'da kendilerini doyuramayan kavimler, bu sefer de Mısır'ın batısını istila faaliyetlerinde bulundular. Merenptah'ın karşılaştığı bu kavimler Yunanistan ve Küçük Asya kökenliydi. Ancak Mısır tarafından bozguna uğradılar ve kaçmak zorunda kaldılar. Merenptah, bu başarısından öyle büyük bir gurur duyuyordu ki bunu Karnak tapınağının duvarlarına yazdırdı. Hatta bu kavime mensup kişilerinin isimlerini de vermektedir. Merenptah, Şerden, Lukka, Ekveş, Tereş ve Şekeleş'e karşı savaştığını belirtir. Bu isimlerden Tereş, Şekeleş ve Şerden ile 25 yıl sonra III. Ramses'in de savaştığı yazıtlarda geçmektedir[26]. III. Ramses döneminde Medinet Habu Tapınağı duvarlarında bu kavimlere karşı kazanılan zafer resmedildi. Ancak Deniz Kavimleri kısa süre geçmeden tekrar örgütlenip, Hitit tehdidinin de ortadan kalkmasıyla Nil deltasına sızma çalışmalarına ağırlık verdiler. III. Ramses'in beşinci yılında tekrar güç toplayan bu kavimler saldırıya geçti. Mısır, Amurrular ile ittifak oluşturur ancak III. Ramses'in sekizinci yılında deniz kavimleri kuzeyden on birinci yılında ise batıdan yeni bir saldırılarına devam etti[27]. III. Ramses, onları geri püskürterek bu savaşı tarihte bilinen ilk deniz savaşı olarak geçmesini sağladı[28].

Tunç Çağının sona ermesi ve Demir Çağının başlamasına neden olan bu kavimler diğer bir ifadeyle Ege Göçleri, Tunç Çağının siyasi yapısını tamamen değiştirmekle birlikte Ön Asya'nın büyük devletlerini yıktı. Bu kavimler beraberinde getirdikleri kültürleri de gittikleri yerlere yayarak Doğu Akdeniz dünyasını değiştirdiler. Mısır, 2. bin yılın sonlarına doğru gerileme dönemine girdi. Asurlular ise Aramiler'in Yukarı Suriye ve Mezopotamya'yı işgal etmesiyle Akdeniz'e ulaşamadılar. Bu durum birçok Akdeniz devletinin gelişmesine neden oldu. Bu

[26] Mieroop, M. (2019). *Eski Mısır Tarihi*, İstanbul: Homer Kitapevi, s. 242.
[27] Desti, M.(2014). *a. g. e.*, s. 97-110.
[28] Starr, C. (2000). *Antik Çağda Deniz Gücü*, İstanbul: Homer Kitabevi, s. 11

devlet arasında İbrani devleti, Fenike ve Anadolu kıyılarıyla Yunanistan'daki şehir devletleri vardı[29].

2.5. Nil Nehri

Akdeniz dünyasının iyi bir şekilde anlayabilmemiz için Mısır'ın ve bulunduğu bölgede şekillenen medeniyet çerçevesinde doğanın bir armağanı olan bu nehrin, tarihi süreçteki gelişimini ve değişen çevresini iyi tanımlamak lazımdır. Günümüz ölçümleriyle Nil nehri 6671 km uzunluğunda ve 270000 kilometrekarelik bir havzaya sahip dünyanın en uzun nehirlerinden birisidir. Nehrin bu uzunluğu ve genişliği sayesinde dört iklim kuşağı olan ekvatoral, kuzey tropikal, tropikal ve çöl iklimini bünyesinde barındırıyordu. Ancak genel olarak ona tropikal iklim ırmağı deniliyordu. Uzun mesafesi, verimli balçık sayesinde suladığı topraklar için vazgeçilmez bir öneme sahip olan Nil nehri, farklı dönemlerde şu şekilde adlandırılıyordu; Firavunlar *Hapi* Helenler, *Neilos* (ya da *Nileos*), *Khrysonoas Nelios* ve Araplar *Bahr*. Nehrin Latince adı *Nilus* şeklinde geçmekte, Eski ahitte ise İbranice *Ye'or,* eski Mısır dilinde *Aur* ya da *Atur* şekilde adlandırılmış ve çoğunlukla nehir ya da kanal şeklinde çevrildi[30]. Nil, Orta Afrika'daki Victoria Gölü, Etiyopya'daki Tana gölünden doğup kuzey yönüne akar. Bu iki kola Beyaz ve Mavi Nil adı verilir. Bunlar daha sonra Sudan'ın başkenti Hartum'da birleşip 3.000 km boyunca yollarına devam ederek Akdeniz'e dökülürler. Hartum ile Asvan arasında kalan ve çağlayan adı verilen bu granit kaya oluşumu sayesinde suyun düzgün akışı engelleniyordu. Akdeniz'in güneyinde bulunan ilk çağlayan antik Mısır'ın güney sınırını oluşturuyordu. Nil, daha sonra Kahire'nin kuzeyinden düz bir kıyı ovasına girerek Akdeniz'e doğru aktığı sırada ters üçgen (Delta) görünümlü bir alanda diğer kollarıyla buluşuyordu. Bu delta Mısır'ın iki ayrı bölgesinden biri olan Aşağı Mısır'ı diğeri ise akış yönüne göre Yukarı Mısır'ı oluşturuyordu[31]. Yukarı Mısır'da nehir suyu vadinin dışına çıkarak batıdaki Fayyum'da büyük bir çukurun içine dolarak 2. binyıldan itibaren devletin girişimleriyle su kanallara yönetilmiş ve tarım arazisinin

[29] Mansel, A. (2020). *Ege ve Yunan Tarihi,* Ankara: TTK, s. 98.

[30] Erdemir, H., Akyol, H., Günaydın,O. (2015). "Nil; Eskiçağ'dan Ortaçağ'a Mısır'a Hayat Veren Nehir", Ed. Recep Efe, *Coğrafyada Yeni Yaklaşımlar; Prof.Dr. İbrahim Atalay'ın 45. Meslek Yılına Armağan*, İzmir: DEÜ Yayınları, s. 228-230.

[31] Gates, C.(2019). *Antik Kentler*, İstanbul: KÜY, s, 124

sulanmasına olanak sağlıyordu. Bu su kanalları Ptolemaioslar ve Roma döneminde genişletilerek Fayyum, Mısır ve ötesinde önemli tahıl ambarlarını oluşturdu[32].

Mısır Uygarlığının dengeli bir şekilde yaşamını sürdürmesi Nil vadisinin içinde bulunduğu ekolojik sistemden kaynaklanıyordu. Vadiye yağmur yağışı çok az olmasına rağmen sulama sistemi Etiyopya dağlarından Nil'e ulaşıyor ve böylece doğal su ile beslenen ürünlerin verimi dört-beş kat daha arıyordu. Nil nehrinin su seviyesi mayıs ayında yükselişe temmuz ve ekim aylarında ise taşarak vadinin üzerine akardı. Mısırlılar bu sele *akhet* ismini veridiler. Kasım ayında suların çekilmesiyle birlikte toprak işlenir hale gelir ve tohum ekimi yapılırdı. Toprağın yeniden görünür hale geldiği zamana ise *peret* ismi veriliyordu. Marttan hazirana kadar olan son dört ay *şhemu* yani hasat zamanı olarak isimlendirildi[33].

Nil, uygun rüzgârlara sahip olmasını yanı sıra aynı zamanda İskenderiye'den Birinci Çavlana kadar olan 1100 km'lik yolculuğun aksama olmadan yapılmasına olanak sağlıyordu. Diğer bir yandan çok çeşitli teknelerin yapılmasına ve gelişmesine sebep oldu[34]. Nil Nehri, Kahire yakınındaki deltanın başlangıcından Assuan'daki Birinci Çavlan'a kadar 500 deniz mili boyunca sorunsuz bir yolculuk sağlayabilen bir suyoludur. Bu yüzden buradaki rüzgâr yönü kuzeydedir, ancak akıntıya karşı esmektedir. Böylece her iki yönde de rahat bir ulaşım sağlamaktadır. Nil sakinleri bu elverişli durum sayesinde çok çeşitli ve farklı boyutlarda gemiler yapmış ve temel denizcilik donanımlarından biri olan yelkenin de ilk kullanıcıları oldukları bilinmektedir. Ancak Mısır'ın bulunduğu çöl iklimi sebebiyle ağaç bulmak çok zordu. Bu yüzden gemi ustaları her ne kadar elverişsiz bir ağaç olsa da akasya ağacını zaman içinde dayanıklı bir yapıya getirerek kullanılıyordu. Daha sonra bu sazlıklardan da yararlanılarak nehir taşımacılığı yaptılar. MÖ 4. yüzyılda sazlıkları birbirlerine bağlayarak güvenli bir sal yapımı gerçekleştirdiler. Yapılan bu sazlar zaman içerisinde değişerek gelişti, yanına kürekler eklenerek, dümen yapıldı ve böylece ilk kayıklar ortaya çıktı[35].

Nil, sadece Mısır kültürünün bir amacı değil aynı zamanda Mısır tarihi boyunca işleyen birleştirici bir düşünceydi. Nil, kraliyetin gelişimine, dikilitaşların

[32] Mieroop, M. (2019). *a. g. e.*, s. 8.
[33] Freeman, C .(2003), *a. g. e.*, s. 24-25.
[34] Casson, L. (2002). *a. g. e.*, s. 147.
[35] Casson, L. (2002). *a. g. e.*, s. 8-9.

taşınmasına, tanrıların geçit törenlerine, orduların faaliyetlerine ortak oldu. Nil vadisi ve deltası- Mısır terimcesinde "*İki Ülke"* Eski Mısır'ın doğuşunun ve çöküşünün arka planını oluşturur ve onların kendilerine özgü coğrafyaları Mısır'ın uzun ve karmaşık tarihinin yapıtaşıdır[36].

Mısır'ın yeraltı ve yerüstü zenginlikleri diğer devletlerinde ilgisini çekti. Akdeniz bölgesinin en önemli ticaret rotasında bulunan Mısır, yabancı devletlerin gözünü kamaştırmaktaydı. Bu yüzden hem ticari hem de tarım yönünden zengin olan bu bölgeyi ele geçirmek amacıyla birçok devlet müdahalede bulunuyordu. Bu devletler sırasıyla; Libya, Asur, Kuş Krallığı (Kuşitler), Babil, Pers ve Makedonlardı. Büyük İskender'in Mısır'ı fethinden önce bu devletlerin Mısır ile olan münasebetlerini yazının, "Tarihsel Süreçte Mısır'a Yönelik Göçler" bölümünde ele alındı.

[36] Wilkinson, T .(2013). *Eski Mısır Tarihi*, İstanbul: Say Yayınları, s. 58.

3. TARİHSEL SÜREÇTE MISIR'A YÖNELİK GÖÇLER

3.1. Büyük İskender'in Fethi Öncesi Mısır'ın Siyasi Durumu

Eski Mısır birçok devletin gözünü kamaştıran bir zenginliğe sahipti, bu yüzden gerek iç işlerindeki kargaşa gerekse de dış devletlerin müdahalesi onu çok zorlu bir sürece soktu. Mısır'a ilk olarak Libyalılar beraberinde Asurlular, Kuş Krallığı (Kuşitler), Babiller, Persler ve en sonunda da Makedonlar Nil Vadisi'nin zenginliklerinden faydalanmak amacıyla istila faaliyetlerinde bulundular. Bu istilalar beraberinde Mısır toplumunda ve kültüründe değişikliğe neden oldu. Ancak bu değişim dini bakımdan gerçekleşmemişti, zira Mısır dini kendine özgü ve bir o kadar da farklı kültürlere kapalı bir dindi. Yabancı göçmenlerin ve yerel olmayan yöneticilerin gelmesiyle değişen toplumun iç siyasetinde birtakım kaos yaşanmasına sebep oldu[37].

MÖ 1085 ve 333 yılları arasında Mısır'ın üzerindeki baskı daha da artarak ve XXI. ve XXX. Hanedan devri karışıklıkların gölgesinde geçti. XXII. ve XXIII. Hanedan devri (MÖ 950-730) Libyalı krallar devri olarak da bilinir. Bu krallar XXIII. Hanedan zamanında ülkeye ücretli asker olarak getirilmiş ve bu süreçte onlar Mısır'a giderek yayıldılar. XXII. Hanedanlığı kuranlar Libyalılardı. Onlar Maşavaş kabilesine mensup ve son Ramses devrinden beri Herakleopolist'e yaşamaktaydılar. Maşavaş ya da kısa adıyla "Ma"lar Delta kolonileri halinde yaşıyordu. Askeri görevlerinin yanı sıra Mısır'da toprak sahibi olup Mısır kültürünü benimsediler. MÖ 945'de I. Şeşonk kral unvanı alarak XXII. Hanedanını kurdular [38]. Kendisi ve ardılları Libya kökenli isimlerini kullandılar. Tarihçilerin bazıları bu durumun bir önceki hanedanın kral isimlerinin Mısırca olması ve Libyalıların açıkça kendi isimlerini kullanmasını dönemin en belirgin özelliklerinden biri olduğunu belirtmektedir. Mısır'daki Libya idaresi XXIII. ve XXIV. Hanedanlar olarak devam etti(MÖ 945-715). Daha sonra bu dönemde başlayan iç karışıklar Mısır'ın düşmanlarından biri olan Kuş Krallığının gelmesi ile devam etti(XXV. Hanedan).

Mısır'ın daha önce belirttiğimiz gibi yabancı devletler tarafından istilaya uğraması ilk olarak Libyalılar ve Deniz Kavimleri ile başladı. II. Ramses'in halefleri Merenptah ve III. Ramses, Libyalılar ve Deniz kavimleriyle mücadele ettiler. Çalışmamızın birinci bölümünde de belirttiğimiz üzere Merentpah ve III. Ramses

[37] Wilkinson, T. (2013). *a. g. e.,* s. 471.
[38] İnan, A.(1987). *Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti*, Ankara: TTK, s. 149.

Deniz Kavimleri ile mücadelesini aktaran eserler meydana getirdiler. Ancak Mısır imparatorluk döneminde de istilacılardın hedefi olmaktan kurtulamadı. MÖ 751-656 yılları arasında Mısır'da Kuş Krallığı ve Asurluların baskısını görmekteyiz. Kuş Krallığının Mısır'daki varlığı Birinci Ara Dönemden beri bilinmektedir. Bu krallığın başkenti yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda ortaya çıkarılan Kerma şehriydi. MÖ 728'de yapılan sefer sonucunda Kuş kralı Piye, Mısır'da yönetimi ele aldı, daha sonra MÖ 711 ve 709 yılları arasında yeni Kuş kralı Şabaka, Mısır'da tam hâkimiyet sağlayarak Mısır politikasında değişim yaşattı. Onun Mısır'a yaptığı sefer hakkındaki bilgiyi Manetho'dan öğreniyoruz. Ancak Manetho'dan başka bir kaynak olmadığından, bu seferin detayları hakkında çok az şey bilinmektedir. Manetho; Şabaka'nın Tefnaht'ın[39] oğlu Bakenrenef'i yakalayıp canlı bir şekilde yaktığını aktarmaktadır. Modern tarihçilere göre Şabaka, Mısır'ı hâkimiyet altına almasında giderek güçlenen Asur imparatorluğu olduğu düşünülmektedir. Manetho, Şabaka'yı birleşik Mısır'da 50 yıl hükmeden XXV. Hanedanın kurucusu olarak ifade etmektedir. Kuş krallığının Mısır'daki yönetimi 25 yıl boyunca Asur tehlikesi altında devam etti. Ancak MÖ 671'de bu direniş Asurluların ülkeye girmesiyle son buldu[40].

Mısır ve Asur devletinin karşılaşması MÖ VIII. yüzyıldan bu yana aralarında yayılmacı bir politika takip ederek Mısır ülkesi ile temas halinde kaldılar. Asur devleti Mısır'ın gerek ham madde gerekse merkezi bir ticaret rotası olan limanlarından faydalanmak amacıyla ilk temaslarına bu şekilde başladılar. Bu ilişkiler III. Tiglat-pileser döneminden beri görülmektedir (MÖ 744). Tiglat-pileser'in Asur ordusundaki düzeni sağlaması neticesinde yapılan savaşlarla Gazze kentine kadar geldi ve Mısır'ı ile sınır komşusu olarak ilk münasebetleri gerçekleştirdi[41]. Bu ilişkiler MÖ 671 yılında da devam ettiğini daha önce belirttik. Asur kralı Esarhaddon Mısır'a karşı sefer düzenleyerek orada buluna Kuş kralı Taharka'nın tehdidine karşılık vermek amacıyla sefere çıktı. Ancak Mısır'a yaptığı ilk sefer başarısız oldu. Bu başarısızlığı fazla önemseyen Asur kralı MÖ 671 de tekrar harekete geçerek Mısır'a sefer düzenledi ve Kuş kralını yenerek Mısır'ı fethetti. Ancak Mısır'da kalmadı, hatta ordu bile bırakmadı. MÖ 669'da tekrar

[39] MÖ 737 ve 729 yılları arasında Aşağı Mısır'da bulunan, XXIV. Hanedanı kuran kişi olarak bilinir. Mieroop, M. (2019). *a.g.e.*, s. 281.
[40] Mieroop, M. (2019). *a. g. e.*, s. 132- 282.
[41] Esen, M. (2019). "Yeni Asur Devletinin Mısır Politikası", *OANNES,* s. 70-71.

Mısır'a sefer düzenleyen Asur kralı Mısır'a varamadan yolda öldü. Onun yerine halefi Asurbanipal geçti ve yarım kalan seferi tamamlamak için Taharka üzerine MÖ 667 ve 666 yılları arasında bir ordu göndererek Memfis'i aldı. Asur kralının üzerine geldiğini öğrenen Taharka kaçmaktan başka bir çare bulamadı ve onun yerine halefi Tanutamani Mısır'a geri döndü, ancak Asurbanipal karşısında hezimete uğradı. Böylece Memfis ve Teb Asur kralının eline geçti (XXVI. Hanedan)[42].

Elbette ki Mısır üzerinde egemenlik kurmak isteyen tek devlet Asurlular değildi, onların yönetimi sırasında da diğer devletler istilalara kalkıştılar. Asurbanipal'in Mısır yönetimine atadığı Saisli I. Nekho'nun oğlu olan I. Psammetikhos, Asurlular'ın diğer devletlerle mücadele ettiği sırada eline geçen fırsatı değerlendirip, ülke içerisine paralı asker almaya başladı. Bu paralı askerler İonyalılar ve Karyalılardan oluşmaktaydı. Bu bilgi Herodotos öğrenilmektedir; I. Psammetikhos'un XXII. Hanedanlığın ilk firavunu olduğunu, yönetime geldiği ilk yıllarda İonyalı ve Karyalı paralı askerlerin yağmacılık faaliyetlerinde bulunmak amacıyla Nil Delta'sına geldiğini aktarmakta ve I.Psammetikhos'un onlarla bir anlaşma sağlayarak ülkedeki iç savaşta yardımlarını istediğini söylemektedir[43]. MÖ 656'ya gelindiğinde, I. Nekho'nun oğlu Psammetikhos'un kendini tüm Mısır'ın tek ve bağımsız kralı olduğunun ilan etti. Bu dönemde Mısır'da iki dış gücün yani Asur ve Nübye'nin Mısır'ın zenginliklerinden yararlanmak için aralarında çekişmelerin yaşandığını görülmektedir[44]. Ancak MÖ 663 yılında Lidya hükümdarı Gyges'in, I. Psammetikhos'a yardım ettiği bilinmekte. Bu paralı askerlerin yağmacılık faaliyetinden çok Gyges ile yapılan anlaşma neticesinde ülkeye geldikleri ve Mısır'daki iç savaşı sona erdirdikleri bilinmekte[45]. I. Psammetikhos'dan sonra gelenler Mısır'ı yönetme konusunda başarılı olmuşlardı ama MÖ 567 yılında artan Babil baskısı ve beraberinde yaşanan birçok olumsuzluklar neticesinde Mısır, diğer bir yabancı devlet olan Perslerin tehdidine açık hale geldi.

MÖ 525'de II. Kambyses'in Pers İmparatorluğunun başına geçtiği sırada ilk işi Mısır'a sefer düzenlemekti. İki taraf Per Amun ve Tell-Farama bölgesinde karşı karşıya geldi. MÖ 525 yılında on günlük bir kuşatmanın ardından ve o sırada Mısır

[42] Mieroop, M. (2019). *a. g. e.*, s. 132- 282.
[43]Herodotos (2019). *Tarih,* İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, II,195.
[44] Mieroop, M. (2018). *Eski Yakındoğu Tarihi*,İstanbul: Homer Kitapevi, s. 224.
[45] Demir, M. (2014*). Lidyalılar (Myhtos'tan Logos'a)*, Ankara: TTK,s. 204.

tahtında bulunan III.Psemnetik'i esir alarak Mısır'ı işgal edip Memfis'i ele geçirdi ve XXVII. Hanedanlığı kurdu. II. Kambyses'in Mısır seferinde bulunduğu sırada Pers ülkesinde iç karışıklıklar yaşanmaya başladı. Pers İmparatorluğu tahtında hakkı olduğunu iddia eden Gaumeta adında bir kişi ortaya çıktı ve bağımsızlığının ilan ederek tahta oturdu. Ancak bu durum uzun sürmedi Pers tahtında ancak bir yıl kalabildi, I. Darieos'un gelmesiyle tahtan indirildi ve yerine I. Darieos geçti[46]. Bu sırada II. Kambyses, Mısır halkı tarafından fazla sevilmemişti, Mısır için önemli olan dini değerlerine karşı yaptığı saygısızlık[47] bu sevilmeyişinin bir göstergesiydi. Bu yüzden yerine gelen kral I. Dairus (MÖ 522-486) onun yaptığını yapmamış ve Mısır'ın geleneğine daha saygılı davranarak ve Mısır halkı tarafından kabul gördü[48]. I. Darieos, Mısır yönetiminde daha hoşgörülü bir tavır izlemişti, ancak bu durum fazla uzun sürmedi, I.Darieos'un ölümü ve ondan sonra gelen Kserkses (MÖ 486-465) döneminde ayaklanmalar oldu. Bu ayaklanmalar yaklaşık iki yıl sürdü ve bunun tekrarlanmaması için Mısırlıları devlet yönetiminde önemli görevlere getirildiler. Ancak bu durumda bir çözüm olmadı, Kserkses'in öldürülmesiyle tekrar bir ayaklanmayı başladı ve bu ayaklanma on yıl sürdü[49].

MÖ 404-399 yılları arasında XXVIII. Hanedanlık Amirtalos tarafından kurulmuştu, o Persleri yenerek iktidarı ele geçirdi ve Sais'i başkent yaptı. Böylece Mısır'da tekrar yerli krallar egemenliği başladı. XXIX. Hanedanlık (MÖ 399-380) olarak devam etti. Bu hanedanlığın kurucusu I. Neferites'di. Onun zamanında Persler tekrar Mısır'a saldırdı, Yunanlı paralı askerlerin desteği ile bu saldırıyı bertaraf edildi. XXX. Hanedanlık yönetimdeyken, Pers kralı III. Artakserkses Mısır'ı tekrar ele geçirmeye çalıştı, ilk denemesinde başarısız olsa da MÖ 341'deki ikinci denemesinde başarıya ulaştı ve böylece Mısır tekrar Perslerin egemenliği altına girdi. XXXI. Hanedanlık olarak bilinen ve III.Artakerkses'in egemenliği altında on yıl

[46] Yılmaz, C., Ayasığ, İ. (2020). "Pers İmparatorluğunun Çöküşü", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 30,Sayı,1*, s. 415-416.

[47] Ayrıca bkz; Herodotos, III, s. 225-226.
Markovic, N., İlic, M. (2015). "Between Tradition and Transformation the Apis Cult under Cambyses II. And Darius I., Ed.Kahlbacher, A., Priglinger, E.,"Tradition and Transformation in Ancient Egypt" *Proceedings of the Fifth İnternational Congress for Yougn Egyptlogists, Vienna*, s. 90-96

[48] Yiğit, T. (2019). *Eski Mısır Tarihi*, Ankara: Bilgin Kitapevi, s. 159.

[49] Wilkinson, T. (2013). *a. g. e.,* s.550.

süren ikinci Pers egemenliği III. Darieos'un yönetimi altında devam etti. Ancak bu durum MÖ 333 yılında Büyük İskender'im Mısır'a ayak basmasıyla değişti[50].

Mısır, birçok yabancı devletin saldırısına uğrasa da her seferinde bu saldırılardan kurtulmaya çalıştı. Dış baskıların arttığı her dönemde bir isyanla karşılık verdi ve tekrar bağımsızlığını kazanmak için elinden ne geliyorsa yaptı. Ancak bir süre sonra dış güçlerin birbiriyle çatışmasından ve savaşların vermiş olduğu ağır yükten dolayı yorgun düştü. Perslerin ülkeye gelmesi ve yerli krallar ile yaptıkları mücadelede yer almaları Mısırlıların zaten çok az olan gücünü de tüketti. Bu yüzdendir ki Büyük İskender'in Mısır'a gelmesine ve egemenliği altına almasına ses çıkarmadılar. Perslerin zaman içerisinde ülke kültürüne yaptığı saygısızlık ve değişimlerden o kadar bıktılar ki Büyük İskender'i bir kurtarıcı olarak gördüler ve hiçbir direniş göstermediler. MÖ 333 yılında Mısır'a gelen Büyük İskender, Mısırlılarca Zeus'un oğlu olarak karşılanarak firavun ilan edildi.

3.2. Büyük İskender ve Pers Savaşları

3.2.1. Granikos (Biga Çayı) Savaşı

Büyük İskender, Makedonya iç durumundaki karışıklıkları düzelttikten sonra, Asya'ya doğru yol aldı. Fakat yol karşısındaki en büyük engel Pers İmparatorluğuydu. Perslerin başında yetenekli kral III. Dareios vardı, asker toplama bakımından şanslı olan Persler ordu içerisinde çeşitli ırklardan ücretli asker bulunduruyordu; Yunan askerleri büyük bir kısmını karşılamakla birlikte ordu içerisinde Medler de yer almaktaydı. Ayrıca Persler, 400 Mısır ve Fenike gemisinden meydana gelen donanmayla Akdeniz'e hakimdi[51]. Büyük İskender'in subaylarından bir olan Pamenion, 5.100 Tesalyalı süvarinin başında, Büyük İskender ise 13.000 Makedon'u komuta ediyordu[52].

İlk karşılaşma Büyük İskender'in MÖ 334 yılında Hellespontos(Çanakkale Boğazı) 'a gelmesiyle oldu. İki ordu geceyi karşılıklı cephenmiş durumda geçirdi. Perslerin amacı nehri geçerek Makedonların saldırısını engellemekti; ancak Makedonlar güneşin doğuşunu beklemeden saldırıya geçmek istediler. Çünkü Perslerin doğan güneşe kurban adamadan karşı saldırıya geçmediklerini bildiklerinden dolayı orduyu karşı kıyaya geçirdiler. Persler bu durum karşısında ne

[50] Yiğit, T. (2019). *a. g. e.*, s. 159-160.
[51] Mansel, M. (2020). *a. g. e.*, s. 454.
[52] Tekin, O. (2012). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 127.

yapacaklarını şaşırmışlardı ve tam hazırlanamadan saldırıya geçmek zorunda kaldılar. Büyük İskender'in bu manevrası zafer getirdi. Persler için bu çarpışma tamamen bir hezimetti, Yunan paralı askerlerin birçoğu öldürülerek geriye kalan askerler ise esir alınıp Makedonya'da ağır işlerde çalıştırıldı. Persler ikinci darbeyi de Lidya ve Kapadokya satraplarından aldı[53].

Granikos Savaşı, Büyük İskender'e Anadolu'nun kapıları açtı. Ancak Halikarnasos ve Miletos'ta direniş devam etti. Bu direnişi güç kullanarak bastırmaya çalışan Büyük İskender muvaffak oldu. Sırasıyla, Lydia, Ionia, Karia, Lykia, Pamphylia ve Psidia İskender'in egemenliği altına girdi. Phrygai ve Gordion'u da ele geçirdi. Kral Midas'ın meşhur düğümle bağlanan arabasını gördü ve eski bir inanca göre bu düğümü çözen kişinin bütün dünyaya hâkim olacağı düşüncesi onu düğümü çözmeye sevk etti. Büyük İskender, düğümü çözmek için çok uğraşsa da başarılı olamadı, ancak kıvrak zekasını kullanarak bir kılıç darbesi ile düğümü ortan kesip çözdü. Daha sonra Kapadokya ve Paplagonia'yı ele geçirdi. Bu sırada bölgedeki Pers komutanı Memnon öldü ve böylece İskender'de cesaretlenip daha ileri gitmeye başladı. Kral Darieos, Granikos hezimetinin intikamını almak için harekete geçmeye başladı[54]. Böylece İssos Savaşına giden yol açıldı.

3.2.2. İssos Savaşı

MÖ 333 yılında başlayan bu savaş Pers ve Makedon ordusunun ikinci önemli savaşıydı. Dareios'un Granikos yenilgisinden sonra dağılan ordusu MÖ 333 yılında tekrar toparlanmaya başlayarak ve Suriye'de büyük bir ordu oluşturuldu. Arrian, sayılarını 600.000 olarak vermekte, ancak o dönemde böyle bir sayı tamamen abartıydı[55]. Bu sayıyı bir de Plutatkhos vermekteydi. Ancak sayıları ne kadar abartı olsa da Dareios'un ordusu Büyük İskender'in ordusunun iki katıydı. Muhtemelen Pers ordusunda 16.000 Yunan paralı asker ve 12.000 kişilik *kardakes* birlikleri bulunuyordu. Dareios'un bu savaştaki önemli stratejisi, İskender'in ordusunu düz bir alanda kuşatmak ve yenmekti. Ancak Dareios'un tersine Büyük İskender, asker sayısı bakımından az olduğundan dolayı Persleri dar bir alanda kıstırarak etkisiz hale

[53] Lendering, J. (2019). *Büyük İskender*, İstanbul: Kronik Kitap, s. 89-91.
[54] Plutarkhos (2019). *Paralel Yaşamlar: İskender – Sezar*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, s. 20.
[55] Arrianus (2005).*İskender'in Seferleri*, İstanbul: İdea Yayınları, s. 53.

getirmeyi amaçlıyordu. Böylece ona en uygun yer olarak İssos çevresi olarak göründü[56].

Sonunda savaş başladı, iki ordu karşı karşıya geldi. Büyük İskender, herkesi cesaretlendirecek bir konuşma yaptı, her bir komutanın ismini ve unvanını söyleyerek moralleri yüksek tuttu. İlk olarak Pers *falanx*'ının mevcut düzenini bozmamak için temkinli davrandı ve okların menziline girdiğinde hücuma başladı. Perslerle ne kadar çabuk göğüs göğse gelirse avantajı bir o kadar fazla olacaktı. Bu yüzden bu stratejiyi uygulamaya koyuldu ve sol kanat üzerinde bir başarı sağladı. Ancak merkezdeki Makedon kuvvetleri için durum aynı değildi, buradaki çatışma çok şiddetli oldu. Sol kanatta başarı sağlayan Büyük İskender yönünü merkeze çevirerek ve sağ kanattaki askerlerine yardıma gitti. Bu durumu gören ve tekrar bozguna uğrayan Dareios'un kaçmaktan başka şansı kalmadı. Dareios'u yakalamak için Büyük İskender beraberinde gitmiş ancak gün bitiminde vazgeçti. Daha sonra Dareios'un kampını basılıp annesi, karısı ve oğlunu ele geçirdi[57] .

Bu zaferden sonra Büyük İskender, kendi adını taşıyan Aleksandreia (İskenderun) şehrini kurdu. Dareios, ise barış istemişti, ancak bu istek geri çevrildi. İskender yönünü Suriye'ye çevirdi ve oradaki Pers donanması üstlerinden biri olan Fenike'ye girdi ve Sidon, Tyros(Sur) MÖ 332'de ele geçirildi. İskender daha sonra Gaza'yı ele geçirip Mısır'a yöneldi[58].

3.2.3. Mısır'ın İşgali

İssos Savaşından sonra İskender, Gaza'yı da alarak MÖ 332 Aralık ayında Mısır'a doğru yöneldi. Artık Akdeniz'deki tek hedef Perslerde kalan son yer olan Mısır'ı ele geçirmekti. Kral Darieos, buraya Mazakes'i satrap olarak bıraktı. Mısır halkının nefretini kazanan Persler, halkın İskender'e karşı yapılacak olan direnişini de böylelikle yok etmişti. Bu durum İskender'in çok işine yaradı, zaten Mısır halkı yaşadığı birçok kaos neticesinde başka bir devlete daha karşı gelemeyecek düzeye evirildi. Bu yüzden İskender'e karşı hiçbir isyanda bulunmadılar. Üstelik İskender'i bir kurtarıcı olarak görmeye, Helen kültürünün de onlara yenilik ve taze bir nefes vereceğini düşünmeye başlamışlardı. Briant[59]; *kurtarıcı imgesine itiyatla yaklaşmak*

[56] Lendering, J. (2019). *a. g. e.*, s. 121-127.
[57] Arrianus (2005). *a. g. e*., s. 55-56.
[58] Tekin, O. (2012). *a. g. e.*, s. 136.
[59] Briant, P. (2018). *Büyük İskender 'Fetihler ve Siyaset',* İstanbul: Alfa, s. 84-85.

gerekir, zira Mısır her ne kadar çok isyan etmiş, hatta MÖ 400-343 yılları arasında bağımsızlığını yeniden elde etmiş olsa da seçkin sınıf kendi çıkarlarını düşünerek iktidara yakınlaşmaya başladı. İskender'e de bu yakınlaşmayı gösteren bu sınıf, Memphis'in Apis Boğası gibi geleneksel Mısır tanrılarına kurban sunmayı ihmal etmediler. Böylece İskender, Mısır'a gelmeden önce Mısır'ı çoktan Persler'in elinden aldı[60].

Mısır, savaşsız bir şekilde Makedonyalıların eline geçti. Pers satrapı Mazakes, başkent Memphis'i hazineleri ile birlikte İskender'e teslim etti ve böylece Mısır fethi başarılı bir şekilde tamamlandı. Yukarıda da belirttildiği gibi İskender, Mısır halkı için bir kurtarıcı olarak görülüp ve adına kurbanlar sunulup firavun ilan edildi. Büyük İskender, Mısır geleneklerine saygı gösterdi, bu halk tarafından kabul edilmesini kolaylaştırdı. Daha sonra Mısır'da kendi adına İskenderiye (Alexandreia) adında, Doğu kültürünün ve Yunan kültürünün birbirleriyle kaynaşmasını sağlamak için bu şehri kurdu[61]. İskender, buradaki düzeni sağladıktan sonra yönetimi Naukratisli Yunan Kleomenes'in denetimine bıraktı. Daha sonra Fenike limanlarını ele geçirdi ve Ege'deki Pers donanmasını etkisiz hale getirdi. Artık sırada sadece Pers İmparatorluğunu fethetmek kalıyordu.

3.2.4. Gaugamela Savaşı

Büyük İskender, Mısır'ın iç işlerini düzene koyduktan sonra, MÖ 331 yılında tekrar Persler ile olan savaşlara son vermek ve nihai egemenliğini sağlamak için harekete geçti. Suriye yoluyla Mezopotamya'ya oradan da Fırat nehrini aşarak savaşın yapılacağı yer olan Erbil bölgesindeki Gaugamela ovasına vardı. III. Darieos'un büyük ordusunda ayrıca 15 Hint fili ve yanları bıçaklı 200 savaş arabası vardı, Büyük İskender'in ordusundan üç kat fazlaydı, ancak Büyük İskender daha önceki savaşlarda yapmış olduğu stratejiyi uygulamaya devam etti. İskender yanına hafif piyade askerlerini de alarak savaşın yapılacağı alanı keşif seferine çıktı[62].

İki ordu toprak ovada karşı karşıya geldi, savaş öyle şiddetli bir şekilde başladı, tozdan dolayı göz gözü görmez olunca Pers ordusunda panik başladı. Ancak Büyük İskender bu savaştan yine galip çıktı. III. Dareios, arabasını terk edip kaçmak zorunda kaldı. Büyük İskender, III. Darieos'u yakalamak için harekete devam etse de

[60] Droysen,(2007). *Büyük İskender Tarihi*, İstanbul: Dharma Yayınları, s. 285-286.
[61] Bosch, C.(1942). *Hellenizm Tarihinin Anahatları (I.Kısım),* İstanbul: Rıza Koşkun Matbaası, s. 49.
[62] Mansel, A.(2020). *a. g. e.*, s. 463.

Parmenion'un komuta ettiği bölgede sorun çıktı ve oraya yönelmek zorunda kaldı. III. Dareios'un kaçtığı haberi çabuk yayılmıştı ve Pers ordusu kralın kaçtığını öğrenince saflarını terk edip kaçmaya başladı[63].

Savaşın sonunda Büyük İskender ordusu tarafından 'Asya kralı' ilan edildi. Nihai bir zafer elde eden İskender, tekrar III. Darioes'un peşine düştü ancak Darieos'u canlı ele geçirmeyi başaramadı. İskender Darieos'un kraliyet mezarlığına gömülmesi için Persepolis'e yolladı. Böylece Babil bölgesi tamamıyla İskender'in egemenliği altına girdi[64].

Bu zaferden sonra İskender Perslerin doğudaki satraplıklarını ele geçirmek istedi. MÖ 330 ve MÖ 327 yılları arasında bir takım savaşlarda bulundu. Buradaki savaş stratejisi, büyük bir ordu kullanarak değil de küçük birkaç çete savaşı oluşturarak egemenliğini sağlamaktı. Bu strateji başarılı oldu ve böylece üç yıl içinde Areia, Dranianai, Arashosya, Buhara ve Türkistan'ı Sir Derya'ya kadar ele geçirdi. İskender bütün bu ülkelerde Alexsandreia adını taşıyan askeri üstler kurup, garnizonlar oluşturdu[65].

3.1.5. Hindistan Seferi

Büyük İskender, Pers krallığı ile yetinmedi ve tüm dünyayı fethetme amacıyla Hindistan'a yürüdü. MÖ 327-325 yılları arasında doğu sınırlarını tamamen genişleterek Hyphasis ve Aşağı İndus havzasına kadar ulaştı. Kuzeybatı Hindistan'da karşısına Paurava kralı Poros'un engeliyle karşılaştı, onu yenilgiye uğratarak Pencap'a ulaştı. Bu sırada İskender, askerlerin iyice yorulmaya başladığını fark ederek daha fazla ileri gitmek istemedi ve geri dönmeye karar verdi. İskender, MÖ 325-324 yılları arasında ordunun bir kısmını İndus üzerinden deniz yoluyla diğer kısmını ise kara yoluyla Babil'e geri döndü[66].

Babil'deki iç durum beş yıllık boşluktan yararlanılarak değişmişti, İskender oraya vardığında Medya'da kendisini kral ilan eden Baryakses ile karşılaştı. Bu duruma iyice sinirlenen İskender, kısa sürede onu cezalandırdı ve bölgedeki güvenliği tekrar sağladı. Ön Asya'daki sınır güvenliğini sağlamak, Akdeniz'deki ülkelere karşı tekrar sefere çıkmak için Fenike'ye Kıbrıs limanında yeni gemiler

[63] Plutarkhos (2019). *a. g. e.*, s. 39.
[64] Arrianus (2005). *a. g. e.*, III, s. 97.
[65] Mansel, A. (2020). *a. g. e.*, s. 465.
[66] Tekin, O. (2012). *a. g. e.*, s. 137.

yaptırdığı sırada aniden hastalandı. 10 gün süren bu hastalık muhtemelen sıtma ya da pnömoniydi, MÖ 13 Haziran 323'de o zaman 33 yaşında olan kral ardında bir veliaht bırakmadan Babil'de hayata veda etti[67].

3.1.6. Büyük İskender ve Mısır

Büyük İskender'in dünya hâkimiyeti fikriyle imparatorluk toprakları genişletme amacı salt kendi düşüncesi değildi. Bu düşünce Mezopotamya kökenliydi ve bu amacı güden imparatorluklar ise şunlardı: Akad, Asur, Babil ve Sümer[68]. Büyük İskender bu fikirle beraber Doğu medeniyetini ile Batı medeniyetini birbiriyle yüzleşmeye zorladı. Bu zorlama Batı ve Doğu medeniyetlerinin kaynaşmasına ve zaman içerisinde birleşmesini sağladı. Hatta kendisi de Pers soylusu olan prenses Roxana ile evlenerek medeniyetlerin birleşimine katkıda bulundu denilebilir. Uygarlıkların, İskender'in zorlamasıyla yaşadığı bu şok, yönetim şekillerinde bir değişim yaşanmamasıyla çabucak atlatılmasını sağladı. Hellenizm olarak bilinen bu birleşim sayesinde Büyük İskender'in imparatorluğu Avrupa'dan Kuzey Afrika'ya ve Asya'ya ulaştı. Ancak hayalini kurduğu evrensel kral olma fikri ölümünden sonra ayakta kalamadı ve Diadokhları arasında çıkan hâkimiyet mücadelesi sonucunda imparatorluğu bölündü. Ancak hellenizm kültürü devamlılığını ölümünden sonra sürdürmeye devam etti[69]. Hellenistik Dönem'de gerek doğuda gerekse batıda ortak bir kent kültürü oluştuğu bilinmektedir. Her bölgede aynı tarzda tiyatro, tapınak ve pazar yerleri kuruldu. Aynı ticari mallar ve eşyalar hem doğuda hem de batıda görüldü[70]. Büyük İskender'in Yunanistan'dan Hindistan'a kadar uzanan devasa imparatorluğu çok sayıda halk ve dil çeşitliği birbirine bağlayan bir köprü oluşmaktaydı. Bu yüzden bu imparatorluğu bir arada tutmak yeni bir kimliğin oluşturulmasıyla sağlanabilirdi. Bunun için hellenizm kültürünü 5 milyon kilometre kareyi kaplayan imparatorluğuna yaymaya çalıştı[71].

Büyük İskender'in bir diğer meselesi imparatorluğunu bir arada tutmak için idari sistemin nasıl olması gerektiğiydi. Ancak fethettiği yerlerin nasıl yöneteceği

[67] Mansel, A. (2020). *a. g. e.*,s. 469-473.
[68] Orhun, M. (2013). "Büyük İskender ve Dünya Devleti İdeali", Ed. Mithat Aydın, *Prof. Dr. Önder Göçgün'e Armağan,* Denizli: Pamukkale Üniversitesi Yayınları, s. 875.
[69] Strechie, M. (2018). "Alexander The Great and The "Clash" of Ancient Civilizations", *İnternatioal Conferance Knowledge- Based Organization, Vol: XXIV, No 2,* s. 421.
[70] Orhun,M.(2013). a. g. e., s. 879.
[71] Yılmaz, C. A. (2016). Büyük İskender'in Hayatı ve Faaliyetleri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Elazığ, s. 248.

hakkındaki bilgi birikimi sadece Makedonya merkezli Balkan ülkeleriyle sınırlıydı. Bu yüzden babasından devraldığı imparatorluk topraklarını genişletirken yararlanması gereken başka yönetim şeklini bilmesi gerektiğini kısa sürede kavradı. Bu sistem kendisinden önce o bölgede etkin olan Pers satraplık sistemiydi[72]. Büyük İskender, devletini oluştururken Pers satraplık sisteminden de yararlanmakta fayda gördü. Zira çok geniş bir coğrafyaya yayılan imparatorluğu idame ettirmek yeni yapılanma gerektirmeden korunabilirdi. Bu yüzden satraplıklara Makedon yönetici atayarak iç siyasetin düzenini oluşturdu. Daha sonra ise askeri ve sivil yönetimleri birbirinden ayırarak bir maliye örgütü kurdu. Mali alanda bir takım yenilikler sağlayarak, mali idareyi eyalet idaresine bıraktı ve böylece eyaletleri kapsayan birçok vergi bölgeleri oluşturdu[73]. Devletin resmi dilini Hellence olarak değiştirdi ve yeni kentler kurdu. Bu kentlerin en önemlisi Mısır'daki İskenderiye'dir[74].

Mısır'ı fethettiğinde ise bu yönetim şeklini değiştirmek zor oldu. Zira Mısır'ın alışık olduğu yönetim şekli firavunluk üzerine kuruluydu. Perslerin Mısır'a gelmesiyle firavunluk sistemine değişim yaşatmak istenmişse de başarılı olamadı. Bu yüzden salt bir yönetim şekline sahip olan Mısır, hellenistik kralların gelmesiyle de değişime uğramadı. Bundan dolayı Mısır'a gelenler var olan sistemini devam ettirmekten yana oldular[75]. Ancak hellenizmi yayma politikası yeni bir yerleşim merkezi yani yeni şehirleşmek istemektedir. Böylece yeni kurulan şehirler neticesinde hellenizm kültürünü diğer ülkelere daha rahat bir şekilde yaydıldığı görülür. Bu kurulan yeni şehirler ilk başta askeri garnizon olarak yapıldı ve bunlara *"Katoikia"* adı verildi[76].

Büyük İskender, fethettiği topraklar üzerinde İskenderiye (Alexanderia) adında 70 kadar şehir kurdu. Bu şehirler, Yunan Polisi tarzında organize edilip Hippodamos'un planlarına uygun bir şekilde oluşturuldu(Şekil 1). Bu şehirler Roma'nın istilası sonrasında da varlığını sürdürerek kütüphaneler, kültür merkezleri ve tiyatroları içinde barındırdı. Mısır'a MÖ 332 yılında gelen Büyük İskender, ilk

[72] Kaya, M. A. (2019). *Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi III. Hellenistik Dönem,* İstanbul: Bilge Kültür Sanat, s. 59.
[73] Williams, F. (1993). *Ege Medeniyetleri Tarihi*, İstanbul: Düşünen Adam Yayınları, s. 229.
[74] Tekin, O. (2019). *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu: Krallar- İmparatorlar- Kent Devletleri*, İstanbul: YKY, s. 6.
[75] Mansel, A. (2020). *a. g. e.*, s. 511.
[76] Akalın, A. (2006). "Hellenleştirme'de Bir Yerleşim Ögesi: Katoikia", *Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt 25, Sayı 39*,s. 66.

olarak Apis boğasına saygısını sundu ve orada kendi adını taşıyan bir kent oluşturdu. Faros Adası ile Mareotis Gölü arasında, Nil'in yaydığı çamurlardan etkilenmeyecek bir bölgeye İskenderiye adında Hippodamos planlı yeni bir kent kurdu[77]. Mısır'da dört ay gibi kısa bir süre kaldı ve kendini firavun ilan ederek Siva vahasındaki tapınağa giderek orada 'güneşin oğlu' olarak karşılandı. Mısır'da Yunan tarzında festivaller düzenledi, yerel tanrılara saygısını sunmasının yanı sıra onlara kurbanlar sundu, Yunan tanrılarını onlara tanıtmaya çalışarak farklı kültürlerin birleşmesini hedefledi. Büyük İskender'in tüm bu hedef ve çabaları hem Yunan yaşam tarzını hem de Yunan tanrılarının toplumlarında tanınmasına olanak sağlamasının yanı sıra doğu tanrılarının, Yunan dünyasında da tanınmasına vesile oldu. Böylece farklı kültüre sahip olan toplumlarla arasında köprü oluşturarak kaynaşmalarını sağladı. Böylece Mısır tanrısı Amon ve Yunan tanrısı Zeus'un birbirleriyle özdeştirdi.

İskenderiye, Büyük İskender'in kurduğu ilk kent olmasının yanı sıra sahip olduğu jeopolitik konum sayesinde ihtişamlı bir geleceği vardı. Bu yüzden İskenderiye Mısır'ın en önemli ticari kentlerinden biri oldu. İskenderiye'de nüfus hızlıca çoğalarak Doğu ve Batı arasındaki bilim ve edebiyatın ana merkezi oldu[78]. Ancak Hindistan Seferine çıkan Büyük İskender, kentin bitimini göremeden MÖ 332 yılında Susa'da hayatını kaybetti. Yayılmacı politikanın bir gereği veyahut bir amacı olarak kurulan İskenderiye, zaman içinde Ptolemaiosların bölgedeki hâkimiyetini pekiştirmek adına Yunanlıları yerleştirdiği bir bölge oldu. Bu yüzden İskenderiye'de birçok Yunan şehirden gelen farklı sivil, sosyal ve dini geleneklerini içinde barındıran Yunanlı vardı[79].

[77] Mansel, M. (2020). *a. g. e.*, s. 461.
[78] Droysen (2007). *a. g. e.*, s. 288.
[79]Erskine, A. (1995). "Culture and Power in Ptolemaic Egypt: The Museum and Library of Alexandria", *Greece & Rome", Second Series, Vol. 42, No. 1 (April)*,s. 42.

4. İSKENDER'İN ÖLÜMÜ VE DİADOKHLAR DÖNEMİ

Büyük İskender'in MÖ 323 yılında aniden ölümü devlet içerisinde bir kargaşaya sebep oldu. Zira kendisinden sonra tahta bir varis bırakmadan ölünce, yakın arkadaşları ve aynı zamanda generalleri olan kişiler arasında bir çatışma meydana geldi. Bunu önleyebilecek tek şey ise Makedonya yasalarına göre meclisti. Ancak her bir kumandan çok eski ve bir o kadar da nüfus sahibiydi. Bu yüzden herhangi bir kimseden öte bir mevkiye gelemezdi[80]. Bu karışıklık diğer devletlerin de ekmeğine yağ sürdüğünden bir anlaşma sağlanmalıydı, generaller arasında Babil'de bir anlaşma yapıldı. Anlaşmaya göre, İmparatorluk ilk başta Mısır'ın Ptolemaios'a Küçük Asya'nın Antigonos'a, Makedonya ve Hellas'ın ise Antipatros'a ayrıca Trakya'nın Lysimakhos'a, Kilikya Philotas'a, Suriye Laomedon'a, Kapadokya ve Paphlagonia Eumenes'e verilmesi yönünde anlaştılar. Seleukos ise bu toprak paylaşımının dışında kaldı ve Perdikkas'ın Süvari Birliği'nin komutasını ele aldı. İskender'in hamile karısı Roxana'nın doğuracağı çocuğun erkek olması durumunda tahtın mirasçısı o olacaktı bu yüzden Roxana doğum yapana kadar ülkenin başına ise kral naibi olarak Perdikkas getirildi. Daha sonra Roxana'nın dünyaya getirdiği bebek erkek oldu ve Perdikkas o büyüyünceye kadar naip olarak ülkenin başında kalmaya devam etti[81].

Perdikkas'ın bu şekilde güçlenmesi generalleri rahatsız etti ve bu durum Diadokhlar arasında yaşanacak olan ilk sürtüşmeye zemin hazırladı. Perdikkas'ın elinde iki önemli koz vardı, birincisi İskender'in cesedi elinde bulunması ikincisi ise kral naipliğiydi. Perdikkas'ın ilk sorunu olan İskender'in nereye gömüleceğini belirlemesiydi onun için vasiyeti üzerine Amon tapınağının bulunduğu bölge olan Siva'ya gömülmek isteyişi Ptolemaios'a koz verecekti. Bununla birlikte bir Makedon geleneği olan Argeadai krallarının Aigai'de gömülmesi ise Antipatros'a yarıyordu. İkinci sorun ise her ne kadar naip olsa da elinde bir bölgenin olmayışı sorumluluk hakkından uzak olmasıydı. Bu iki karışıklık içinde kalan Perdikkas, MÖ 321'de Kyrene'de başlayan iç savaşa bilgisi dışında müdahale eden Ptolemaios'a karşı savaş başlatarak, Mısır'a girmek üzereyken Seleokus'un da bulunduğu subaylar tarafından öldürüldü. Bu olay üzerene Suriye'de Antipatros ve Antigonos'un katılımıyla ikinci bir konsey olan Triparadeisos Konseyi toplandı. Konseyde alınan kararlara göre;

[80] Bosch, C. (1942). *a. g. e.*, s. 129.
[81] İplikçioğlu, B. (2007). *Helen ve Roma Tarihi Ana Hatları*, İstanbul: Bilim Teknik Yayınları, s. 46.

Antipatros kral naibi, Antigonos'a Asya'daki büyük ordunun komutası, Seleukos'a Babil Satraplığı ve Ptolemaios'a ise Mısır ve Kyrenakia(Sirenayka) verildi[82].

MÖ 319'da Antipatros'un ölmesiyle Antigonos, Diadokhlar arasındaki en güçlü kişi durumun geldi. Bu durum üzerine Ptolemaios, Lysimakhos ve Kassandros, Antigonos'a karşı bir koalisyon oluşturdu. Daha sonra bu koalisyona Seleukos da dahil oldu ve müttefikler MÖ 315'ten MÖ 301'e kadar sürecek olan bir savaşa girdi. Müttefiklerin isteklerine karşı gelen Antigonos savaşa başladı, oğlu Demetiros'u Suriye'ye yollayarak güney kanadı güvende tutmak istedi. MÖ 312'de Ptolemaios'un Gaza'da Demetiros'a karşı yürümesi ve yenmesi üzerine MÖ 311 yılında müttefikler ve Antigonos arasında bir barış anlaşması imzalandı. Bu barış anlaşmasına göre 4 general (Seleukos hariç), İskender'in generalleri olarak kalacaklarını ve IV. Alexander'ın tahta çıkıncaya kadar Kassnadros'un naipliğini tanıyacaklarını belirttiler. Ancak Kassandros bununla yetinmedi ve MÖ 310-309 yılları arasında Roxana ile oğlu IV. Alexander'ı öldürdü ve böylece İskender imparatorluğunun yeniden kurulma düşüncesi ortadan kalktı[83]. IV. Alexander'ın ölümünden sonra diodakhların her biri egemenlik alanlarında kendilerini kral ilan ettiler.

MÖ 306 yılına gelindiğinde Demetiros, Kıbrıs'ı almak için yola çıktı. Bu sırada Kıbrıs, Ptolemaios'un atadığı Menelos tarafından yönetiliyordu. Salamis açıklarında yapılan bir deniz savaşında I. Ptolemaios yenilgiye uğradı ve Kıbrıs Demetiros'un denetimine geçti. Kıbrıs'ın Antigonos'un eline geçmesiyle hem kendisi hem de oğlu kral (basileus) unvanını aldı. Ptolemaios, Lysimakhos, Kassandros ve Seleukos'da MÖ 306-305 yıllarında aynı unvanı aldılar. Böylece İskender'in büyük imparatorluğu beş krallığa bölündü[84].

4.1. İpsos Savaşı

İskender'in ölümünden yaklaşık 20 yıl sonra, Antigonos ve oğlu Demetrios'un sahip olduğu bölgeyi almak için Lysmakhos, Seleukos ve Kassandros birleşip bir ittifak oluşturdular. Ptolemaios bu ittifaka dahil olmayarak Koile Suriye'yi egemenliği altına almak için uğraşıyordu. MÖ 301 yılında iki taraf İpsos'ta savaş başladı. Savaşa en büyük desteği Seleukos verdi. Hindistan'dan vazgeçmesi üzerine Pencap'taki kiral Çandragupta'dan 500 savaş fili alması savaşın kaderini değiştiren

[82] Errington, R. M. (2017,. *Hellenistik Dünya Tarihi*, İstanbul: Homer Kitapevi, s. 33-37.
[83] Mansel, A. (2020). *a. g. e*., s. 480-482.
[84] Kaya, M. A. (2019). *a. g. e.*, s. 92.

bir olay haline geldi. Yapılan savaşta Antigonos öldü, oğlu Demetrios ise donanmasının yanına yani Ege'ye kaçtı[85].

Savaşın kazananları Antigonos'tan kalan toprakları arlarında paylaştı; Lysmakhos, Toros Dağlarının kuzeyinde kalan Anadolu bölgesi, Kassandros her ne kadar bir şey talep etmediyse kardeşi Pleistatkhos'a Kilikya verildi. Seleukos ise Kappadokya'dan Doğu'da Fırat Nehri'ne oradan da Batı Akdeniz'e kadar Suriye'yi istedi. Ancak Ptolemaios'un Koeli Suriye'yi alması, Seleukos'un Suriye'ye tamamen egemen olma düşünmesini engelledi. Aralarında ileriki dönemlerde Suriye için uzun sürecek olan bir mücadele gerçekleşecekti[86].

İpsos'tan sonra MÖ 299-98 yılında Demetrios ile anlaşma sağlayan Seleukos, Pleistatkhos'un yönetiminde olan bölgeyi almak istedi. O sırada Demetrios güçlü donanması ile Kıbrıs, İonya, Karya, Fenike'yi elinde bulundurarak Doğu Akdeniz'deki egemenliğini sağlamlaştırdı. Ancak bölgeyi daha fazla elinde tutamadı ve MÖ 297 yılında Kassandrros'un ölümünü fırsat bilerek Makedonya'ya hâkim olmak istedi. Demetrios'un giderek güçlenmesi Ptolemaios'u rahatsız etmeye başlamış ve bu rahatsızlığa Seleukos da dahil oldu. Böylece MÖ 296'da Kıbrıs'a Ptolemaios, Kilikya'ya ise Seleukos saldırdı. Makedonya'ya Lysmakhos giderek Demetrios ile savaştı. Her taraftan üstüne gelen ittifak grubuna daha fazla dayanamayan Demetrios, MÖ 286'de Seleukos'un eline esir düşerek MÖ 283'te öldü[87].

4.2. Korupedion Savaşı

MÖ 281 yılında Lysimakhos'un yönetimindeki bazı Anadolu kentleri, yönetimin kötüye gitmesini fırsat bilerek Seleukos'tan yardım istedi. Bu yardıma sessiz kalmayan Seleukos, Torosları aşıp Anadolu'ya geldi ve Bergama'daki Philetairos kentini teslim aldı. Daha sonra Bithynia'daki Zipoites'inn ordusuyla birlikte kendisine katılması Korupedion'da bir savaşın başlamasına sebep oldu[88]. Lysimakhos'un taht kavgaları ile uğraşması Seleukos'un yararına oldu. Lysmakhos

[85] Diakov-Kovalev(2014). *İlkçağ Tarihi*, İstanbul: Yordam Kitap, s. 383.
[86] Kaya, M. A. (2019). *a. g. e.*, s. 96.
[87] Pekman, A. (1989). *Perge Tarihi*, Ankara: TTK, s. 20-21.
[88] Tekin, O. (2012). *a. g. e.*, s. 146.

savaş sırasında Malakhon isimli bir Herakleianın (Karadeniz Ereğlisi) mızrağına hedef olup öldü. Böylece Lysmakhos'un krallığı Seleukos'a krallığı ile birleşti[89].

Seleukos bu zafer sonrasında Makedonya'ya gitmek için yola çıktı(MÖ 280). Artık 80'li yaşlarında olan Seleukos egemen olduğu bölgedeki toprakların yönetimini oğlu Antiohos'a bıraktı[90]. Seleukos ise bu zaferden hemen sonra Ptolemaios Kerounos tarafından hançerlenerek öldürüldü. Böylece İskender'in kurduğu imparatorluk yeni şeklini alarak üç büyük krallığa bölündü. Mısır'da Ptolemaioslar, Ön Asya'da Seleukoslar ve Makedonya'da Antigonoslar kaldı[91].

[89] Memnon (2007). *Herakleia Pontike Tarihi,* VIII.
[90] Memnon (2007). *Herakleia Pontike Tarihi,* XIII.
[91] Kaya, M. A. (2019). *a. g. e.*, s. 102.

5. HELENİSTİK DÖNEMDE MISIR'IN SİYASİ YAPISI

Mısır, diğer Helenizm devletlerine kıyasla bulunduğu bölge itibariyle dış devletlerin baskısına müsait değildi ve bu yüzden Ptolemaios buraya satrap olarak geldiği dönemden itibaren devlet düzenini oluşturmak için bir zorlukla karşılaşmadı. Bu düzen, Büyük İskender'in ölmeden önce oluşturduğu şekilde devam etti. Daha sonra Ptolemaios, Mısır halkı tarafından tanınıp firavun ilan edilince de İskender'den miras kalan düzen onun hakimiyeti altına girdi(MÖ 305). Bu durum onun İskender gibi Mısır'ın kurumlarını muhafaza etmesi sayesinde oldu diyebiliriz[92]. Sonuç olarak Ptolemaios'un saltanatı çok büyük bir zorlukla karşılaşmadan başladı.

Ptolemaios krallığı, Helenistik krallıkların en uzun süre hayatta kalanı ve en istikrarlısıydı. En büyük sorun Seleukos ile Kolei Suriye için yaşandı ve aralarında 6 savaş gerçekleşti. Mısır, en eski medeniyetlerden biri olması hasebiyle kültürü, gündelik yaşamı ve toplumu Makedonların fethettiği diğer ülkelere nazaran daha derin şekilde etkileme gücüne sahipti. Bu yüzden daha çok etkilenmiş değil de etkilemişti. Ptolemaios'un satrap olarak Mısır'a gelmesi ve Büyük İskender gibi dünyayı fethetme düşüncesine sahip olmayışı diğer rakipleri tarafından desteklendi[93].

5.1. I. Ptolemaios (Soter: Kurtarıcı)

I. Ptolemaios, MÖ 367/6 yılında Makedonya'nın meşhur ailelerinin Lagos ve Arsinoe'nin oğlu olarak dünyaya geldi. MÖ 332'de Büyük İskender'in ölümü sonucunda Mısır'da satrap olarak kalması ve daha sonra kendi devletini kurması hayatında bir dönüm noktasını oluşturmaktaydı. Bu devlet, halefleri tarafından da saygı ile karşılanmıştı, aslında bu saygı yayılım politikasını daha az engellemesinden kaynaklıydı diyebiliriz. Ptolemaios, naip Antipatros'un kızı Eurdike ile evlendi. Bu evlilikten Ptolemaios Keraunos (Şimşek), Meleager, Lysandre ve Ptolemais ve ayrıca Theoxene dünyaya geldi. Daha sonra Eurydike ile olan evliğini bitirmiş ve yenidul kalmış olan Berenike ile evlendi. Böylece Ptolemaios Keraunos, verasetten mahrum edildi. Berenike ile olan evliğinden ise kendisinden sonra tahta çıkacak olan II. Ptolemaios (Philadelphos) dünyaya geldi[94].

MÖ 321'de Perdikkas'ın Mısır'ı işgal etmeyi denemesi sonucunda Ptolemaios I. 'in başarılı geri püskürtmesi ile sonuçlandı. Mısır'daki hâkimiyetini güvence altına

[92] Bosch, C. (1943), *Hellenizm Tarihinin Anahatları II. Kısım,* İstanbul: Rıza Koşkun Matbaası, s. 21.
[93] Eco, U. (2012). *Antik Yunan*, İstanbul: Alfa, s. 202.
[94] Hölbl, G. (2001). *A History of The Ptolemaic Empire,* New York: Routledge, s. 22.

aldıktan sonra uzaktaki diğer bölgeleri de güvence altına almayı planladı (Kıbrıs, Kirene, Yahudiye). MÖ 318'de Suriye'yi işgal etti ve 315'de Antigonos'a karşı bir koalisyona katıldı. Antigonos ile arasındaki en büyük e önemli mesele Suriye idi, bu yüzden Antigonos sürekli istila girişiminde bulunuyordu. MÖ 311 yılına gelindiğinde Kıbrıs'ı geri almayı başaran I: Ptolemaios Soter, Kirene'eki isyanı bastırıp o sırada Babil satrapı olan Seleukos ile birleşip Gaza Savaşıyla Antigonos'un oğlu Demetrios'u yendi. Aralarında kısa süreli bir barış anlaşması gerçekleşti ve böylece Mısır'a siyasi gücünü göstermiş oldu[95]. I. Ptolemaios, hem Makedonya kralı III. Philipposa hem de IV. Aleksandros'u temsil eden bir satrap steli, daha sonra da tek başına yönettiği ülkesinin tapınaklarına mali kaynak sağlamak amacıyla Satrap Steli olarak bilinen meşhur bir belge yaptırdı[96].

I.Ptolemaios MÖ 310 yılında Antigonos' a tekrar savaş ilan edip onun elinde bulunan Dağlık Kilikya'yı ve MÖ 309 Libya'yı ele geçirdi. Ancak Dağlık Kilikya çok geçmeden tekrar Antigonon'un oğlu Demetrios tarafından geri alınındı Likya'nın alınması ile Ege Denizi'ndeki stratejik bir konuma sahip olmak istedi ancak çok geçmeden Likya elinden çıktı. Ancak çok geçmeden tekrar geri aldı (MÖ 295) [97]. Daha sonra MÖ 304'te Makedonyalı rakipleri gibi o da *"basileus"*(kral) unvanı almak için uygun zamanı bekledi ve Mısır'ın geleneğine uygun hareket ederek Memfis'te tören düzenleyip Aşağı ve Yukarı Mısır'ın firavunu sıfatıyla taç giydi[98].

MÖ 297'de kral naibi olan Kassandros öldü ve oğulları arasında başlayan kaostan faydalanan Demetiros, MÖ 294'te kendini Makedon kralı ilan etti. Demetrios'un kral olduktan sonra yapmış olduğu bazı faaliyetler Lysimakhos, Seleukos ve Ptolmeaios'un harekete geçmesine olanak sağlamış ve elinde bulunan Asya'daki topraklarına karşı büyük bir saldırıya geçildi. Yapılan saldırı sonucunda Lysimakos Küçük Asya'nın bazı şehirlerini, Seleukos Kilikya'yı Ptolemaios ise stratejik ve doğal kaynaklar bakımdan zengin olan Kıbrıs'ı ele geçirdi[99].

I.Ptolemaios, Mısır üzerindeki gücünü sağlamlaştırdı ve sonra oğlu II. Ptoleamios Philodelphos ile Berenike ile evlendirdi. MÖ 283-282 I.Ptolemaios

[95] Aneni, M. (2016). "Politics of the Ptolemaios Dynasty", *Nex Journal of African Studies*, s. 150.
[96]Simpson,W. Kelly ,R., Robert ,K. (2003). The Literature of Ancient Egypt: An Anthology of Stroies", İnsturctions, Stleaie,Autobiogrophes and Poetry, s.392-393..
[97] Tekin, O. (2012). *a. g. e.*, s. 140.
[98] Errington, R. M. (2017). *a . g. e,*. s. 153.
[99] Hölbl, G. (2001). *a. g. e*., s. 23.

(Soter) 84 yaşında öldü ve iyi yönetilmiş ve düzenli bir şehir olan Mısır'ı oğluna bıraktı[100].

5.2. II. Ptolemaios (Philadelphos: Kardeşseever)

II. Ptolemaios (Philadelphos) babası I. Ptolemaios ile ülkeyi iki yıl ortak yönettikten sonra, onun ölümü üzerine MÖ 282'de tahta geçti. Çağdaşlarına göre Mısır, yükseliş dönemi yaşadı. II. Ptolemaios döneminin en önemli özelliklerinden biri Seleukos ile başlayan Suriye Savaşlarıydı. Bu savaşların yanı sıra ülkede Mısırlı seçkinlere karşı duyarlı davranış II.Ptolemaios döneminde geliştirildi.[101] II. Ptolemaios'un, Suriye'ye saldırması üzerine I.Antiokhos bütün dikkatini o bölgeye çevirdi. MÖ 275-271 yılları arasında aralarında I. Suriye Savaşı olarak adlandırılan savaş başladı. Bu sırada I. Antiokhos, Makedonya kralı Antigonos Gonatas ile bir ittifaklık kurdu. Bu kurulan ittifak savaşın başlamasının en büyük nedenlerinden olabilir. Ancak dört yıl süren bu savaş sırasında Babil'de başlayan salgın sebebiyle I. Antiokhos'un Mısır üzerine yürüme fikrinden vazgeçmesi üzerine savaşın galibi II. Ptolemaios oldu ve MÖ 271'de aralarında bir barış anlaşması yapıldı[102].

II.Ptolemaios Suriye Savaşı sırasında Mısır'da çıkan iç karışıklıkla ilgilenmiş ve kontrolü sağladıktan sonra Ege'de Antigonos'un, Yunanistan kralı Pirusu yenmesi üzerine çıkan karışıklılarla ilgilenmek üzere yola koyuldu. Yunanistan'da hâkimiyetini iyice güçlendiren Antigonos'un denizlerdeki gücünün artırmasını istemeyen II. Ptolmeaios MÖ 267/261'de Khremıideon Savaşı başlattı. Ptolemaios ve müttefikleri (Atina, Sparta) Antigonos Gonatas'a karşı büyük bir yenilgi yaşadı[103].

MÖ 260-253 yıllarında II. Suriye Savaşı, II. Antiokhos Theos'un, Selekouslar'ın başına geçmesiyle başladı. Bu savaşın sebebi olarak II. Ptolemaios'un oğlunun Efes'te valilik yaptığı sırada Anadolu'da bulunan komutan Timarchos'un desteğini alması ve buna II. Antiokhos'un tepki göstermeseydi bunun sonucunda savaş başlamış oldu. II. Ptolemaios'un yenilgiye uğramasıyla sonuçlanan savaş beraberinde MÖ 253 yılında II. Antiokhos ile bir barış anlaşması yapılmasına neden

[100] Aneni, M. (2016). a. g. m., s. 152.
[101] Eco, U. (2012). *a. g. e.*, s. 202.
[102] Kaya, M. A. (2019). *a. g. e.*, s. 109,110.
[103] Hölbl, G. (2001). *a. g. e.*, s. 41,43.

oldu. Bu anlaşmaya göre, II.Ptolemaios'un kızı Berenike'yi II.Antiokhos ile evlendirdi[104].

I.Ptolamaios'un Mısır'da kurduğu devlet düzenini geliştirmekle kalmayıp ekonomik alanda da hızlı bir gelişme yaşattı. Mısırlıların geleneklerini benimsedi ve ayrıca İskenderiye'de tapınaklar inşa ettirdi, İskenderiye Kütüphanesini zenginleştirmek için dönemin önemli yazarları Callimahus, Theocritis ve diğer şairleri kütüphaneye kazandırdı. MÖ 280'den itibaren Manetho'ya verdiği emirle Mısır tarihini 31 sülaleye ayrılması için bir düzenleme hazırlattı. II. Ptolemaios, MÖ 246'da öldü ve yerine oğlu III .Ptloemaios (Euergetes) geçti[105].

5.3. III. Ptolemaios (I.Euergetes: Hayırsever)

Babası II. Ptolemaios'un ölümünden sonra MÖ 246'da tahta geçti. Yönetimi sırasında Mısır'ı daha yüksek bir seviyeye getiren politikalar oluşturdu, Horos ve Serapis tapınaklarını inşa ettirdi(MÖ 237). Selekous kralı II. Antiokhos ile II. Ptolemaios arasında yapılan anlaşma uyarınca iki devlet arasında uzun süre bir anlaşmazlık yaşanmadı. Anlaşmaya göre II. Antiokhos'un Berenike'den olan oğlu, o öldüğünde başa geçecekti. II. Antiokhos, Berenike ile evlendiğinden eski eşi Laodike ve ondan olan çocuklarını sürdü. Daha sonra II. Antiokhos'un Laodike'nin evinde ölmesiyle yapılan anlaşma uyarınca Berenike oğlunu kral ilan etti. Bu durum III. Suriye Savaşı'nın başlamasına neden oldu. Berenike, kardeşi III. Ptolemaios'tan yardım istedi. Bu yardıma kayıtsız kalmayan III.Ptolemiaios, Antakya'ya yürüdü ancak oraya varamadan kız kardeşi ve oğlunun öldürüldüğü haberini aldı. Bunun neticesinde ise kardeşinin intikamını almak için Seleukos devletine savaş ilan etti. MÖ 246-241 yıllarını kapsayan bu savaşa III. Suriye Savaşı veyahut diğer adıyla Laodicean Savaşı adı verildi[106]. III. Ptolemaios, Suriye'den başlayarak Mezopotamya'yı işgal edip Babil bölgesine ve oradan da Anadolu'da stratejik açıdan önemli olan İyonya, Karia, Pamphylia ve Kilikya'yı ele geçirdi. Savaşı sürdürürken Perslerin fethi sırasında Mısır'dan götürdüğü sanat eserlerini ülkeye geri getirdi[107]. Bu sırada Mısır'da isyan başlamıştı, bu isyanı bastırmak üzere ülkesine geri dönen

[104] Yıldırım, N., Temizkan, M. (2017). "Seleukoslar Döneminde Yaşanan Suriye Savaşları", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt-Sayı 14-39*, s. 123.
[105] Aneni, M. (2016). a. g. m., s. 153.
[106] Şar, E. (2010). Kilikia'da Ptolemaioslar, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 58
[107] Aneni. M. (2016). a. g. m., s. 154.

III. Ptolemiaos'un yokluğundan faydalanan II. Seleukos, kaybettiği bölgeler tekrar ele geçirdi(MÖ 245) [108].

MÖ 241'de III. Ptolemaios ve II. Seleukos arasında on yıllık bir anlaşma yapıldı. Seleukoslar için en önemli kayıp Seleukeia Piera oldu ve savaşın kaybedilmesi ile birlikte Seleukoslar gerileme dönemine girdi. Savaşın kazanını olan Ptolemaios, Magnesia, İyonya, Ephesos, Miletos, Saos, Priene, Kolophon, Troas, Teos, Hellespontos ve Trakya bölgelerini kontrol altına almış ayrıca Kuzey Ege'deki önemli kentleri (Larissa, Ainos ve Maroneia) hâkimiyeti altına aldı[109].

III. Ptolemaios, kendisinden önce gelen babası ve dedesi gibi Yunanistan'daki mücadelesini devam ettirdi. Bu sırada II. Seleukos yerine geçen, III. Seleukos'un kısa süreli yönetimini III. Antiokhos'a geçti. Yine aynı yılda (MÖ 223) III. Ptolemaios, hayatını kaybetti[110]. İlk üç Ptolemaios Mısır'ı büyütme konusunda istekli davranarak dolayı sınırlarını korumak adına çeşitli savaşlar yaptı. Bu üç Ptolemaios'tan sonra gelenler Mısır ve halkın sorumluluklarını üstelenememiş ve güç gösterilerinde bulunmuşlardı. Böylece siyasi güç ve politik etkinlik gitgide zayıfladı[111].

5.4. IV. Ptolemaios (Philopator: Babasever)

MÖ 221'de III. Ptolemaios'un ölümü üzerine yerine oğlu IV. Ptolemaios geçti. Onun döneminde Seleukoslar ile tekrar bir sürtüşme yaşanarak IV. Suriye Savaşı'na zemin hazırlandı. Seleukosların tahtında yine III. Antiokhos bulunuyordu, daha sonra III. Suriye Savaşı'nda kaybedilen toprakları MÖ 197'de tekrar ele geçirdi. MÖ 197'de başlayan IV. Suriye savaşı sırasında IV. Ptolemaios, orduda radikal bir değişikliğe giderek, Mısırlı ve Makedon askerler arasında eşitlik esaslı bir düzen oluşturdu. Bu değişikliğin yapılmasının nedeni ülkede başlayan kıtlık ve bu yüzünden başlayan iç isyan neticesinde durumu düzeltmek amacıyla siyasi amaçlı bir tedbir uygulamak istenmesidir. III. Ptolemaios zamanında yaşanan isyan, IV. Ptolemaios'un ders almasına ve bu durumdan kaçınmak için çaba göstermesine neden oldu[112].

---

[108] Mansel, A.(2020). *a. g. e*., s. 494-95.
[109] Ma, J.(1999*). Hellenistic World*, London, s. 44-45.
[110] Hölbl, G. (2001). *a. g. e.*, s. 51-54
[111] Aneni, M. (2016). a. g. m., s. 154.
[112] Rostovtzeff, M. (1953). *The Social and Economic History of The Hellenistic World Volume II*, Oxford, s. 709.

IV. Ptolemaios ve III. Antiokhos arasında Raphia'da yapılan bu savaşta, 70.000 piyade, 6.000 süvari ve 73 savaş fili ile bir sefer düzenleyen IV. Ptolemaios'un karşısında 62.000 piyade, 15.000 at ve 103 filiyle III. Antiokhos vardı. Raphia'da yapılan bu savaşın galibi IV. Ptoleimaios oldu, III. Antiokos aldığı ağır yenilgiyle Antakya'ya dönmek zorunda kalarak IV. Suriye Savaşı sona erdi[113].

IV. Ptolemaios'un zaferiyle sonuçlanan bu savaş sonrasında Mısır'da bir isyan patlak verdi. Bu iç isyanın en büyük sebebi, IV. Suriye Savaşı'nda yalpan ağır harcamalar, savaş sonrasında orduya dağıtılan yüksek ödemeler, tapınaklar gönderirken çeşitli hediyeler ve halka ağır vergilerin yüklenmesiydi. IV. Ptolemaios, bu isyanı sert bir şekilde bastırdı[114]. MÖ 217'de kardeşi Arsinoe ile evlendi ve kendisinden sonra tahta çıkacak olan oğlu V.Ptolemaios adında bir çocuğu oldu.

Seleukoslar ile çok geçmeden tekrar bir anlaşmazlık yaşandı bu kez savaşı III.Antiokhos kazandı. MÖ 205'te aralarında yapılan barış anlaşmasıyla IV. Ptolemaios, Suriye, Anadolu ve Balkanlar'daki topraklarının tamamını Seleukoslar'a verdi. Bu başarıdan sonra Ege'ye ilerleyen III. Antiokhos, Ptolemaioslar için hala en önemli tehdit unsuruydu ve bu durum V. Ptolemaios zamanında yapılacak olan V. Suriye Savaşı'na zemin hazırladı[115]. IV.Ptolemaios MÖ 204'te öldü ve yerine oğlu V. Ptolemaios geçti. Onun ölümümden sonra taht kavgalarının beraberinde iç siyasette çatırdamalar yaşandı.

5.5. V. Ptolemaios (Epiphanes: Ünlü)

V. Ptolemaios (Epiphanes), Mısır'ın başına geçtiğinde daha 5 yaşındaydı. Bu yüzden ülkeyi yönetmek naiplerine kaldı. Naiplerin çıkarları doğrultusunda ülkeyi yönetme şekilleri, iç işlerde giderek bozulmaya ve Mısır'ın zayıflamasına sebep oldu. Ülke içerisindeki bu karışıklıklar III. Antiokhos'un dikkatini çekmekle kalmayarak beraberinde Makedonya kralı V.Philip'in de bu fırsatı değerlendirmek için aralarında bir ittifak oluşturuldu. V.Philip, Epiphanes yönetimindeki Karia ve Trakya'yı daha sonra da Ege denizindeki üslerini almak isteyince Rodos ile arası açıldı. MÖ 201'de Bergama Krallığı ile karşı karşıya geldi ve Rodos'un Roma'dan müdahale etmesini istemesine sebep oldu. Bunun neticesinde Rodos, Bergama ve Roma arasında bir ittifak yapıldı. Bu koalisyona daha sonra Atina'da katıldı. Roma,

[113] Yıldırım, N., Temizkan, M. (2017). a. g. m., s. 125.
[114] Rostovtzeff, M.(1953). *a. g. e.*, s. 710.
[115] Yıldırım, N., Temizkan, M. (2017). a. g. m., s. 125.

krallara elçiler göndererek Antiokhos'un Mısır'ı, Philip'in ise Rodoslular ve Atinalıları rahat bırakmasını söyledi. MÖ 200 yazında V. Philip'e karşı savaş başladı, bu savaş II.Makedonya Savaşı olarak geçer. Savaş sonunda V. Philip, Roma'nın ültimatomlarını kabul etmek zorunda kaldı[116].

MÖ 202-198 yılları V. Ptolemaios için de sorunlarla geçtiği görülür. Yine bu dönemde Seleukoslar ile arasında V. Suriye Savaşı başladı. III. Antiokhos, Güney Suriye (Koile Suriye), Fenike ve Filistin'deki kıyılarını güçlendirmeye başladı ve ekonomik açıdan zengin olan bölgelere asker gönderdi. Bu sırada V. Ptolemaios'un, Güney Filistin'in kontrolünü ele geçirmesiyle rakibine karşı bir siyasi bir üstünlük sağladı[117]. MÖ 198'de Panium'da yapılan savaşla Suriye, III. Antiokos'un eline geçti. Böylece Mısır'ın önemli ticaret kaynaklarının biri olan bu bölge Seleukoslar'ın eline geçti. Bu dönemde Mısır hakkındaki bilgi, MÖ 196'da yapılan Rosetta Taşı'ndan[118] öğrenilmektedir[119].

MÖ 194-193 yıllarında Mısır ve Seleukoslar arasında barış anlaşması yapıldı ve III.Antiokos kızı I. Kleopatra'yı, Epiphanes ile evlendirdi. Antiokhos ve Roma arasında yapılan savaşlar(MÖ 192-189) Seleukoslar'ın gücünün zayıflamasına ve Mısır üzerindeki etkisinin azalmasına sebep oldu. MÖ 187 yılına gelindiğinde Antiokhos'un öldüğü ve yerine IV. Seleukos geçtiği görülmektedir. Ancak onun 12 yıl süren yönetimi türlü başarısızlıklarla geçtiği bilinmektedir. MÖ 180'de ise V. Ptolemaios ve I. Kleoptara'nın bir oğlu oldu. V.Ptolemaios MÖ 180'de öldü ve yerine oğlu küçük olduğu için karısı I. Kleopatra tahta geçti.[120]

5.6. VI. Ptolemaios (Philometor: Annesever)

VI. Ptolemaios, tahta çıktığında henüz küçük olmasından dolayı yerine annesi I.Kleopatra vekillik yaptı. Ancak 5 yıl sonra annesinin ölümü onu tahta tek başına bıraktı. VI.Ptolemaios'a yardım edecek biri olmadığı için Eulaeus ve Lenaeus adında iki generalin bu fırsatı kaçırmamak amacıyla IV. Antiokhos'a savaş açmak istediler.

---

[116] Appian, *Roman History* II, IX., Loeb, s. 15-17.

[117] Yıldırım, N. Temizkan,M.(2017). a. g. m., s. 125.

[118] Rosetta Taşı: Mısır'ın kendi yazı tipi olan hiyeroglifin çözülmesinde önemli bir değere sahiptir.Napolyon'un Mısır'a yaptığı sefer sonucunda bulunan ve 3 dilde yazılmış bu taş sayesinde hiyerogliflerin çözümü kolaylaşmıştır. Bu taş bir ferman niteliği taşımaktaydı ve vergilerin kaldırıldığını, isyancılar ve mahkumlara af çıkarılması gibi sosyal ve ekonomik yaşamdan kesitler vermektedir. Mieroop, M. (2013). Eski Mısır Tarihi, s. 320.

[119] Rostovtzeff, M. (1953). *a. g. e.*, s. 712-713.

[120] Hölbl, G. (2001). *a. g. e.*, s. 142.

Bu istek yerine getirildi ve MÖ 170 yılında VI. Suriye Savaşı başlamış oldu. Ancak Ptolemaioslar ağır bir yenilgi aldı[121]. Savaş sonunda artık üçüncü bir güç olan Roma etkisini Seleukos ve Ptolemaioslar üzerinde göstermeye başladı.

MÖ 169-164 yılları arasında Mısır, Roma senatosunun emriyle VI. Ptolemaios, kraliçe olan kız kardeşi III. Kleopatra ve küçük erkek kardeşi Physcon'un bulunduğu üçlü bir yönetim altına girdi. Ancak VI. Ptolemiaos, Phychon ile arasında yaşanan taht kavgaları neticesinde tahttan inmek zorunda kaldı. Bu durum Roma'nın tekrar Mısır'ın iç işlerine karışmasına neden oldu ve VI. Ptolemaios tekrar tahta çıkarıldı. Ancak ülke yönetimindeki kötü davranışı ve bunun neticesinde çıkan isyanlar VI. Ptolemaios'un tahtan inmesine ve yerine VIII. Ptolemaios'un geçmesine sebep oldu[122]. MÖ 150 yılında VI. Ptolemaios'un oğlu Ptolemaios (Eupator) ölünce tahtın tek varisi VIII. Ptolemaios oldu.

5.7. VII. Ptolemaios (Neos Philopator: Yeni Babasever)

VII. Ptolemaios hakkında fazla bir bilgi elimizde bulunmuyor. VI. Ptolemaios'un sebebi bilinmeyen ölümü neticesinde tahta çıkan VII. Ptolemaios, annesi ile birlikte ülkeyi yönetti. Ancak MÖ 145'te amcası VIII. Ptolemaios (Physcon), ile birlikte ortak yönetime başladı. Annesi II. Kleopatra'nın çıkarlarını korumak amacıyla Physcon'la evlenmesi ve daha sonra ondan bir erkek çocuk doğurması VII. Ptolemaios'un ölümüne sebep oldu. Böylece MÖ 145'te Physcon, yönetimi başladı[123].

5.8. VIII. Ptolemaios (II. Eurgetes, Physcon: Hayırsever, Göbekli)

MÖ 145-116 yılları arasında Mısır'ı yöneten VIII. Ptolemaios, ülkenin çöküşü olarak adlandırılan yüz yıllık bir dönemin başlangıcı oldu. MÖ 145 yılında başlayan karışıklıklar iç savaşın başlamasına zemin hazırladı. Dönemin diğer önemli olayı ise Kleopatra isimli kraliçelerin yönetimde giderek ön plana çıkamaya başlamasıdır[124]. VIII. Ptolemaios'un yönetimi sert ve zalimceydi, bu yüzden kendisine karşı çıkan herkesi hatta entelektüellerde dâhil olmak üzere (filozoflar, ressamlar vd.) İskenderiye'den uzaklaştırdı[125]. Kızı III.Kleopatra ile evlendi ve bu durum II.

[121] Hölbl, G. (2001). *a. g. e.*, s. 43.
[122] Aneni, M. (2016). a. g. m., s. 156.
[123] Aneni, M. (2016). a. g. m., s. 157.
[124] Errington, R. M. (2017). *a. g. e.*, s. 290.
[125] Eco, U.(2012). *a. g. e.*, s. 204.

Kleoapatra ile kızı aynı zamanda karısı olan III.Kleopatra arasında mücadelenin başlamasına neden oldu. Böylece II. Kleopatra ve kral arasında başlayan nefret ülkenin isyanla boğuşmasına sebep oldu[126].

MÖ 131 yılında kız kardeşi ile anlaşmazlık yaşayan VIII. Ptolemaios, onun kendisine karşı suikast girişiminde bulunacağını düşünerek III. Kleopatra'dan olan çocuklarıyla birlikte Kıbrıs'a kaçtı. Bu olay sonucunda ise II. Kleopatra'nın Mısır'da tek güç haline geldi. VIII.Ptolemaios'un Kıbrıs'a gittikten sonra yaşanan olaylar (heykellerine saldırılması) ve bu olaylardan sorumlu tuttuğu II. Kleoparta'dan intikam almak amacıyla ondan olan oğlunu öldürerek parçalarını kraliçeye yolladı. MÖ 129'da İskenderiye'ye karşı savaş başlattı ve oğulları IX. Ptolemaios ve X. Ptolemaios ile beraber Mısır'a dönüp saltanatı süresince ülkeyi tek başına yönetti[127].

5.9. IX. Ptolemaios (II. Soter: Kurtarıcı)

MÖ 116 senesinde Physcon, ölünce, III. Kleopatra ve II. Kleoptara arasında tahta kimin geçeceğine karar vermek adına bir mücadele başladı. Tahtın iki varisi vardı, IX.Ptolemaios ve X. Ptolemaios. II. Kleopatra, büyük oğlunu destekliyor ve onun tahta çıkmasını istiyordu. III. Kleopatra ise X. Ptolemaios'u destekliyordu. X. Ptolemaios, bu sırada Kıbrıs'ın idaresini üstlendi[128]. Makedonyalı ve İskenderiyeli geleneklere göre tahta büyük çocuk geçmeliydi, bunu destekleyen II. Kleopatra, Kıbrıs'tan IX. Ptolemaios'u çağırdı ve Soter unvanını alarak Mısır'ın tahtının başına geçmesini sağladı. İlk zafer onun olmuş ancak Kleropatralar arasında mücadele bitmemişti[129].

MÖ 115 yılında IX. Ptolemaios, kız kardeşi Selene (diğer adıyla V. Kleopatra) ile evlendi. Bu sırada III. Kleopatra'nın İskenderiye üzerindeki etkisinin devam etmesi yeni iç karışıklara neden olmaya başladı. Bu yüzden Ptolemaioslar iç siyasetle ilgilenmekten dış güçlerin emellerinin pek farkına varamadı. En büyük güç olan Roma, Nil nehri üzerindeki emelleri giderek artmaya başladı. Her ne kadar IX. Ptolemaios, Mısır tahtında olsa da III.Kleopatra bu durumdan hoşnutsuzluğunu göstermekten çekinmedi ve İskenderiye halkının krala karşı bir suikast yapacağını iddiasını ortaya attı. Bu suikastten kurtulmak için IX.Ptolemaios, Mısır'dan kaçmak

[126] Aneni, M. (2016). a. g. m., s. 160.
[127] Hölbl, G. (2001). *a. g. e.,* s. 197-200.
[128] Errigton, R. M. (2017). a. g. e., s. 294-295.
[129]Mahafyy, J. P. (1899). *A History of Egypt Under The Ptolemaic Dynasty,* New York: Charles Scribner's Sons, s. 209.

zorunda kaldı. MÖ 114'te kralın kaçmasını fırsat bilen ve Kıbrıs'ta yönetimin başında olan X. Ptolemaios vakit kaybetmeden Mısır'a geldi. III.Kleopatra'nın da desteğini alarak MÖ 107 yılında Mısır tahtına çıktı[130].

5.10. X. Ptolemaios (I. Alexander)

IX. Ptolemaios'un MÖ 107'de Mısır'dan kaçmasını fırsat bilen X. Ptolemaios, III. Kleopatra'nın da desteğini alarak 6 yıl hüküm sürdü. Ancak bu destek daha sonra bozuldu ve MÖ 101'de şimdiye kadar Ptolemaioslar döneminde en etkin ve en uzun süre kraliçe olan III.Kleoptra, X. Ptolemiaos tarafından öldürüldü. X. Ptolemaios, abisi IX. Ptolemaios'un kızı Kleopatra Berenike ile evlendi. [131]

MÖ 96 yılına gelindiğinde, Ptolemaioslar'ın önlenemeyen iç karışıklığı ve Kirene kralı olan Apion'un ölümü Mısır'ı Roma'nın eline düşürdü. Kirene stratejik açıdan önemli bir konumdaydı ve ölen kral Apion'un vasiyeti ile Roma'nın eline geçti. Bu önemli bölgenin kaybı ile Mısır üzerindeki Roma etkisi iyice hissedilmeye başladı. MÖ 88 yılında İskenderiye'de askerlerinde katılmış olduğu bir isyan patlat verdi. Böylece X. Ptolemaios tahtan indirildi yerine Kleopatra Berenike'nin desteğini alan IX. Ptolemaios'un ikinci yönetim dönemi başladı[132].

5.11. IX. Ptolemaios (II. Soter: Kurtarıcı) İkinci Saltanat Yılları

Saltanatına 18 yıl ara vermek zorunda kalan IX. Ptolemaios, kızı Berenike'nin desteğiyle, Mısır'a geri döndü. Berenike de babasının yanında kraliçe olarak yaşamaya devam etti. Teb'de başlayan isyan hâlâ devam ediyordu, bu durum devletin gücünü giderek zayıflatmaktaydı. Mısır iç karışıklılıklarla uğraştığı sırada Roma'nın başında olan Sulla, Anadolu'ya gelerek Mithridates'e karşı savaş açtı. Böylece I. Mithridates Harbi başlamış oldu[133]. IX. Ptolemaios, Roma'ya karşı Atinaları destekledi ve Atinalılar da onlara teşekkür etmek amacıyla Berenike ve IX. Ptlemaios'un 200 yıl ayakta kalacak olan heykellerini yaptırdı[134]. Ancak Ptolemaios'un Atina'ya verdiği destek uzun sürmedi ve taraf değiştirip Sulla'nın yanında yer aldı. Sulla, Ptolemaios'u yanına almak amacıyla Lucullus'u elçi olarak yolladığı bilinmektedir. Bu taraf değiştirme IX. Ptolemaios için bir son oldu. Zira

[130] Hölbl, G. (2001). a. g. e., s. 206-207.
[131] Aneni, M. (2016). a. g. m., s. 161.
[132] Errigton, R. M. (2017). a. g. e., s. 296.
[133] Atlan, S. (2018), *Roma Tarihi'nin Ana Hatları I. Kısım* Ankara: TTK, s. 147.
[134] Errigton, R. M. (2017). a. g. e., s. 297.

Mithridates MÖ 88' de Kos'u işgal ederek Ptolemaios hanedanlığının tek erkek varisi olan X. Ptolemaios Alexander'ı ele geçirdi. Böylece Sulla ve Mithridates arasında MÖ 85'te Dardanos Barışı yapıldı ve XI. Ptolemaios Sulla'nın talimatıyla Roma'ya getirildi[135]. MÖ 80'de II. Soter öldü ve kızı Berenike tahtı yaklaşık 6 ay yönettikten sonra Sulla'nın isteği üzerine üvey oğlu XI.Ptolemaios ile evlenmek zorunda kaldı. Ancak XI. Ptolemaios, Berenike'yi öldürttü, Mısır halkı tarafından sevilen Berenike'nin ölümü üzerine XI. Ptolemaios tahta çok kalamadan yerini XII. Ptolemaios'a bıraktı[136].

5.12. XII. Ptolemaios (Dionysos)

Resmi olarak son varis olarak bilinen XI. Ptolemaios'un zamansız ölümü neticesinde, hanedanlığın üst düzey görevlileri tarafından XI. Ptolemaios'un üvey oğulları tahtın başına geçirilmek istendi. Üvey oğullarından birisi Kıbrıs'ta diğeri ise İskenderiye'de görev yapıyordu. Ancak elde ettiğimiz bilgiler ışığında Kıbrıs'taki Ptolemaios hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Bu zamansız ölüm neticesinde boş kalan taht Roma tarafında da ilgi ile izlenmiş ve kendi desteklediklerı birinin daha doğrusu Roma yanlısı birinin başa geçmesini istediler. Bu yüzden kısa sürede üvey oğullarından XII. Ptolemaios, hem hanedan görevlileri tarafından hem de Roma tarafından kabul edilen kral oldu ve İskenderiye'de taç giydirildi. Daha sonra kız kardeşi Kleopatra Tyrphania ile evlendi ve yaklaşık 10 yıl hanedanlığı birlikte yönettiler. Kleopatra Tyrphania'nın ölümüne neyin sebep olduğu bilinmemekle birlikte şüpheli bir ölüm olarak kaldı[137].

XII. Ptolemaios, Mısırlılarca fazla sevilmeyerek hep Roma yanlısı olarak görüldü. Ülkeyi yönetimi kötü, üstüne üstlük birde eğlenceye düşkün olması halk tarafından zayıf biri olarak görüldü, Roma'ya gönderdiği hediyeler yüzünden de ayrı bir nefret kazandı. MÖ 62'de Pompei'ye pahalı hediyeler yollayarak Roma yönetiminde adını duyurdu ve böylece Ceaser ile bir ittifak oluşturarak altı bin talentlik rüşvet aldı. Bu ittifak'ın ismi is *"amici etsocipapuli Romani"* (Arkadaş ve İttifak Romalılar) oldu. MÖ 58'de Kıbrıs'ın Romalılar tarafından ilhak edilmesi, Mısır içerisinde bir isyana sebep oldu ve XII. Ptolemaios, tahtan indirildi. MÖ 55'te İskenderiyeliler, Kleopatra Tyrphania'ya eski haklarını geri vererek kızı Berenike

[135] Mahafyy, J. P. (1899). *a. g. e.*, s. 222-223.
[136] Aneni, M. (2016). a. g. m., s. 161-162.
[137] Errigton, R. M. (2017). *a. g. e.*, s. 297-298.

Epiphanes ile birlikte tahta ortak yapıldılar[138]. Ancak XII. Ptolemaios, Roma'nın da desteğini alarak Mısır'a geri dönemeye başladı. Romalı general Aulus Gabinius ile birlikte MÖ 55 ilkbaharında Mısır'a ulaştı ve Berenike'yi öldürttü. Böylece XI. Ptolemaios'un 4 yıl sürecek olan ikinci yönetim yılları başladı. Ancak fazla yaşamadı ve MÖ 51'de öldü[139].

5.13. VII. Kleopatra (Philopator: Babasever)

XI. Ptolemaios MÖ 51'de ölünce vasiyeti üzerine 17 yaşında olan kızı VII. Kleopatra kardeşi XIV. Ptolemaios ile birlikte tahta geçti. VII. Kleopatra hanedanlığı tekrar eski güçlü ve güzel günlerine kavuşturmanın sadece Roma senatosunda etkin olan biriyle evlenerek olabileceğini düşündü. Böylece ilk başta, Caeser ve Pompeius arasında yaşan iç savaşta Pompeius'u destekledi. Pompeius'un isteği üzerine 60 gemi yolladı[140]. Ancak bu hamlesi boşa giderek İskenderiye'den kovuldu[141]. Caeser, Mısır'ın ilhakını düşünüyor ve buna yönelik hareket etmek istiyordu. VII. Kleopatra ise ilk hamlesi işe yaramayınca yönünü Caeser'e çevirdi. Bu durum Caeser'ın da işine yarayacağından Kleopatra'nın bu hamlesine ses çıkarmadı. Bu hamle Kleopatra'nın lehine oldu. Ancak Mısır halk bu duruma karşı çıkarak, kralın ordusuyla birlikte Caeser 'ı sarayda muhasara altına aldılar. Caeser, Doğu'daki eyaletlerinden yardım istemek zorunda kaldı. Böylece MÖ 47'de Mısır kuvvetlerini mağlup etti. Bu mağlubiyet sonrası Mısır'ın idaresi Kleopatra ve kardeşi XV. Ptolemaios'a verildi[142]. Caeser, Mısır'daki hâkimiyeti sağladı ancak Roma'ya dönmek yerine İskenderiye'de kaldı. Bu durum Romalı tarihçiler tarafından Kleopatra ve Caeser'in aşk yaşadığı ve bu yüzden Caeser'in İskenderiye'de kaldığını belirtirler.

VII. Kleopatra, kardeşi ile birlikte tahta çıkmak zorunda kalmasının kendi üzerinde büyük baskı olduğunu hissederek bu durumdan hiç memnun kalmadı. MÖ 47 yılında Caeser'dan olma bir erkek çocuk dünyaya getirdi. Bazı tarihçiler, Kleopatra'nın güzelliğini ve cazibesini kullanarak evli olan Caeser'in kalbini çaldığını söyler. Ancak Kleopatra, her ne kadar güzel ve cazibeli olsa da zekâsı yadsınamaz derecedeydi. Pompeius ile ittifak kurduğu yıllarda amacı Ptolmeaiosları

[138] Aneni, M. (2016). a. g. m., s. 163.
[139] Errigton, R. M. (2017). *a. g. e.*, s. 299.
[140] Caeser (2016). *İç Savaş*, İstanbul: Say yayınları, s. 108.
[141] Bosch, C. (1943). *a. g. e.*, s. 133-134.
[142] Atlan, S. (2018). *a. g. e.*, s. 195.

tekrar güçlü bir hanedanlık yapma isteği neticesinde yön değiştirip Caeser ile ittifak kurduğu zamanda da devam ediyordu. Bu yüzden tarihçiler onu her ne kadar sadece güzelliğini ve cazibesini kullanan bir kişi olarak gösterse de o hanedanlığını eski gücüne kavuşturmak amacıyla hiçbir şeyden imtinadan etmedi. MÖ 46'da Caesar, Kleopatra ve oğlunu Roma ile Mısır arasında bir anlaşma sağlamak amacıyla Roma'ya getirdi. Caeser'in amacı İskenderiye'yi Roma'nın ikinci başkenti yapmak istemesiydi. Ancak bu durum senato tarafından hoş karşılanmadı. Buna engel olan kişi ise Caeser'in halefi Octavius'tu. MÖ 44'te Caeser, Roma'da suikast sonucu öldürüldü. Bunun sonucunda Roma'da bir iç savaş patlak verdi. O sırada Roma'da bulunan Kleopatra Mısır'a dönmek zorunda kaldı[143].

Caeser öldürüldüğünde 56 yaşındaydı ve onun öcünü almak isteyen Marcus Antonius ve Octavianus II. Triumvirlik'i[144] kurdular[145]. Roma'nın batı bölümü Octavianus'a doğu bölümünün yönetimi Antonius'a geçti. Böylece MÖ 40-41 yılında Marcus Antonius ve Kleopatra arasında bir ittifak oluştu. Daha sonra aralarında başlayan aşk ilişkisi sebebiyle Kleopatra, Antonius'tan ikiz çocuklarını dünyaya getirdi. Alexander Helios ve II.Kleopatra Selene. Antonius'un bu çocukları kabul etmesi Romalılar tarafından hoş karşılanmadı. Çünkü Antonius, Romalı biri ile evliydi. Antonius, bu durumu Roma'nın lehine olduğunu, ne kadar çok krallık ele geçirilirse imparatorluğun o kadar büyüyeceğini iddia etti ve kendi atasının da bu şekilde Hercules'ten doğduğunu ileri sürdü. Ancak ne Hercules ne de Solon'un[146] tek bir kadından olan çocuğu kabul etmeleri ve yine bu duruma yönelik yasaların olması Marcus Antonius'u durdurmadı[147].

MÖ 36'da Antonius'un ordusunun Euphrates'i geçmesi Parth Savaşı'nı başlattı. Ancak Antonius, müttefiklerin güvenini kazanamaması savaşı aleyhine çevirdi. En büyük hatası olarak da savaşa erken başlaması, Kleoptara ile bir an önce buluşmak istemesi ve savaşı kaybetmesinin de Roma'ya sadık olarak bilinen Phraates adlı bir Parthlı'nın Antonius'u yanlış güzergâhtan götürüp pusuya

[143]Güzel, E .(2017). Tarihsel Bir Kişilik olarak VII. Kleopatra, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Denizli, s. 147-163

[144] I. Triumvirlik, Caesar, Crassus ve Pompeius arasında MÖ 60'da yapılmış hususi mahiyette siyasi bir birliktir. Üçler Meclisi anlamına gelir. Altan, S.(2017). *Roma Tarihi'nin Ana Hatları*, s. 177.

[145] Plutarkhos (2019). *a.g. e.,* s. 139,140.

[146] Ayrıca bkz, Aritoteles, *Atinalılar'ın Devleti*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

[147] Plutarkos(2020). *Antonius ve Kleopatra*, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, s. 63.

düşürmesi olarak gösterilir[148]. MÖ 32-31 yılları arasında Marcus Antonius'un Octavianus'un kız kardeşi ve ayrı zamanda karısı olan Octavian'ı boşaması Roma'da yankı uyandırdı. Böylece Octavianus ile beraber oluşturdukları II. Triumvirlik son buldu. Antonius ile Octavianus arasında savaş başladı, Octavianus ilk olarak generali Agrippa'yı görevlendirdi ve Mısır'a donanma yolladı. Savaş, MÖ 2 Eylül 31 senesinde iki donanmanı karşı karşıya gelmesiyle başladı. Savaş saatlerce devam etti, Kleopatra'nın gemileri donanmayı bırakıp geri dönünce Antonius da kendi donanmasını bırakıp Kleopatra'nın peşinden gitti. Kara ordusunun başına hiç geçmeyen Antonius yüzünden subaylar 7 gün emir bekledikten sonra Octavianus'a teslim oldu. Böylece Actium Muharebesini Octavianus kazandı[149].

Kleopatra ve Antonius Mısır'a dönerek yeni bir strateji oluşturmak isteyerek Octavianus' a elçi gönderdi. Ancak elçi sorunların çözülmesinde etkili olmadı ve Octavianus savaş hazırlıklarına devam etti. MÖ 30 yılında İskenderiye'ye gelen Octavianus, Antanious ile yapılan ilk karşılaşmada yenilgiye uğradı. Ancak bu durum böyle devam etmedi. İkinci karşılaşmalarında Antonius'un taraf değiştiren askerleri sonucunda zafer Octavianus'un oldu. Antonius'un askerlerinin taraf değiştirmensin sebebi olarak savaşı kaybedecekleri öngörüsünde bulunmaları ve eğer Octavianus'un eline düşerlerse acımasız bir şekilde öldürüleceklerini düşünmeleriydi[150]. Böylece Mısır, Octavianus'un zapttı altında kaldı. Antonius MÖ 1 Ağustos 30'da intihar etti. Ardından Kleopatra, Ptolemaiosları güçlü bir devlet konumuna getirme stratejisinin Antonius'un ölümü ile birlikte çöktüğünü anlayarak MÖ 12 Ağustos 30'da intihar etti. Böyle Mısır bağımsızlığını kaybederek Roma'nın eline geçmiş oldu.

[148] Güzel, E. (2017). a. g. t., s.183.
[149] Atlan, S. (2018). *a. g. e*., s. 226.
[150] Atlan, S. (2018). *a. g. e.,* s. 227.

6. HELENİSTİK DÖNEMDE MISIR'IN SOSYAL YAPISI

6.1. Toplum

Mısır, eskiden beri farklı toplumları içinde barındıran bir ülke oldu. İlk istilaların yaşanmasından Ptolemaioslar'a kadar çeşitli milletlerin varlığı toplum içinde görülüyordu. Bu yüzden Mısır'daki yabancı toplumlar, yerli toplum içinde daha da genişleyerek kültürel etkileşim yaşamasına vesile oldu. Ancak Büyük İskender'in Mısır'ı fethetmesiyle birlikte toplum demografisinde farklılar görülmeye başlandı. Hellenizm düşüncesi ile beraber Mısır'da Yunan kültürü etkisini büyük oranda göstermeye hatta Yunan sayısının artışında da daha önceki yıllara göre zirveye yaşandı. Böylece Yunan ve Makedon göçleriyle beraber Mısır'daki dinamikler değişim yaşadı. Ancak bu Mısır için yeni bir şey değildi daha öncede belirttildiği gibi toplumda yabancılar vardı ve onlar Mısırlılarla bütünleşmiş bir biçimde yaşıyordu. Yunanlıların da daha önceden ülkede var olmasına yerli toplum onlara aşinaydı. Ama Yunan göçmenlerin halk arasında çok fazla bir etkileri yoktu. Mısır toplumu kapalı bir toplumdu ve başka kültürlerin kendi kültürlerini etkilemesine karşıydı. Bu yüzden Yunan kültürü ilk başta yüksek tabaka sınıfına, rahiplere ve belli bölgelerde yaşayan İbraniler arasında etkisini gösterdi[151].

İskenderiye kentinin kurulmasıyla birlikte Mısır'daki Yunan sayısı giderek artmakta ve Yunanlılar toplumda önemli görevlere gelmekteydi. Yunan göçmenleri çoğunlukla asker olarak görev almakta ve Ptolemaiosların askeri gücünü büyük oranda karşılamaktaydı[152]. Ekonomik pozisyonda da görev yapan Yunanlılar, halk yaşamında kendi dillerini etkin bir hal aldı. Ancak bu değişim birden yaşanmadı, I.Ptoleimaios'un yönetimi altında adım adım ve kurnazca yapıldı[153]. I. Ptolemaios başa geldiğinde kendi hükümet sistemini kurmak, sürdürülebilir bir imparatorluk oluşturmak için Pers ve Mısırlı teknikleri kullandı ve böylece yeni Yunan ve Makedon yönetici sınıfının birleşmesiyle parasını topraktan alan ya da ihtiyaç duyulduğunda imparatorluk için çalışan bir sınıf olan *"Kleruch"* sınıfı kurdu[154]. Bu sınıf MÖ 3. Yüzyılda deltada yer alan eski Yunan yerleşimi Naukratis, İskenderiye

[151] Mansel, A. (2020). *a. g. e*., s. 529.
[152] Bovet, C. F. (2007). "Counting The Greeks İn Egypt İmmigration İn The First Century of Ptolemaic Role", *Princenton/Stanford Working Papers in Classics Paper No.100701.* s. 2-3.
[153] Hölbl, G.(2001). *a. g .e*., s. 25.
[154] Payne, S. (2012). "Greeks in Ptolemaic Egypt: İnter-cultural İnfluences in Naukratis, University of Wisconsin-La Crosse, s. 7.

ve Ptolemais'te kuruldu. Fakat çoğu Yunanlı göçmen yeni kurulan bu kolonilerde yaşamak yerine Mısırlılarla temas etmekten kaçınmayarak kırsal bölgelere yerleştiler[155].

İskenderiye'ye gelen Yunanlı göçmenler kendi yemek kültürüne sadık kalsalar da Mısır, onların ihtiyaç duydukları malzemeyi tedarik edemedi. Bu malzemelerin başında zeytinyağı ve şarap gelir. Mısır'da ayçiçeği yağı, susam yağı ve hintyağı yaygın olarak kullanılıyordu. Şarap kullanımı Mısır için yeni bir şey değildi, Büyük İskender zamanından çok önce de şarap üretiliyordu ama Mısırlıların yerel içkisi biraydı. Ptolemaioslar zamanda Yunanlı göçmenlerin ihtiyaçları karşılanmaya başlandı. Kralın desteğiyle şarap üretimi artırıldı, yemek pişirmek için zeytinyağı, lamba için domuz yağı ve sporcular için gymnasiumlar yapıldığı bilinmektedir[156].

I.Ptolemaios *kleruch* sistemini önemli ölçüde geliştirerek bu sistemi halefi olan II. Ptolemaios'a devretti ve o da bu uygulamayı mükemmelleştirdi. Ancak bu sistem yeni bir şey değildi, zira önceki yüzyıllarda Atina tarafından benzer stratejiler yapılarak kullanılmaktaydı. Mısır'da askerlere toprak vermek yaygın bir şekilde yapılıyordu. Herodotos ve Diadoros *"machimoi"* olarak adlandırılan askerlere verilen arazilerden bahsetmekte ve bu uygulamanın VI. Hanedanlık'a kadar gittiği bilinmektedir. Yine bu uygulama, yani askere toprak verme Yeni Krallık ve Üçüncü Ara Dönem'de yazılan papirüsler aracılığıyla doğrulanmaktadır (Wilbour Papirüsü)[157]. Yerli Mısırlıların orduya alınmasıyla birlikte Ptolemaios rejimine yeni bir denge oluşturdu. Ancak yerli askerler VI. Ptolemaios'un hükümdarlık yılları ve sonuna kadar kargaşa çıkardılar. MÖ 206 ve 186 yılları arasında yerli askerler, Ptolemaiosların kontrolü altında Teb'den ayrıldı. MÖ 180'de V. Ptolemaios'un ölümünden sonra Mısır, altmış yıl boyunca çekişmeler içersinde yaşadı. Bu kargaşaların devam etmesi kraliyet ailesi içindeki çekişmeleri de tetikledi[158].

Mısır toplumundaki diğer önemli mesele ağır vergilerin alınmasıydı. Philapator'un III. Antiokhos ile yaptığı savaştan sonra iç karışıklık başladı. Bu iç karışıklık beraberinde idare ve finansal değişimler yaşanmasına sebep oldu. Toprak kiraları arttı ve halka yeni vergiler dayatıldı. MÖ 2. yüzyıla gelindiğinde vergilerin

[155] Errigton, R. M. (2017). *a. g. e.*, s. 154.
[156] Evan, A. (2008). *Hellenistic Age: From Alexander to Cleopatra*, Greenwood Press., s. 76-77.
[157] Bovet, C. F. (2014). Army and Society in Ptolemaic Egypt, Cambridge Press, s.199.
Ayrıca bkz. Wilbour, C., Gardiner, A. (1941-1952). *The Wilbour Papyrus*, London: Oxford Press.
[158] Evan, J. A. (2008). *a. g .e.*, s. 127.

daha sıkı toplanması için haciz memurları devreye sokularak sıkı bir denetim dönemi yaşandı. Bu gelişmeler beraberinde MÖ 179'da bir malî yönetim anlayışı olan yeni bir departman ortaya çıkardı "" adında. Ancak en büyük değişim orduda yaşandı. Philapator ve Sosibius, Mısırlılar ve Makedonyalıları eşitlik esaslı bir düşünceyle orduya yerleştirdi. Ancak her ne kadar eşitlik amacıyla yapılsa da yerli askerlerin aldıkları ücret daha azdı[159].

Rosetta Taşı'ndan öğrendiğimize göre Mısır halkının krala ödemesi gereken borçların süresinin dolması ve ödeyememeleri neticesinde daha çocuk yaşta olan kral Epiphanes'in bu ödemelerden vazgeçtiğini ve ayrıca mahkûmların affedildiğini, rahiplere yine imtiyaz tanınacağını belirtilir[160]. Ancak her ne kadar iyileştirme yönünden yapılsa da bu bildiride kraliyet gelirinde bir azalmaya sebep olduğu görülür. Yine Rosetta Taşı'ndan öğrendiğimize göre kralın imtiyazları neticesinde vergi baskısı bölgelerde hızlı nüfus artışına, hacizlerin artmasına ve bütün suçluların salınmasıyla hayatın her alanında bir zorlanma yaşanmasına sebep oldu. Böylece kıtlık baş gösterdi ve köylerdeki nüfusun azalmasıyla tarlaların terk edilmesine neden oldu hatta su kanallarının ihmaline kadar bir bozulma görüldü. Tüm bu bozulmalar ve hayatın giderek zorlaşması neticesinde iç savaş patlak verdi[161]. Epiphanesi'in yayınladığı "*philantropa*" (hayırlar) adlı barış bildirisinde de iç karışıklığa son vermedi[162] .

Ptolemaiosların siyasi hayatında yaşanan ve halka çok ağır bir yük oluşturan Suriye Savaşları da zaten bozulan iç huzurun daha da çok kargaşaya sebep olmasına olanak sağladı. Bu yüzden daha öncede belirtildiği gibi krallar tarafından rahipler aracılığıyla bildiriler yayınlandı. Ancak bunlarda bir çözüm oluşturmadı. Kral vergileri arttırarak karışıklığı gidereceğini düşünse de, hatta ekilmeyen arazilerin vergilerini toplamaya çalışa da yine bu bir çözüm oluşturmayarak zaten kötü olan durumu iyice kötüye çevirdi. Dönemin önemli devlet adamları Dioscurides, Herodes ve Hippalus'un baskılarıyla kademeli olarak tedbirler alındı. İlk başta kiralar azaltıldı, çiftçilere terk ettikleri arazileri geri kazanmaları karşılığında ayrıcalık tanındı, genel af çıkarıldı. Ancak halkı için yeterli bir tedbir değildi. Toplum içerisinde ayrıcalıklı olarak bulunan sınıflar (askerler, rahipler, toprak sahipleri ve

[159] Rostovtzeff, M. (1953). *a. g. e.*, s.707-709.
[160] Mieroop, M. (2019). *a. g. e.*, s. 320.
[161] Rostovtzeff, M. (1953). *a. g. e.*, s. 714.
[162] Errington, M. (2017). *a. g .e.*, s. 255.

yabancılar) kendilerine verilen imtiyazları yeterli bulmayarak daha fazlasını elde ettiler[163]. Bu sınıf farklılıkları ve yaşanan iç sıkıntılar neticesinde yerli halk iyice bıkmakta ve sonu gelmeyen isyanlar baş göstermekteydi. Her ne kadar Ptolemiaos yönetimi yerli halk için belirli tedbirler alsa da yeterli gelmiyordu. Bu yüzden halk hem kargaşa içinde hem de yokluk içinde yaşamaya devam ediyordu. Bu durumu ne kadar iyileştirmeye çalışsalar da bir sonuca ulaşamadılar. VII. Kleopatra'nın verdiği imtiyazları ve Roma'dan yardım alma çabaları da durumu düzeltmeyerek daha da çıkmaza soktu. Böylece Ptolemaios rejimi Roma'nın baskısı altında son buldu.

I. Ptolemaios'un Mısır'a katkılarından birisi de saraya bağlı bir müze ve kütüphane yapmasıdır. Kütüphaneyi iyileştirerek antik dünyanın entelektüel yüzünü Yunan kültürüyle diğer birçok kültürün ilk adımlarını attı. Böylece iş imkânlarını arttırdı, şairleri ve felsefecileri destekledi[164]. İskenderiye'de kurulan Mouseion'a bağlı olan bu kütüphane bilim tarihi için önemli bir rol oynadı. Böylece dönemin en önemli bilim insanları Euclid, Callimachus ve Eretosthenes kütüphanede çalışmaya başladı. Ancak her ne kadar onlar burada çalışıyor olsa da kütüphane oldukça yetersizdi. Bu yüzden Ptolemaios'un isteği üzerine kütüphaneye kitap toplanmaya başlandı. Atina ve Rodos pazarlarından kitap satın alındı. Ancak bu da yeterli olmayınca Ptolemaios, aşırıya kaçıp İskenderiye'ye yaklaşan gemilere el koydurarak gemilerde bulunan kitapları toplattı. Hatta atadığı kütüphanecilere de her bulduğu kitaba el koyma yetkisi verdi. Toplanan kitaplar ise papirüslere sıralı bir şekilde yazılarak kopyalanıyor, kopyalandıktan sonra asılları sahiplerine geri iade ediliyordu. Papirüsü ise bir sopaya sararak ve etiketleyerek raflara yerleştiriyorlardı[165]. İskenderiye Kütüphanesi, içerisinde barındırdığı kitaplar sayesinde antikçağın en büyük kütüphanesi ve bilgi kaynağı oldu. Böylece dönem koşulları göz önüne alındığında Mısır'ın eski dönemlerindeki ihtişamı, bilgi kaynağı olan kütüphane ile yeniden alevlendi. Bilim insanları İskenderiye'ye gelip çalışmalar yaptı. İskenderiye şehrinin ünü giderek arttı ve ticarete bağlı limanların yerini bilgiye ulaşmak isteyen insanlarla dolduğu söylenebilir.

[163] Rostovtzeff, M. (1953). *a. g. e.*, s. 726.
[164] Ellis,W. (2010). Ptolemy Egypt, Routledge Press., s. 57.
[165] Erskine, A. (1995). "Culture and Power in Ptolemaic Egypt: The Museum and Library of Alexandria", *Greece and Rome, Vol. 42.*, s. 38-39.

6.2. Din

6.2.1. Hükümdarlık Kültü

Eski Mısır'da kralların bir manifestosu olan Horus ve Ra'nın bir temsilcisi olarak ifade edilen "*firavunluk"* sistemi sayesinde Mısır'ın siyasi birliğini sağlamlaştırıyorlardı. Kralın taç giymesinden sonra bu meşrulaşıyor ve böylece tanrı-kral anlayışı devam ettiriliyordu[166]. Bu durum Ptolemaiosların hükümdarlık kültü oluşturmasına sebep verdi. Ancak Mısırlılar, Ptolemaios krallarını firavunluğa kademeli olarak çıktılar[167]. I. Ptolemaios, satrap stelini yaptırarak kendine taht ismi olarak Horus ve Nebty ismini seçti. Zaten firavun gibi davrandığından MÖ 311'de satrap stelini sayesinde Horus ismiyle güçlü bir kral olarak kendine hitap edilmesini sağladı. Ancak taht ismini ilk alan Büyük İskender'di. O, Mısır'ın fethinden sonra taht ismi olarak Ra'yı seçti[168]. Hükümdarlık kültünün ilk adımları bu şekilde atılmaya başlandı.

Kökeni Yunan kahramanlık kültüne dayanan hellenistik yönetici kültü, giderek zayıflayan inanç sistemine yeni bir soluk getirerek kralların yaşarken tanrı vasfı almasıyla yeni bir inanç sistemi oluşturmalarını hedefleyerek bu sistemi kurdukları söylenebilir. Hellenistik krallar bu kültü geliştirerek yeni tapınaklar inşa ettirerek ve yeni festivaller oluşturarak halk tarafından kabul edilmenin yollarını yaptılar. Bu yüzden krallar tarafından propaganda amacıyla sanatsal ikonografi başarıyla kullanılıyordu. MÖ 4. yüzyılda Antiphilos, Aetion, Protogenes ve Apelles gibi dönemin ünlü sanat insanları Büyük İskender'i tanrı Zeus gibi betimleyerek propaganda yaptılar. Propaganda amacıyla yapılan diğer şey ise sikke basımıydı. Büyük İskender için oluşturulan yönetici kültü I. Ptolemaios tarafından da kullanıldı. I. Ptolemaios, Büyük İskender'in mirası gibi gösterilerek yönetici kültünün Mısır halkı tarafından kabul edilmesini amaçladı. Böylece Ptolemaioslar Mısır'da kendi hükümdarlık kültlerini oluşturmaya çalıştılar. Ptolemaios ve Seleukos'un sanatsal ikonografileri ise Lysippos tarafından porte heykelleri yapılarak oluşturuldu[169].

---

[166] Hölbl, G. (2001). a. g. e., s. 70.

[167] Evan, J. A. (2008). a. g. e., s. 134

[168] Hölbl, G. (2001). a. g. e., s. 79-80.

[169] Çam, B. F. (2019). "Hellenistik Dönem Yönetici Kültünün (Ruler Cult) Ortaya Çıkışı ve Simgeleri", Ed: Erön, A. Erdan E. *Doğudan Batıya 70. Yaşında Serap Yaylalı'ya Sunulan Yazılar*, Ankara: Bilgin Kültür Sanat, s. 220-225.

Çeşitli yönetici hanedanların merkezi yönetim içinde kendiler tarafından kurulan ve örgütlenen hanedanlık kültü diadokhlar arasında imparatorluğu güçlendirmek amacıyla ortaya çıktığına dair görüşlerin yanı sıra yine bu kültün şehirlerde kendiliğinden ortaya çıktığı görüşü de hâkim bir düşünceydi. Ancak iki görüşünde ortak bir özelliğinin hâkimiyetini sağlamlaştırmak amacıyla ortaya çıktığını söylenebilir. Hükümdarlık kültü, din eksenli bir yapılanmanın neticelerinden biriydi, zirâ kült bağlantılı festivallerin ortaya çıkması buna bağlanabilir. Kraliyet ailesinin kendisi için ibadet ve ritüeller yaparak bürokrasi ile askerlerin kendilerine olan bağını güçlendirmek amacıyla kültler oluşturulduğu görülür[170]. Bu durum Mısır'da Yunanlılar ve Makedonlar tarafından ilk adım olarak hükümdarlık kültünü I.Ptolemaios ve eşi Berenike için ilahlaştırmak, ikincisi ise Ptolemaios'un ölümünden sonra ona tapmaktı. Bunu diğer aile üyeleri için de devam ettirmek istediler. Yunan tarzı tapınak ve festivaller düzenleyerek onları tanrısal konuma getirdiler[171]. II. Ptolemaios'tan itibaren ise kral ve kraliçe yaşayan tanrılar olarak kabul edilmeye başlandı. Tanrı-kral ya da öldükten sonra tanrı olarak anılma düşüncesi Hellenistik hanedanlar için son derece önemli bir fikir oldu. Ancak bu fikrin Mısır'dan geldiğine dair bir kanıt yok, ama muhtemelen "firavunluk" düşüncesinin bir etkisiydi.[172].

Mısır, Ptolemiaosların uyguladığı din siyaseti sayesinde 3 asır boyunca Makedon hükümdarlara ev sahipliği yaptı. Mısır'ın ilk krallarını kendilerine örnek alarak uygulanan din siyaseti sayesinde daha önce de belirttiğimiz gibi Ptolemaioslar kendilerini firavunların mirasçısı olarak gösterdi ve tanrı-kral ideolojisine devam etti. Din siyasetinde uyguladıkları diğer bir unsurda firavunlar tarafından kullanılan sembolleri kendi saltanat yılları boyunca uygulayarak Mısır halkı tarafından benimsenmek istemeleridir. Bu yüzden tapınak duvarlarında ve heykellerde kendilerini Mısır krallarının kullandığı hâkimiyet sembolleriyle birlikte giydikleri kıyafetleri de örnek alarak kendilerini bu şekilde tasvir etmekten çekinmediler. Ancak her ne kadar böyle bir uygulama yapsalar da Mısır halkı tarafından benimsenen tek hükümdar VII. Kleopatra'dır. Çünkü VII. Kleopatra Mısır'da yapılan dini törenlere itina gösterip katılarak tanrıçalara tapınak adıyordu. Böylece Mısır

[170] Walbank, F. (2008). The Hellenistic World, Cambridge Volume VII, Part 1, s. 96.
[171] Koester, H. (1995). History Culture and Religion of the Hellenistic Age, Walter de Gruyter, s. 36.
[172] Ellis, W. (2010). *a. g. e.*, s. 57.

dinine olan saygısını bizzat göstermiş oluyordu[173]. Yine VII. Kleopatra, Mısır dilini öğrenen ilk Makedon hükümdardı bu yüzden Mısır halkının sevgisini kazanarak saltanat dönemini sağlamlaştırdı[174].

6.2.2. Mısır'da Tanrı Anlayışı ve Kültler

Mısır panteonu çok tanrılı bir yapıya sahipti. Mısır tanrılarını doğal güçleri ve korkutucu özellikleri vardı ve bu nedenle de Mısırlılar, tanrıları sinirlendirmemek ve onları hoşnut etmek adına birçok festival oluşturuldu. Mısır tanrıların ve tanrıçalar hakkındaki bilgilerin kraliyet ailesinden geldiğini, yerli halkın bireysel dini duyguları hakkında bir bilgi yoktu. Mısır dinin çok tanrılı yapısı yerli halk tarafından pek algılanmadı, onlar kendilerine zarar verebilecek güçleri olan tanrılara tapıyordu. Mısır tarihinde görülen tanrılar, ilk olarak Erken Hanedanlar dönemindeki resim ve metinlerinde yer almaktadır. Bu metinlerde ve yazılarda krallıkla ilişkilendirilen Horus ve Seth, ismi "Horus'un Konağı" anlamına gelen inek tanrıça Hathor, bereket tanrısı Min ve sonraki dönemlerde pek çok tanrı bulunmaktaydı. Arkeolojik kazılar neticesinde ortaya çıkarılan ve Erken Hanedanlık dönemine tarihlenen yıllıklarda, kralların adı geçen tanrılara ait tapınakları ziyaretini ve onlara heykeller adadığını yazmaktadır. Böylece hanedanlar öncesi dönemden farklı olarak devlet destekli kültlerin ortaya çıktığı görülmektedir[175].

Eski Mısır'da tanrı anlayışını şekillendiren unsurlar daha önce belirtildiği gibi kraliyet ailesine bağlıydı. Kraliyet ailesinin kült merkezi oluşturması ve bunlara da yerli halkın desteğini sağlamasıyla Mısır'ın en önemli tanrıları meydana geldi. 1500'e yakın olarak bilinen Mısır panteonundaki tanrılar sadece ismen var oldu. Halkın desteklediği ve korktuğu tanrılar adına mitolojiler oluştu. Krallık miti olarak adlandırılan ve konumuzla bağlantılı olarak ele aldığımız tanrılar; İsis, Osiris, Horus ve Seth'tir. I. Ptolmeaios'un Sarapis Kültü'nü oluştururken karakteristik özelliğinden yararlandığı bu tanrılar Mısır'ın hellenistik dönemde dini yapısını daha iyi anlamamız için bu tanrıların özellikleri açıklanmalıdır.

[173] Güzel, E. (2017)."Eski Mısır Tarihindeki Dinsek Yönetim Stratejisinin Ptolemaios Hanedanındaki Yansımaları, *Asia Studies*, Sayı 2, s. 29.
[174] Ellis, W. (2010). *a. g. e.,* s. 58.
[175] Mieroop, M. (2019). *a. g. e.,* s. 39

6.2.2.1. İsis- Osiris kültü

Firavunun, yönetici sınıfındaki vasfı Horus'un yeryüzündeki temsilcisi olmasıydı. Bu yüzden krallığın İsis'in yarattığı entrikalar sonucu Osiris'ten olan oğlu Horus'u anlatan mit hükümdarlığın yapısını anlamak için son derece önemlidir. İkherofret Dikilitaşı ve Ptolemaios dönemine ait İsis'in Istırabı adlı bir papirüste bu konu hakkında bilgi edinildiği görülmektedir. İsis, Geb ve Nut'un çocuğu, Osiris'in eşi ve Horus'un annesi aynı zamanda da kraliyet tanrıçası olarak bilinmektedir[176]. İsis'in farklı pek çok yönü olmasına rağmen Mısırlıların gözünde genellikle kutsal anne olarak görünüyordu. Onun birçok tasvirinde bu yön hep öne çıkmış onu, oturmuş veya dizlerin üzerine Horus'u emzirirken olan tasvirleri çok yapıldı. Herodotos, Tarih adlı eserinin ikinci kitabında İsis'i Yunan tanrısı Demeter ile özdeştirdiği görülmektedir[177].

I. Ptolemaios'un oluşturduğu Sarapis figürü baskın bir karakter olamadı ve bu yüzden Hellenleştirilmiş bir İsis yaratımı, İsis'e evrensel bir nitelik kazandırdı. Bu yüzden Mısırlı unsurlarının yanı sıra Hades'in karısı Persepnone ile ödeştirilen İsis, bu evrensel niteliğini taşınmasının ilk adımı olarak görülür. Hatta Ptolemaioslar döneminde İsis'in niteliği Mısırlı kaldı yani elbisesi, tacı sistrum ve arkadaşı Anubis. Ancak Yunan sanatçıların İsis'i güzelliği ve hassasiyeti ile ifade etmeleri ona Afrodit'in özellikleriyle yansıtılmasına olanak sağladı[178]. MÖ 3. yüzyılda İsis'in saç stilinde değişim yaşanıyordu, yeni saç modelinde uzun bukleler vardı. Hellenistik ve Roma döneminde İsis'in tasvirlerinde yeni tarzlar denendi ve Mısırlı tarzından çıkıp isiac düğümü modeli olarak adlandırılan püsküllü elbisesiyle tasvir edildi[179].

II. Ptolemaios, İsis ve kraliyet kadınları arasında bir bağlantı oluşturarak onları tanrıça gibi nitlendirmek istedi. Bu birleşim Osiris-Sarapis ve İsis arasında bir bağlantı oluşturarak kraliyet kadınlarını bir tanrıça olarak sundu. Bunların arasında II. Arisone, I. Berenice, III. Kleopatra ve IV. Kleopatra vardır[180]. VII. Kleopatra, bu

[176] Hart, G. (2017). *Mısır Mitleri*, İstanbul: Phoneix Yayınları, s. 45.
[177] Herodotos, *a. g. e*., II. 59.
[178] Koester,H.(1995). *a.g.e*., s. 180
[179] Poutrino, M.D. (2015). The Staturs of İsis in the Sanctuary of the Egyptian Gods in Marathon: Meaning and Context in a Global Roman World, Leiden University, Master Thesis, s. 18.
[180] Poutrino, M. D. (2015). a. g. t., s. 19.

tanrıça olayını kendi lehine çevirmek için kendisini İsis, oğlu Ptolemaios Caesarion'u ise Horus ile özdeştirerek siyasi propaganda yaptığı görülür[181].

Osiris, Mısır topraklarına şans ve bereket getiren bir tanrı olarak anılmaktadır. Osiris kültünün merkezleri arasında Orta Delta tapınağı Djedu ve Abidos'taki Yukarı Mısır tapınağıdır. Osiris; asa, kırbaç ve gökleri delen olarak adlandırılan 'atef' adlı taç ile tasvir ediliyordu. Amenmose Dikilitaşında, Osiris düşmanlarına mağlup olmayan bir tanrı olarak tasvir edilmektedir[182]. Mitolojik öykülerin tümünde Osiris ve Seth düşman olarak geçmektedir. Geb ve Nut'un oğlu olan Osiris, insan olarak düşünülen bir tanrıydı, bu yüzden yeryüzünde bir kral olarak hüküm sürmekte, erkek kardeşi Seth ile düşman olarak tasvir edilmekteydi. Osiris, Seth tarafından öldürülerek on dört parçaya ayrıldı. Bu parçalar Mısır'ın her bölgesine atıldığı ve İsis'in kız kardeşi Nepthys ile bu parçaları aradığı bir mit oluşturuldu. Bu mitte İsis'in Osiris'i hayata döndürmek amacıyla sihirli güçlerini kullandığı ve böylece Osiris'ten hamile kalarak Horus'u doğurduğu anlatılmaktadır. Osiris'in yeniden hayata dönmesi ölümsüzlüğün bir göstergesi olarak nitelendirilerek ölümden sonraki yaşamın varlığına inanılmasına zemin hazırladı[183].

Menes'ten itibaren bütün firavunlar tarafından kutlanan "sed bayramı" ölen ve tekrar dirilen tanrı Osirirs ile kralın benzerliklerini ifade ediyordu. Bu bayramın amacı krala sembolik bir ölüm ve yeniden dirilme sayesinde yeni bir hayat ve zindelik bahşetmesidir[184]. Sed Bayramı, Hanedanlar Öncesi Dönem'den Hellenistik Dönem'e kadar önemini korumaktadır. Kralın hâkimiyet gücünün yenilendiği bu festival, ilk başta kralın hayatta olduğunda ara ara yapılmaktayken daha sonraki dönemlerde hâkimiyetin otuzuncu yılında yapılmaya başlandı. Kral özel bir pelerine sarılmış halde, üstünde Yukarı ve Aşağı Mısır'ın tahtlarıyla, çevresinde tanrı heykellerinin bulunduğu yere çıkar. Çifte krallığın kutlandığı bu festival sırasında sınır taşları çevresinde sembolik bir koşu yaparak hükmettiği topraklardaki iddialarını yeniler. En eski kral tasvirlerinin bazıları onları Sed Festivali'nde iken göstermektedir. Bu tip festivaller o kadar önemli sayılıyordu ki kraliyet yıllıkları olarak adlandırılan dokümanları kaydediyorlardı[185]**.** Hellenistik dönem Mısır'ında

[181] Pinch, G. (2020). *a. g. e.*, s. 72.
[182] Hart, G. (2017). *a. g. e.*, s. 49.
[183] Üstüner, A. C. (1998). *Mısır Uygarlığı*, İstanbul: Dragon Yayıncılık, s. 99.
[184] Childe,V. G. (1971). *Doğu'nun Prehistoryası*, Ankara: TTK, s. 7.
[185] Mieroop, M. (2019). *a. g. e.*, s. 37.

dört yılda bir yapılan Yunan dünyasında önemli bir yere sahip olan Olimpiyat Oyunları'nın bir benzerini yapmak amacıyla Philadelphos tarafından "Ptolemaieia" adında beş yılda bir yapılan festival kutlanmaya başlandığını görmekteyiz[186].

Seth ise Yunan panteonunda Typhon ile özdeştiriliyordu. Thinit Çağı belgelerinde adına rastlanan Seth'in özellikleri belirtilmeyerek bir hayvan olarak geçmektedir. Bu hayvan tazı ve çakal gibi dört ayaklı hayali bir hayvandı. Ancak genellikle insan vücuduna sahip dört ayaklı hayvan başlı olarak tasvir ediliyordu[187]. Seth, Osiris'in düşmanı ve onu yer altı dünyasına gönderen kişi ve ayrıca Horus'un da rakibiydi. Horus, gökyüzü tanrısıydı ve şahin görümüne sahip olarak tasvir ediliyordu. Horus, Nut ya da Hathor'un oğluydu. Mısır'da hüküm süren bütün krallar yaşayan Horus olarak gösterilirdi[188].

6.2.2.2. Sarapis Kültü

Ptolemaioslar döneminde, Mısır tanrı kültü Helenleştirilmiş bir doğu kültü haline geldi. Bu yapı birçok Mısır tanrısının yer aldığı, kült ve mitlerinin karmaşık bir gelişimi olmakla birlikte, İsis, Osiris, Apis, Horus ve Seth tanrılarını içermekteydi. Kültürel bir kaynaşma ve rejimi sağlamlaştırma amacıyla kullanılan din, yeni bir tanrının oluşturulmasına sebep oldu. I. Ptolemaios zamanında bazı rahiplerin (Maneton, Timeteos) tavsiyesiyle oluşturulan bu tanrı kültü Sarapis'ti[189]. Sarapis kültü, "tek tanrı manifestosu" olarak Keops'tan firavun IV. Amenophis'e kadar süren bir düşünce olarak I. Ptolemaios zamanında kadar gelişimini devam ettirdi. I. Ptolemaios, Sarapis kültünü oluştururken bu manifesto ekseninde devam etmek istedi. Böylece Yunan tanrısı Zeus ve Mısır tanrısı Osiris'in bir birleşimi olan Sarapis kültünü yarattı. Sarapis, daha sonra Osiris ile Apis ve Zeus ile Dionysos'un özelliklerini barındıran bir tanrı oldu. Mısır'da Sarapis adına tapınaklar inşa edildi. Bu tapınakların en önemlisi İskenderiye'deki Sarapeion tapınağıdır. Hatta Sarapis kültü yunan ve roma dünyasında o kadar benimsendi ki Sinop'ta yapılan arkeolojik kazılarda Sarapis heykeli bulundu[190]. Tabi Mısır'ın Akdeniz ticaretinin de bir etkisi olan bu yayılım, İsis kültünün de Mısır dışına çıkmasına yardımcı oldu.

[186] Errigton, R. M. (2017). *a. g. e.*, s. 158.
[187] Üstüner, A. C. (1998). *a. g. e.*, s. 131.
[188] Pinch, G. (2020). *a. g. e.*, s. 215.
[189] Koster, H. (1995). *a. g. e.*, s. 177.
[190] Üstüner, A. C. (1998). *a. g. e.*, s. 131-134.

Sarapis, Yunan tarzında sakallı, olgun bir erkek olarak tasvir edildi. Bu tasvir Yunan ve Romalılarca hızlıca benimsenmesinin bir neticesi olabilir. Ancak Sarapis'in hiç Mısırlıya benzememesi ve her ne kadar Mısır tanrıları ile ilişkilendirilmek istense de onun bu tasviri yerli halk tarafından benimsenmedi[191] . Bu yüzden Sarapis kültü ile her ne kadar ortak bir dini birlik oluşturulmak istense de başarı elde edilemedi. Ptolemaiosların onun adına tapınaklar yapması ve Mısır'ın eski tanrılarıyla özdeştirmeye çalışmaları sadece Yunan ve Roma halkı tarafından benimsenebildi. Ptolemaiosların, Sarapis kültü oluşturarak Mısıır, içindeki egemenliğini sağlama çabaları sadece çok az bir etkiye sahip oldu. Ancak, Büyük İskender zamanından bu yana Mısır'ın din kültürüne gösterdikleri saygılı tutum onların 302 yıllık gibi büyük bir süre boyunca Mısır'da hâkimiyet sürmelerine olanak sağladı. Böylece, Büyük İskender sonrası kurulan krallıkların en uzun süre hayatta kalan krallık olarak bilinmektedir.

[191] Pinch, G. (2020). *a. g. e.*, s. 66.

7. SONUÇ

Mısır tarihinin ve kültürünün dönüm noktalarından biri olan Ptolemaios Dönem'ni konu alan bu çalışmada ilk olarak Eski Mısır uygarlığının İskender öncesindeki siyasi ve ticari yapısına değinildi. Daha sonra İskender'in Persler ile mücadelesi, Mısır'ın fethi ve İskender'in ölümünden sonra diaddokhlar arasında mücadele ile Ptolemaios iktidarının başlaması kronolojik sırayla ele alındı.

Çalışmanın ilk bölümünde Mısır'da bir uygarlığın genişlemesine ve büyümesine olanak sağlayan Nil Nehri'nin tarımın gelişmesinden nehrin taşma zamanlarını hesaplamak amacıyla astronomi ve matematik bilimlerinin kullanılmasına ve bu bilimlerin Mısır'a kattıkları üzerinde duruldu. Nil Nehri'nin sunduğu zenginliğin Mısır'ı Yakındoğu ve Akdeniz dünyası için nasıl bir çekim merkezi haline getirdiği dönemin siyasi gelişmeleri ile birlikte anlatıldı.

Çalışmanın ikinci bölümün başlıca konularını Büyük İskender'in Doğu Sefer'ini yaptığı sırada Mısır'ı ele geçirmesi, Hellenizmi yaymak için kendi adında bir şehir kurma çabası, Krallığını Hindistan'a kadar genişletmesi ile MÖ 323 yılında Babil'de ölümü oluşturdu. İskender'in ölümüyle diadokhlar arasında mücadeleye, yapılan savaşlar sonucunda Büyük İskender'in imparatorluğu son şeklini alarak üçe "Mısır/Ptolemaioslar, Önasya/ Seleukoslar, Makedonya/Antigonoslar " bölünmesine değinildi.

Yaptığımız çalışmanın üçüncü bölümü Ptolemaios Hanedanlığına ayrıldı. Bu hanedanlığa bağlı hükümdarlar kronolojik sırayla ele alındı, yaşanan siyasi ve sosyal olaylar irdelendi. Ptolemaioslar'ın dış politikası, Seleukoslar ile Suriye üzerine yaptıkları altı savaşa değinildi. Suriye Savaşları sonrasında meydana gelen iç karışıklıklar da ele alınarak düzeni sağlamak amacıyla din adamlarının önerisiyle yapılan reformlarla (suçluların affı, vergi indirimi gibi) ilgili bilgi verildi. İç karışıklar ve beraberinde gelen taht kavgalarının etkisiyle yaklaşan Roma tehdidini göremeyen Ptolemaiosların VII. Kleopatra dönemindeki Roma ile ilişkileri ve Kleopatra'nın hanedanlığı yıkıma götüren yanlış stratejileri üzerinde duruldu.

Sonuç olarak çalışma, kapsamında ele alınan "Ptolemaios Dönemi", köklü bir uygarlık olmasına rağmen bulunduğu coğrafya nedeniyle tarihsel süreçte diğer devletlerle kültürel etkileşimi sınırlı olmuş olan Mısır'ın etkileşime en açık olduğu

dönemi simgelemekteydi. İskender ile başlayan, Ptolemaios Hanedanlığı ile devam eden "Yunan kültürünü Doğu kültürü ile sentezleme düşüncesi" Hellenizm, Mısır'da

Siyasal Alanda:

- Seleukoslar ile Suriye Savaşları'nın yapılması neticesinde yaşanan karışıklıkları durdurmak amacıyla rahiplerin önerisi üzerine fermanlar yayımlandı.
- Roma Devleti ile siyasi ilişkileri sağlamlaştırmak ve taht hâkimiyetini kendi lehlerine çevirmek amacıyla iyi ilişkilerde bulunuldu.
- Yunan ve Makedon göçmenlerin, yerli Mısırlılar arasındaki ilişkileri kuvvetlendirmek ve Hellenizm'i yaymak amacıyla Naukratis, İskenderiye ve Ptolemais şehirlerinde koloniler oluşturuldu. Katoikia adındaki bu koloniler askeri garnizon olarak ordu için çalıştı.

Sosyal Alanda:

- Mısır'daki hâkimiyet sürelerini uzatmak amacıyla Mısır'ın firavunluk sisteminden yararlanılarak yeni hanedanlık kültü oluşturuldu. Daha sonra ortak bir tanrı yaratımı düşüncesiyle Mısır'ın önemli tanrılarının da özelliklerini bünyesinde barındıran yeni bir tanrı kültü oluşturuldu. Sarapis adlı bu tanrı ile Yunan ve Makedon göçmenlerin yerli Mısırlılar ile aralarındaki iletişim artırılmak istendi.
- Mısır'daki dini festivallerin yanında Yunan olimpiyat oyunları yapılmaya başlandı. Philadelphos zamanında *"Ptolemaieia"* adında beş yılda bir kutlanan festival yapıldı.
- Büyük İskender'in talimatıyla kurulan İskenderiye şehrinde kütüphane inşa edildi. İskenderiye Kütüphanesi oluşturularak, Mısır'ı eskiçağ medeniyetlerin en önemli bilim merkezi yapmak istenmiştir.

Ekonomik Alanda:

- Fayyum bölgesindeki topraklar iyileştirilerek tarıma kazandırıldı. Sulama kanalları yapılarak, tahıl üretimi artırıldı.
- Yeni limanlar inşa edilerek tahıl sevkiyatı artırıldı. Gemilerin limanı kolay bulmaları için ünlü İskenderiye Feneri inşa edildi.

- Ptolemaioslar zamanında ekonomiyi ve hazine gelirlerini artırmak amacıyla halktan ağır vergiler toplanmaya başlandı.

Mimari Alanda:

- Hippodamos ızgara planlı İskenderiye şehri kuruldu. İskenderiye'de Mısır tanrılarına adanmış tapınakların yanı sıra tamamen Yunan mimari usulü tapınaklar inşa edildi.
- II. Ptolemaios tapınak inşası için büyük yatırımlar yaptı. Bu durum ondan sonra gelen krallar tarafından devam ettirilerek, krallığın sonuna kadar sürdürüldü. İsis Tapınağı, Sarapis Tapınağı, Dendere, Edfu ve Esne Tapınakları inşa edildi.
- Yunan göçmenleri rahat ettirmek amacıyla klasik Yunan eğitim kurumu olan *gymnasion* yapıldı.

KAYNAKÇA

Abulafia, D. (2007). *Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları*, İstanbul: Oğlak Yayınları.

Arrianus (2005). *İskender'in Seferleri*, İstanbul: İdeaYayınları.

Akalın, A. (2006). "Hellenleştirmede Bir Yerleşim Ögesi: Katoikia", *Tarih Araştırmaları Dergisi,* Cilt 25, Sayı 39, ss.66

Atlan, S. (2018). *Roma Tarihi'nin Ana Hatları I. Kısım*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Aneni, M. (2016). "Politics of the Ptolemaios Dynasty", *Nex Journal of African Studies*, ss.150-162.

Appian, *Roman History Book VIII-II*, Loeb.

Briant, P. (2018). *Büyük İskender 'Fetihler ve Siyaset'*, İstanbul: Alfa.

Baysoy, E. (2015). "Antik Dönem Doğu Akdeniz Jeopolitiği", *Balkan Journal Of Social Sciences*-Vol/Cilt: 4,Sayı :8, ss. 13.

Bosch, C. E. (1942). *Hellenizm Tarihinin Ana hatları I. Kısım*, İstanbul: Rıza Koşkun Matbaası.

Bosch, C. E. (1943). *Hellenizm Tarihinin Ana hatları II. Kısım,* İstanbul: Rıza Koşkun Matbaası.

Bovet, C. F. (2014). *Army and Society in Ptolemaic Egypt*, Cambridge Umiversity Press.

Bovet,C. F. (2007) "Counting The Greeks İn Egypt İmmigration İn The First Century of Ptolemaic Rule", *Princenton/Stanford Working Papers in Classics Paper No.100701*. ss. 2-3.

Cankardeş, Ş. (2009). "Amphoralarda Taşınan Ticari Ürünler ve Pazarlama Teknikleri", Ed. A.K.Şenol, AETAM'da Bulunan Ticari Amphoralar ve Akdeniz'de Ticaretin İzleri, Mersin ss. 11-12.

Ceaser, J. (2016). *İç Savaş*, İstanbul: Say Yayınları.

Casson, L. (2002). *Antik Çağda Denizcilik ve Gemiler*, İstanbul: Homer Kitapevi.

Çam, B. F. (2019). Hellenistik Dönem Yönetici Kültünün (Ruler Cult) Ortaya Çıkışı ve Simgeleri, Ed: Erön, A., Erdan E. *Doğudan Batıya 70. Yaşında Serap Yaylalı'ya Sunulan Yazılar*, Ankara: Bilgin Kültür Sanat, ss. 220-225.

Childe,V. G. (1971). *Doğu'nun Prehistoryası*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Desti, M. (2013). *Anadolu Uygarlıkları*, Ankara: Dost Kitapevi.

Droysen (2007). *Büyük İskender Tarihi* , İstanbul: Dharma Yayınları.

Demir, M. (2014). *Lidyalılar (Myhtos'tan Logos'a),* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Diakov-Kovalev (2014). *İlkçağ Tarihi*, İstanbul: Yordam Kitap.

Erdemir, O., Akyol, H., Günaydın, O. (2015). "Nil; Eskiçağ'dan Ortaçağ'a Mısır'a Hayat Veren Nehir", Ed. Prof. Dr. Recep Efe, *Coğrafya'da Yeni Yaklaşımlar: Prof. Dr. İbrahim Atalay'ın 45. Meslek Yılına Armağan*, İzmir: *DEÜ Yayınları*.

Eco, U. (2012). *Antik Yunan*, İstanbul: Alfa.

Ellis,W. (2010). *Ptolemy Egypt*, Routledge.

Esen, M. (2019)."Yeni Asur Devletinin Mısır Politikası", *OANNES*, ss. 70-71.

Evan, J. A. (2008). *Daily Life in The Hellenistic Age: From Alexander to Cleopatra*, London: Greenwood Press.

Errington, M.R. (2017). *Hellenistik Dünya Tarihi*, İstanbul: Homer Kitapevi.

Freeman, C. (2003). *Mısır, Yunan ve Roma (Antik Akdeniz Uygarlıkları)*, Ankara: Dost Kitapevi.

Gates, C. (2019*). Antik Kentler*, İstanbul: KÜY.

Güzel, E. (2017). Tarihsel Bir Kişilik olarak VII. Kleopatra, Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Güzel, E. (2017). "Eski Mısır Tarihindeki Dinsel Yönetim Stratejisinin Ptolemaios Hanedanındaki Yansımaları", *Asia Studies*, Sayı 2, ss. 29.

Hart, G. (2017). *Mısır Mitleri*, İstanbul: Phoneix Yayınları

Herodotos (2019). *Tarih*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Hölbl, G. (2001). *A History of The Ptolemaic Empire*, New York: Routledge.

Yalçınkaya, D. (2016). Antik Çağ Akdeniz Medeniyetlerinde Kullanılan Denizcilik Terimleri İncelemesi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

İnan, A. (1987). *Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

İplikçioğlu, B. (2007). *Helen ve Roma Tarihi Ana Hatları*, İstanbul: Bilim Teknik Yayınları.

Ksenophon (2017). *Anabasis*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Koester, H. (1995). *History Culture and Religion of the Hellenistic Age*, Walter de Gruyter.

Kaya, M. A.(2019). *Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi (III. Hellenistik Dönem)*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Lendering, J. (2019). *Büyük İskender*, İstanbul: Kronik Kitap.

Lenger, D. Ş. (2011). "Antik Çağda Karia Bölgesinde Bal", *ACTA TURCICA*, ss. 29.

Ma, J. (1999). *Hellenistic World*, London.

Mahafyy, P. (1899). A *History of Egypt Under The Ptolemaic Dynasty*, New York: Charles Scribner's Sons.

Mansel, M. (2020). *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Markovic, N., İlic, M. (2015). *Between Tradition and Transformation the Apis Cult under Cambyses II. and Darius I.*, Proceedings of the Fifth İnternational Congress for Young Egyptlogists, Vienna. ss. 90-96.

Matthaus, H. (2006). *Geç Tunç Çağında Akdenizde Kültürler Arası İlişkiler, Ticaret ve Deniz Seferleri, Uluburun Gemisi 3000 Yıl önce Dünya Ticareti*, İstanbul: Ege Yayınları.

Memnon (2007). *Herakleia Pontike Tarihi*, Çev: Murat Arslan, İstanbul: Odin Yayıncılık.

Mieroop, M. (2019), *Eski Mısır Tarihi*, İstanbul: Homer Kitapevi.

Mieroop, M. (2018). *Eski Yakındoğu Tarihi*, İstanbul: Homer Kitapevi.

Moscati, S. (2004). *Fenikeler*, Ankara: Dost Kitapevi.

Orhun, M. (2013). “Büyük İskender ve Dünya Devleti İdeali”, Ed. Mithat Aydın, *Prof. Dr. Önder Göçgün’e Armağan,* Denizli: Pamukkale Üniversitesi Yayınları.

Payne, S. (2012). “Greeks in Ptolemaic Egypt: İnter-cultural İnfluences in Naukratis”, University of Wisconsin-La Crosse.

Pekman, A. (1989). *Perge Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Plutarkhos (2020), *Antonius ve Kleopatra (Paralel Hayatlar)*, İstanbul: Doğu Batı Yayınları.

Plutarkhos (2019). *İskender-Sezar (Paralel Hayatlar)*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Poutrino, M. D. (2015). The Staturs of İsis in the Sanctuary of the Egyptian Gods in Marathon: Meaning and Context in a Global Roman World, Leiden University, Master Thesis.

Pinch, G. (2020). *Mısır Mitolojisi*, İstanbul: Say Yayınları.

Rostovtzeff, M. (1953). *The Social and Economic History of The Hellenistic World*, Oxford.

Starr, C. (2000). *Antik Çağda Deniz Gücü*, İstanbul: Homer Kitapevi.

Simpson, W., Kelly, R., Robert, K. (2003). The Literature of Ancient Egypt: An Anthology of Stroies, İnsturctions, Stleaie, Autobiogrophes and Poetry, New Haven & London: Yale Unıversıty Press.

Strechie, M. (2018). “Alexander The Great and The ‘Clash’ of Ancient Civilizations”, *İnternatioal Conferance Knowledge- Based Organization*, Vol: XXIV, No 2,2018, ss. 421.

Şar, E. (2010). Kilikia’da Ptolemaioslar, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Şenol, A. (2010). “Hellenistik Dönemde Mısır’da Amphora Üretimi”, *OLBA* XVIII, ss. 142-144.

Taş, İ. (2010). “Geç Tunç Çağın’da Doğu Akdeniz Bölgesindeki Deniz Ticaretinde Deniz Taşımacılığını İşler ve Aktif Hale Getiren Yönetim Sistemlerinden Bahsedilebilir mi ?”, *XVI. Türk Tarih Kongresi,* Ankara. ss. 146-147.

Tekin, O. (2012*). Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Tekin, O. (2019). *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu: Krallar-İmparatorlar- Kent Devletleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tufanoğlu, E. H. (2017). Antikçağ'da Batı Anadolu'da Deniz Ticareti ve Limanlar, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

Üstüner, A. C. (1998). *Mısır Uygarlığı,* İstanbul: Dragon Yayıncılık.

Yılmaz, C. A., Ayasığ, İ. (2020). "Pers İmparatorluğunun Çöküşü", F*ırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 30, ss. 415-416.

Yılmaz, C. A. (2016). Büyük İskender'in Hayatı ve Faaliyetleri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Elazığ.

Yılmaz, C., Ayşın, Ş. (2020). "Salimum ve Amarna Mektuplarına Göre Devletlerarası İlişkilerdeki Yeri", *Cedrus VIII*, ss. 77-79.

Yıldırım, N. (2017). "Seleukoslar Döneminde Yaşanan Suriye Savaşları.*Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt-Sayı 14-39, ss. 123-1125.

Yiğit, T. (2019). *Eski Mısır Tarihi*, Ankara: Bilgin Kitapevi.

Walbank, F.(2008). *The Hellenistic World*, Cambridge Volume VII, Part 1.

Wilbour, C., Gardiner, A. (1941-1952). *The Wilbour Papyrus*, London: Oxford Press.

Williams, F. (1993). *Ege Medeniyetleri Tarihi*, İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.

Wilkinson, T. (2013). *Eski Mısır Tarihi*, İstanbul: Say Yayınları.

TABLOLAR

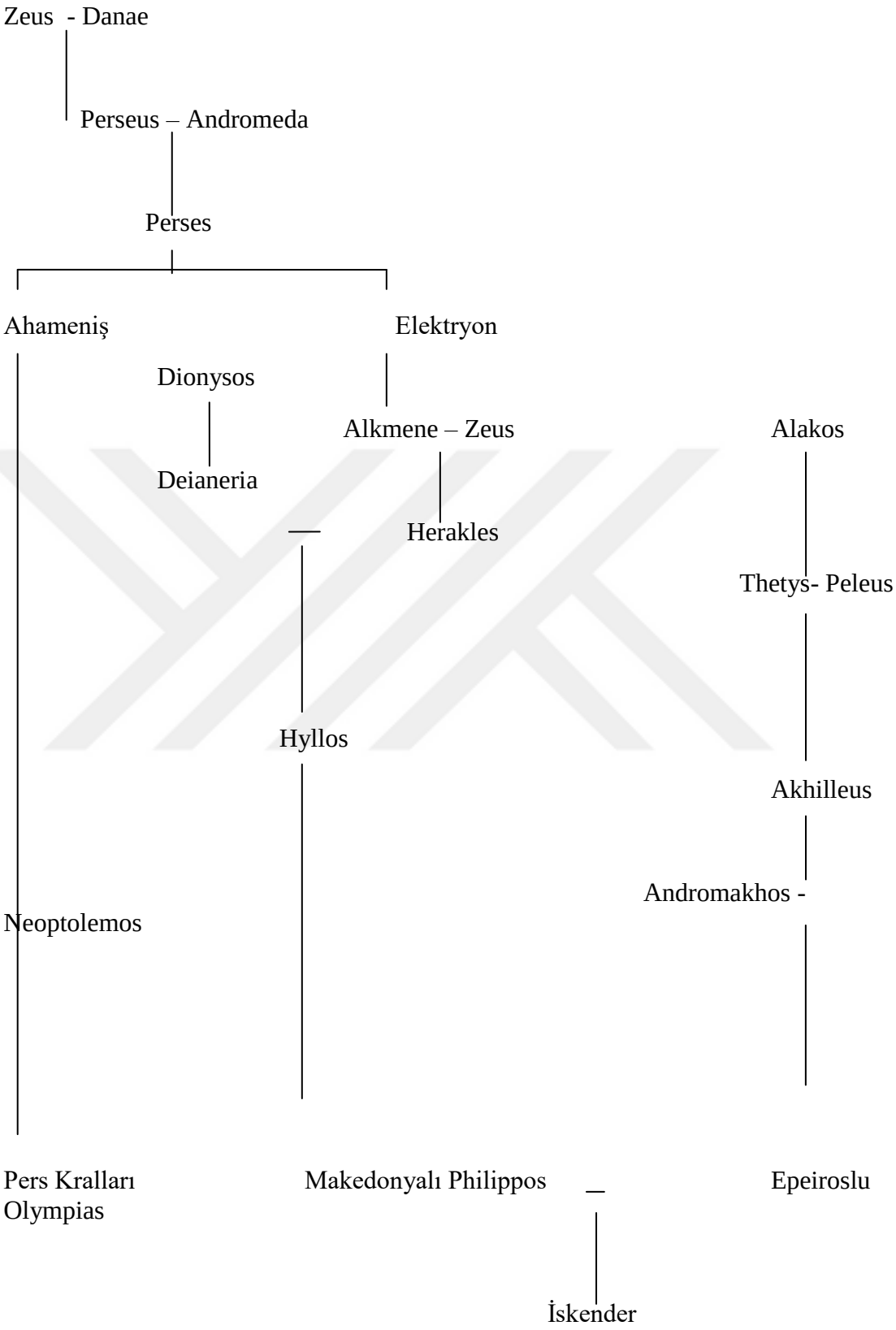

Tablo 1: Büyük İskender'in Mitolojik Soyağacı [192]

[192] Lendering, J. (2019). *Büyük İskender*, s. 45

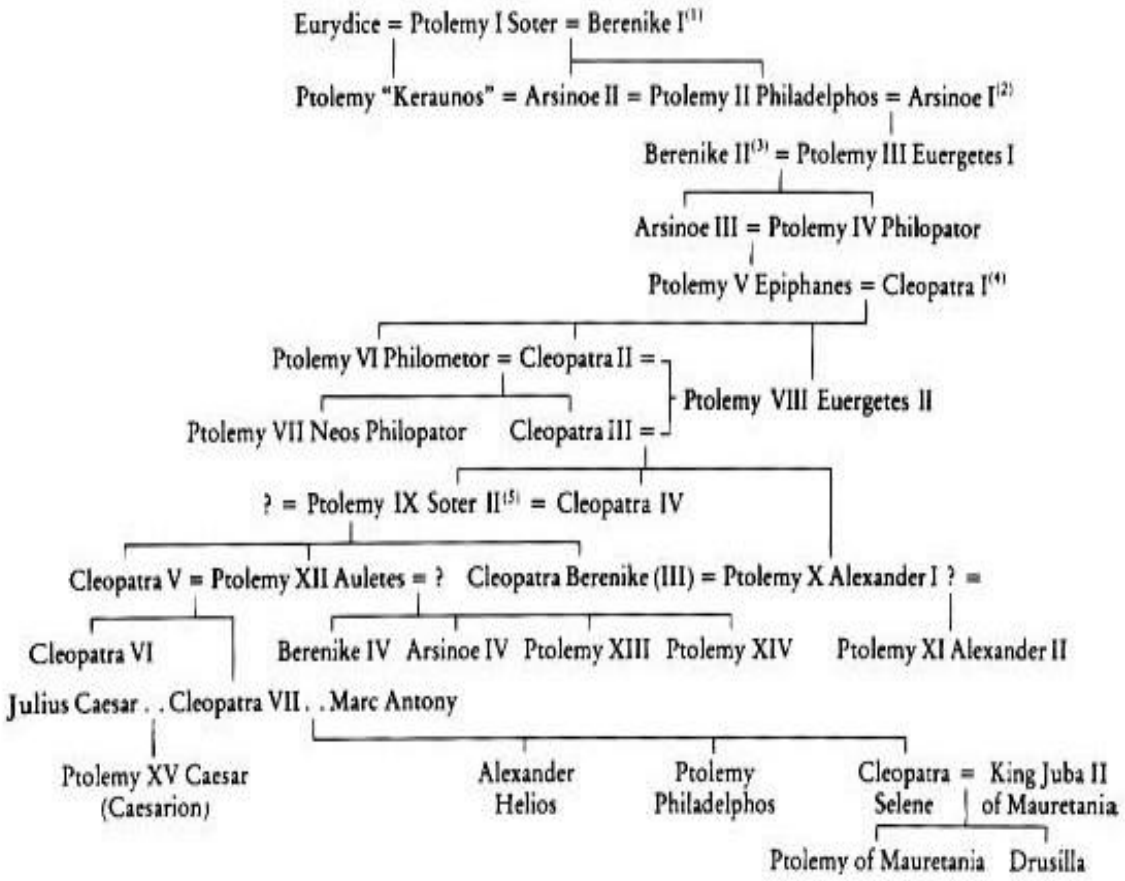

Tablo 2: Ptolemaioslar Soy Ağacı[193]

[193] http://www.houseofptolemy.org/

HARİTALAR

Harita 1: Antikçağ'da Doğu Akdeniz Haritası[194]

[194] http://hotcore.info/babki/Map-Of-Middle-East-And-Mediterranean-Sea.html

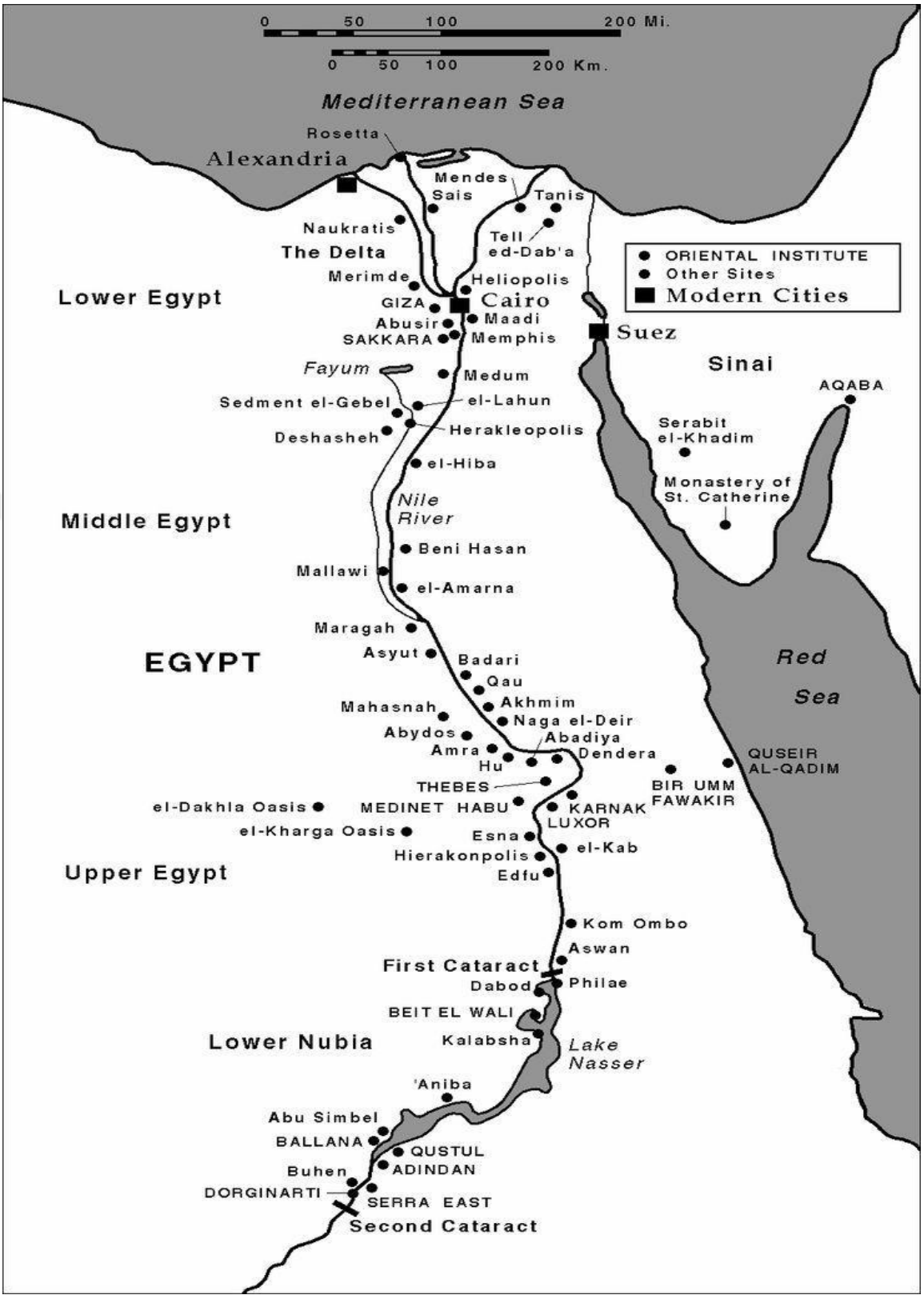

Harita 2: Eski Mısır Haritası.[195]

[195] https://maps-egypt.com/

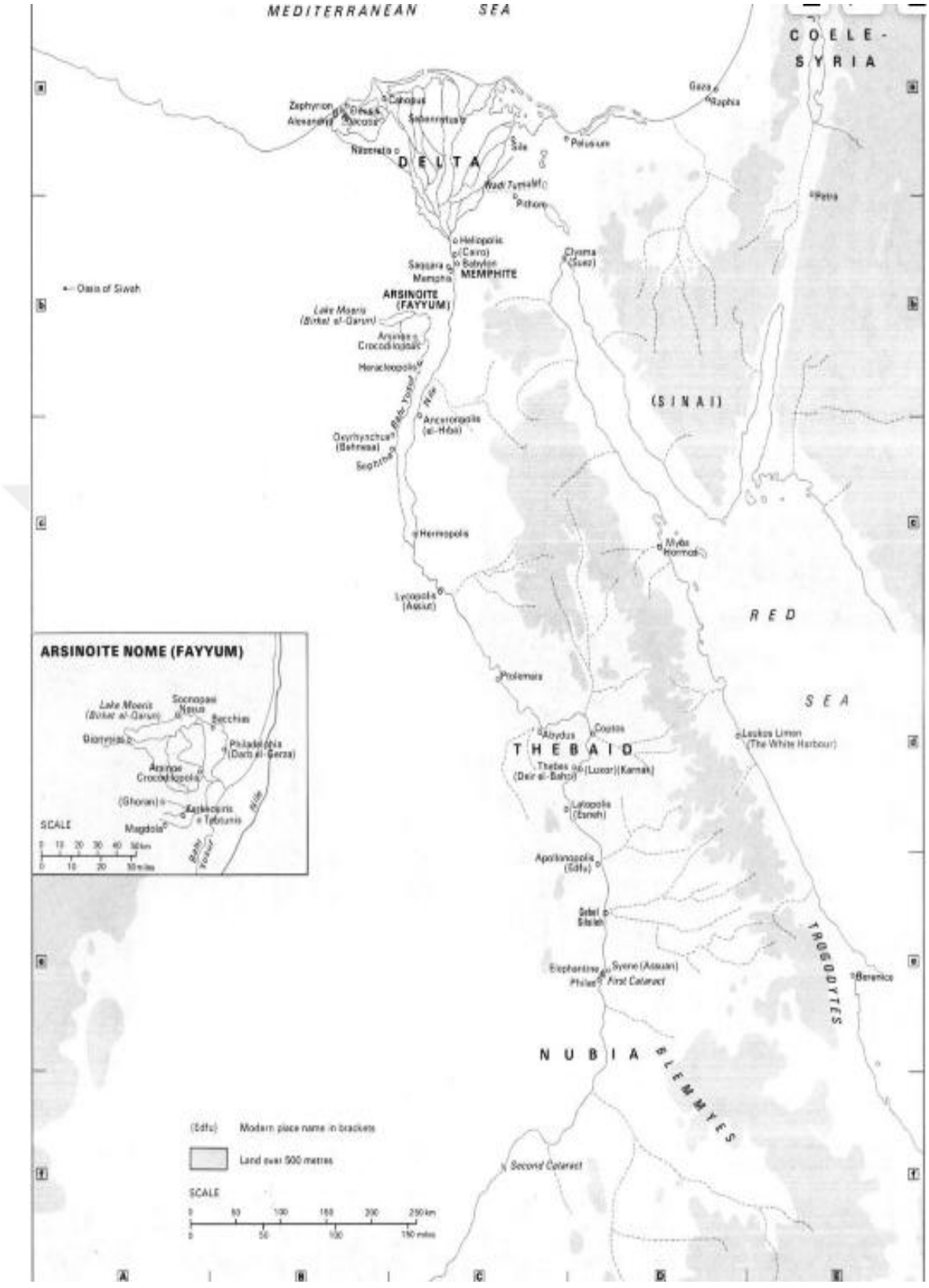

Harita 3: Nil Nehri Haritası[196]

[196] https://maps-egypt.com/

Harita 4: Uluburun batığı konumu ve Doğu Akdeniz Ticaret Yolları[197]

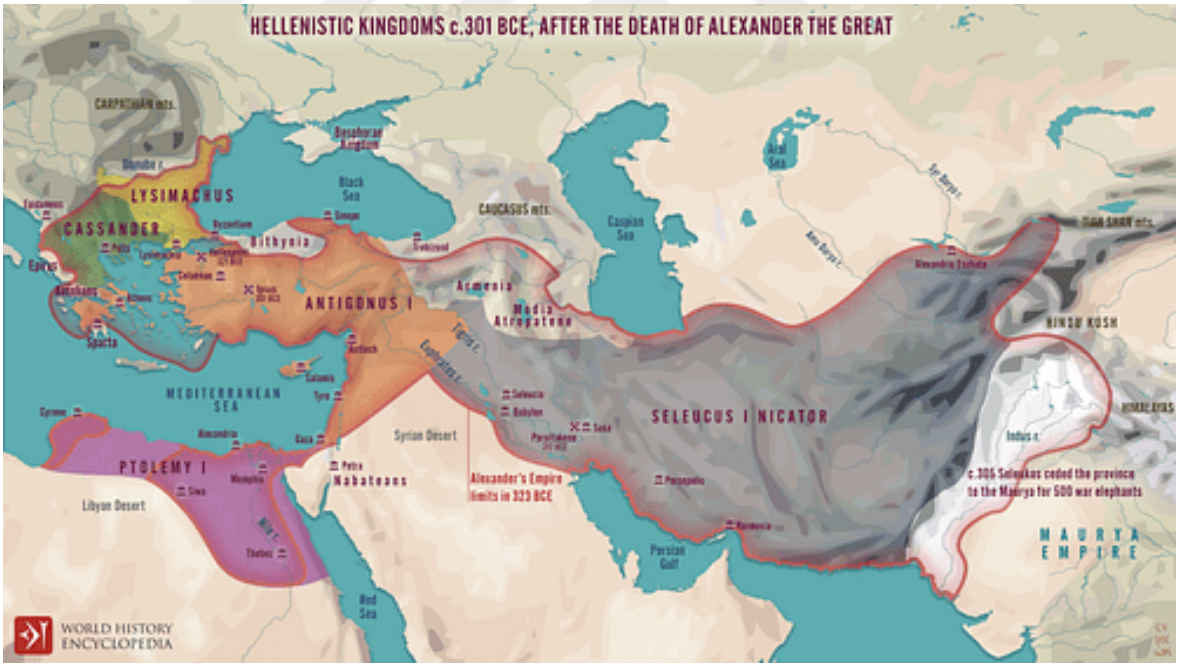

Harita 5: İskender'in ölümü sonrası Hellenistik Krallıklar[198]

[197] https://kulturenvanteri.com/

[198] https://www.worldhistory.org/Ptolemaic_Dynasty/

LEVHALAR

LEVHA 1

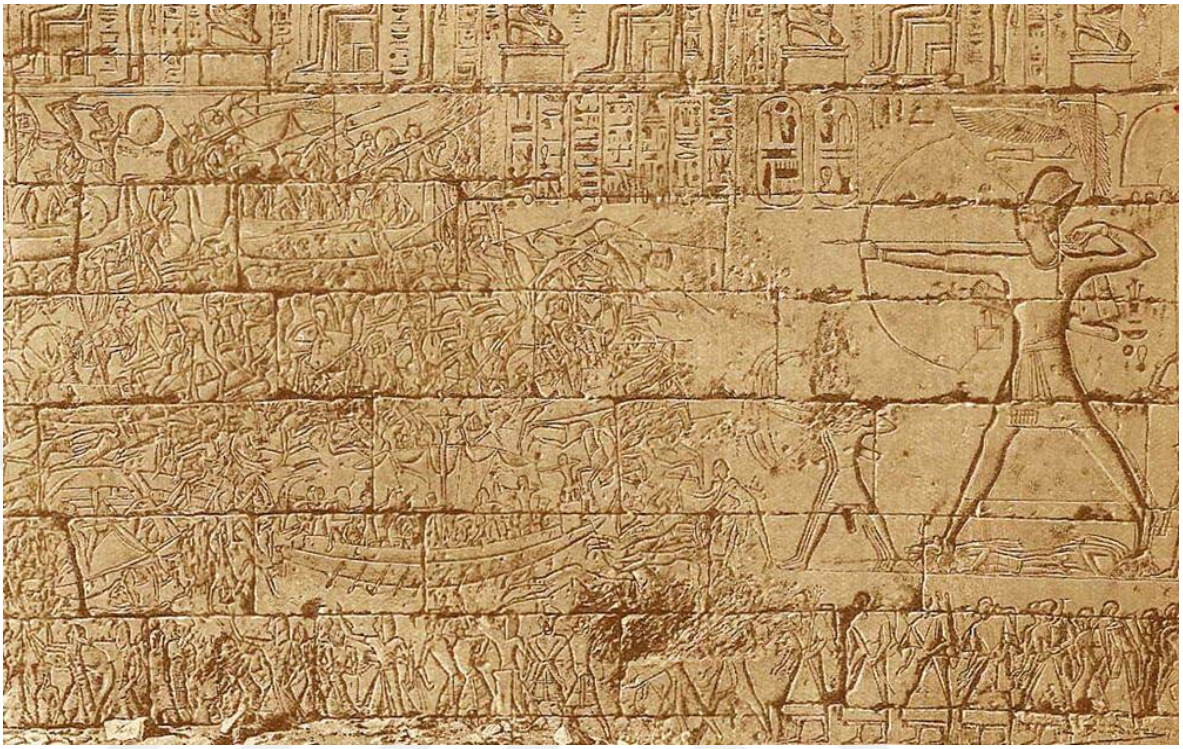

Resim 1: Medinet Habu Tapınağı: Deniz Kavimleri III. Ramses Dönemi.[199]

[199] https://commons.wikimedia.org/

LEVHA 2

Resim-2. İsis ve Horus [200]

[200] https://www.thecollector.com/

LEVHA 2

Resim 3: Isis(sağda), boynuzlu bir güneş diski takıyor, Osiris (ortada) ve Horus MÖ. 9. yüzyıl.[201]

[201] www.nationalgeographic.co.uk

LEVHA 2

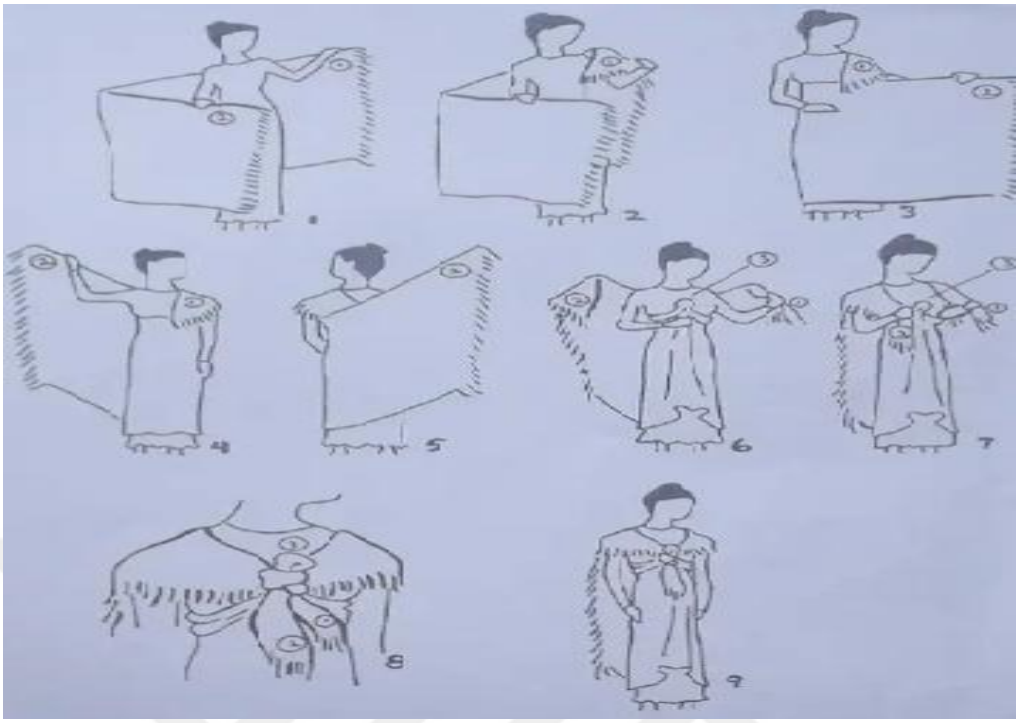

Resim 4: İsiac düğümlü elbise ile İsis[202]

[202] Poutrino, M.D. (2015). a.g.t., s.18

LEVHA 3

Resim 5: Abydos Tableti[203]

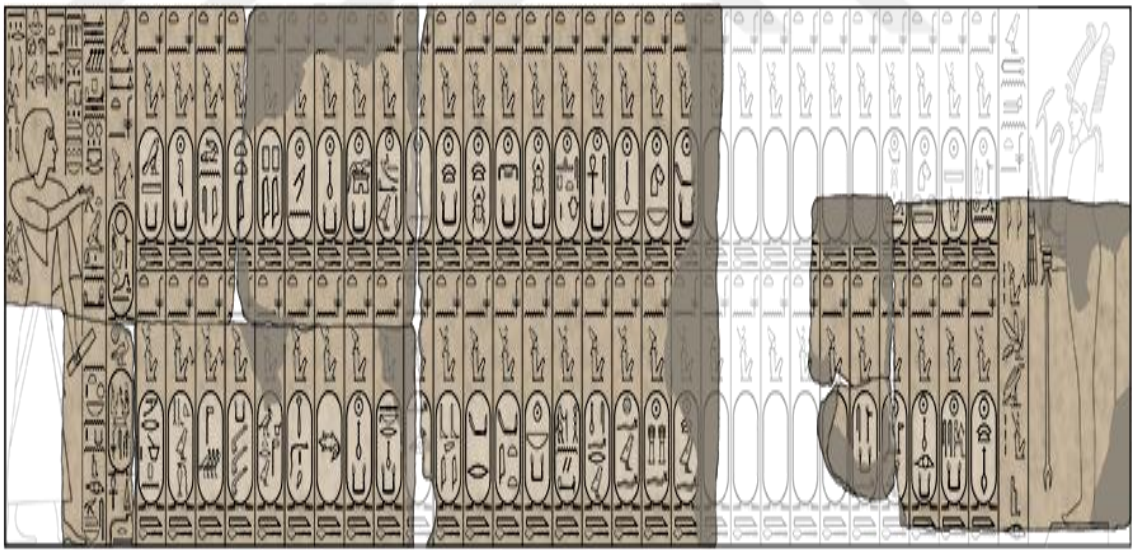

Resim 6: Sakkara Tableti

[203] https://pharaoh.se/

LEVHA 4

Resim 7: İskenderiye'deki Sarapis Tapınağı'nın günümüzdeki görünümü[204].

[204] https://www.reddit.com/

LEVHA 5

Resim 8: Sarapis heykeli[205]

[205] https://www.shutterstock.com/tr/

LEVHA 6

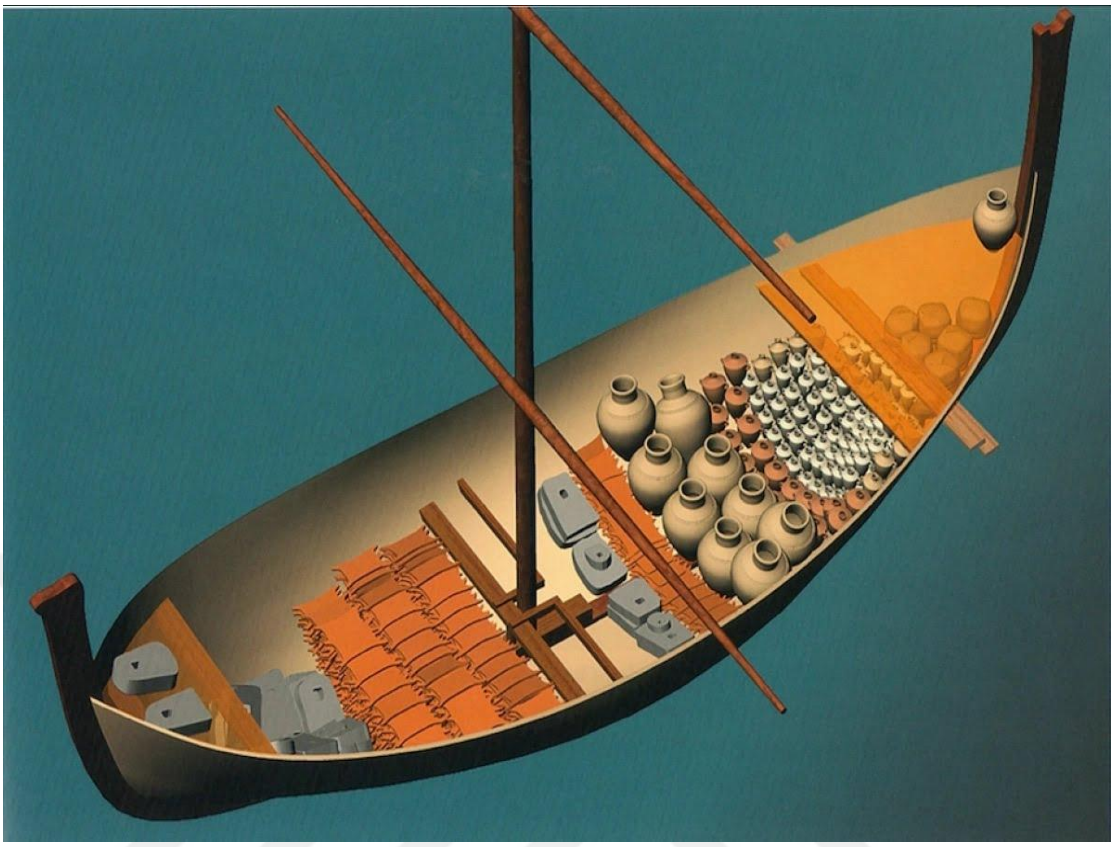

Resim 9: Uluburun batığı kargo bölümü rekonstrüksiyonu.[206]

Resim 10: Uluburun batığında bulunan bir amphora.

[206] https://kulturenvanteri.com

LEVHA 7

Resim 11: I. Ptolemaios Soter[207]

[207] https://www.worldhistory.org/Ptolemaic_Dynasty/

LEVHA 8

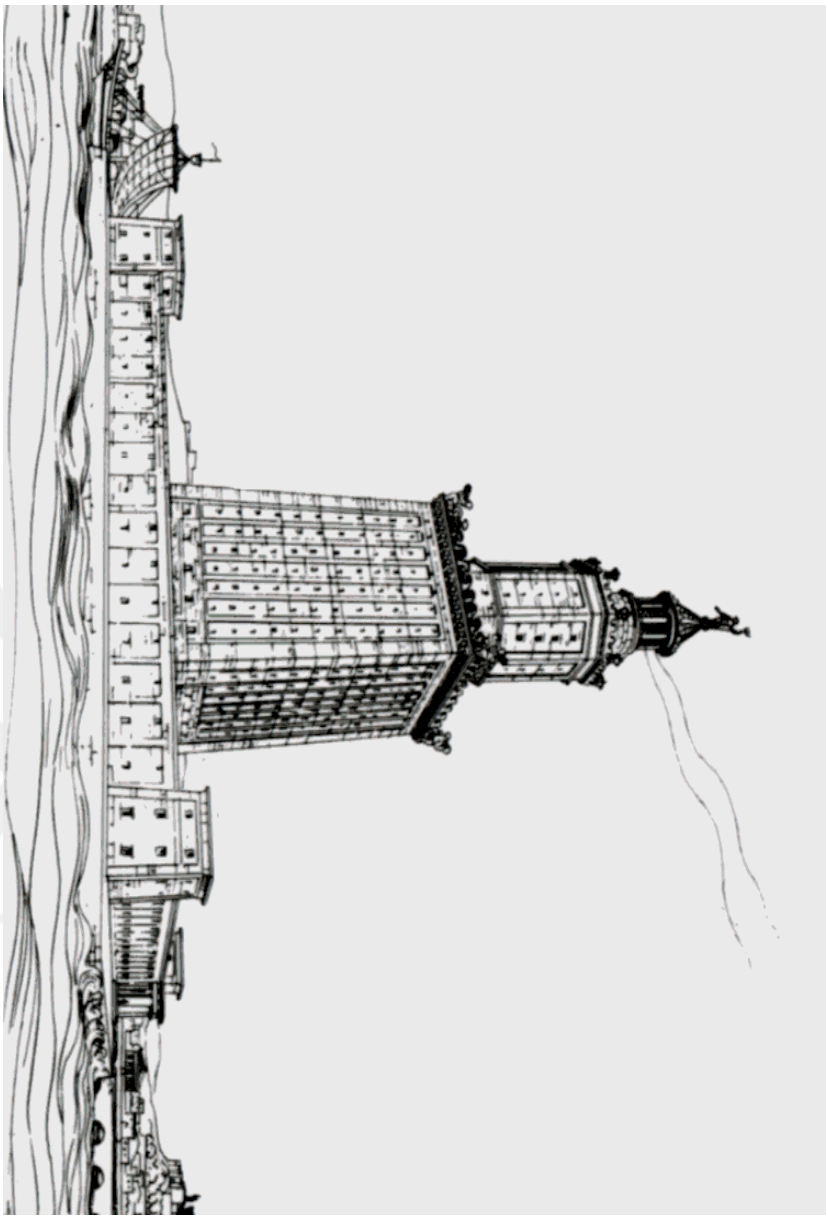

Resim 12: İskenderiye Feneri illustrasyonu[208]

[208] https://www.worldhistory.org/image/181/lighthouse-of-alexandria-illustration

LEVHA 9

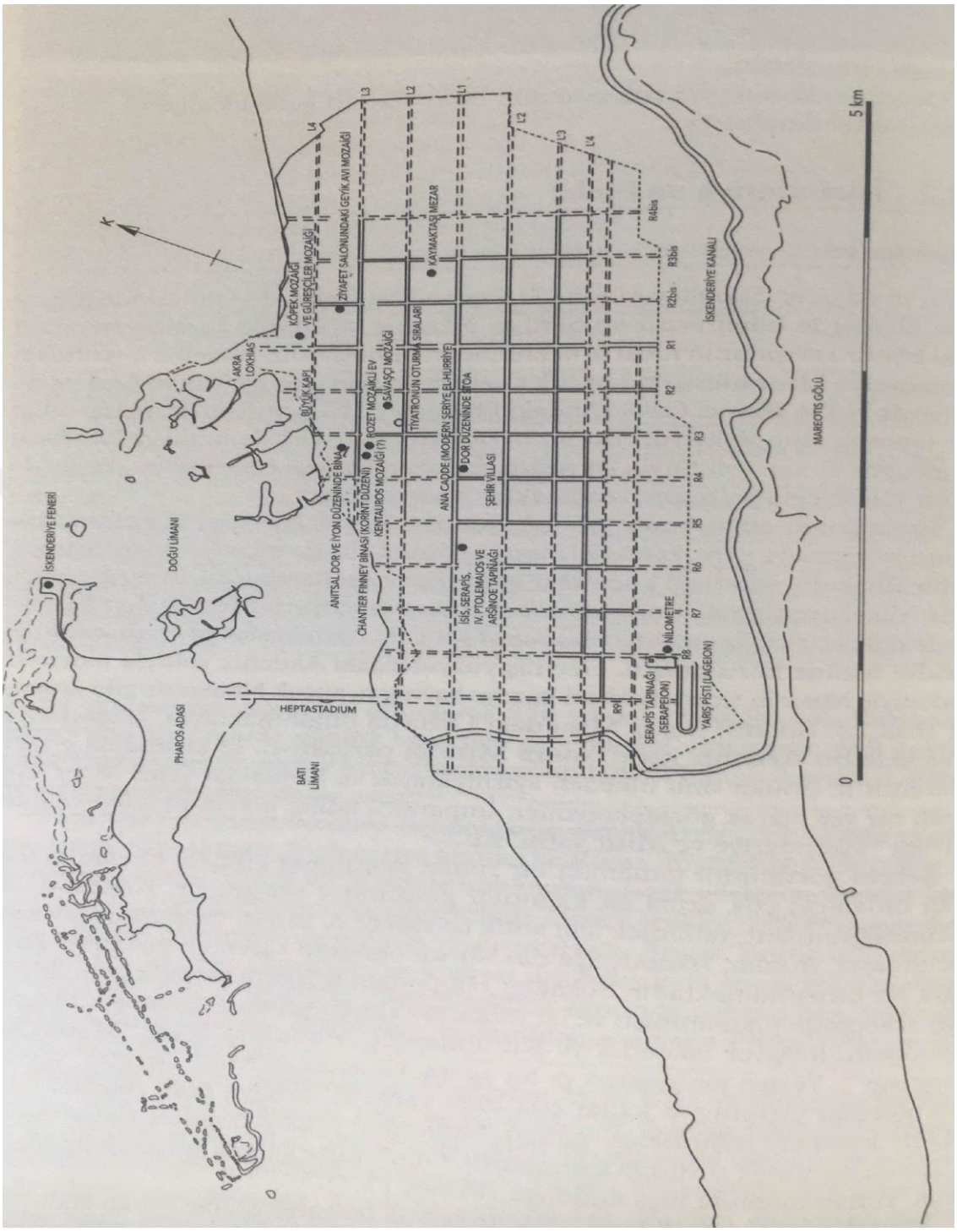

Resim 13: Ptolemaioslar döneminde İskenderiye'nin planı[209]

[209] Mieroop, M. (2019). Eski Mısır Tarihi, s. 310.

LEVHA 10

Resim 14: Büyük İskender Amon-Zeus tasvirli sikkesi[210]

[210] https://www.worldhistory.org/article/925/alexander-the-great-as-a-god/

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Ersoy, Emine

Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti

Eğitim

Derece	**Eğitim Birimi**	**Mezuniyet Tarihi**
Yüksek lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	Devam Ediyor
Lisans	Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi/Tarih Bölümü	2017

Yabancı Dil

İngilizce

ankara HBM

ankara HBV

le.ahbv.edu.tr